

TÜRK ARKEOLOJİ DERGİSİ

SAYI: VI - 1

1956

Maarif Vekâleti
Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü
tarafından neşronulur

ANKARA 1956 — MAARİF BASİMEVİ

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa:</u>
<i>Mansel, Prof. Dr. Arif Müfit</i>	1953 Antalya Bölgesi (Pamphilia) Kazılarına Dair Rapor (Türkçe, Almanca) 5—12
<i>Akurgal, Prof. Dr. Ekrem</i>	1953 Yılı Foça Kazıları, Kyme Sondajları. (Türkçe ve Fransızca) 13—24
<i>Robert, Prof. Dr. Louis</i>	Fouilles De Klaros-Rapport Sur La Campagne De 1953. 25—26
<i>Bittel, Prof. Dr. Kurt</i>	Bericht Über Boğazköy 1953. 27—28
<i>Lloyd, Seton. O. B. E, M. A., F. S. A. Director</i>	British Institute Of Archaeology At Ankara. Annual Report: 1953. 29—34
<i>Alp, Prof. Dr. Sedat</i>	Konya-Karahöyük 1953 Hafriyatı 35—37
<i>Özgüç, Prof. Dr. Tahsin</i>	TTK. Ve Eski Eserler Ve Müzeler Umum Müdürlüğü Adına Yapılan Kultepe Kazıları (1953). 38—39
<i>Underwood, Prof. Paul A.</i>	Amerikan Bizans Enstitüsünün 1953 Yılı Çalışmaları Hakkında Rapor. 40—42
<i>Demargne, Prof. Pierre</i>	Fouilles De Xanthos.Rapport Sur Les Résultats De La Campagne De L'année 1953. 43—44
<i>Saflund, Prof. Gösta</i>	The Swedish Excavations At Labranda, 1953. 45—46
<i>Akurgal, Prof. Dr. Ekrem</i>	Sinop Kazıları (Türkçe ve Almanca). 47—61
<i>Goell, Theresa</i>	Report Of The Preliminary Survey Of The Tomb Of Antiochus I King Of Commagene. 62—65
<i>Dörner, Dr. Fredrich Karl</i>	Arsameia Am Nymphaios 66—68
<i>Erzen, Dr. Afif</i>	Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları 69—72

Yurdumuzdaki müze ve hafriyat faaliyetini tanıtmak maksadiyle Vekâletimizce 1933 yılından beri çıkarılmakta olan "Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi,, bazı teknik sebeplerden dolayı periyodik olmıyan beş sayıdan fazla çıkarılamamıştır.

Arkeolojik ve Etnografik mevzuların ayrılışı gözönünde tutularak ve tamamen "Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi,, nin devamı mahiyetinde olmak üzere yalnız arkeolojik mevzuları içerisine alan "Türk Arkeoloji Dergisi,, ile Etnografik mevzuları ihtiva edecek olan "Türk Etnografya Dergisi,, isimli ayrı ayrı iki dergi yayınlanacaktır.

"Türk Arkeoloji Dergisi,, her sene iki defa periyodik olarak çıkacak ve yurdumuzdaki yerli ve yabancılar tarafından yapılan hafriyatın ön ve nihayi raporlarını, senelik hafriyat, müze faaliyetini ve arkeolojik tetkikleri ihtiva edecektir.

"Türk Etnografya Dergisi,, her sene bir sayı olmak üzere periyodik olarak yayınlanacak, memleketimizdeki Etnografya ve folklor sahasındaki faaliyeti tanıttacak ve bu mevzudaki müzelerimiz hakkında malûmat verecek ve ilmî makaleleri ihtiva edecektir.

Yukarıda belirtildiği gibi, tarih ilminin her iki yardımcı kolu halinde gelişmekte bulunan Arkeoloji ve Etnoloji kollarındaki çalışmaları açıklıyacak olan her iki derginin de yakın alâka göreceğini ümit etmekteyiz.

1953 ANTALYA BÖLGESİ (PAMPHYLIA) KAZILARINA
DAİR RAPOR

Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL

1946 senesinden beri bu bölgede yapılmakta olan araştırma ve kazılara 1953 senesinde de devam edilmiş ve Prof. Arif Müfid Mansel'in başkanlığında Prof. G. E. Bean (epigrafist), Lemi Meray (mimar), Doçent Dr. Jale İnan, asistan Dr. Semavi Eyice, asistan Adnan Pekman, karısı Sevim Pekman ve öğrenci Ergon Ataceri'den müteşekkil bir heyet 28 Eylül ile 31 Ekim arasında Side ve Perge'de çalışmıştır.

SİDE :

Şehir surunun dışındaki geniş nekropolün batı kısmında, denize yakın bir yerde bulunan ve kısmen ayakta duran abidevi bir mezar binası ve müstemilâtı üzerinde 1951 senesinden beri yapılan araştırmalar ve kazılar bu sene tamamlanmış ve bina tamamıyla meydana çıkarılmıştır. Esas bina payeli ve kemerli portikler ile çevrili dikdörtgen bir avlunun (27.11×42.65 m.) tam mihverinde yer alan podiumlu, Roma mâbedi şeklinde bir mausoleum'dan ibarettir. 11.20×22.32 m. eb'adında olan ve güney-batıya tevcih edilmiş bulunan bu bina takriben 2 m yüksekliğinde bir podium'un üzerinde yükselmekte ve ön tarafında binanın bütün genişliğince devam eden abidevi bir merdivene sahip bulunmaktadır. Bugün mermer kademelerin hiçbirisi yerinde değildir. Merdivenlerden sella'nın önünde bulunan sütunlu galeriye çıkılmaktadır. Burada durmuş olan mermer sütunlarda hiçbirisi *in situ* olarak bulunmamış olmakla beraber, harçlı zemin üzerindeki izlerden ve bu kısmın etrafında, avluda bulunan mimarî parçalardan bu öngale-

rinin arka arkaya vazedilmiş dörder sütunlu iki sıradan ibaret olduğu istidlâl edilebilir. Sütunlar kare postamentler üzerinde duruyor, Attik - İyon kaideleri ve düz bir gövde ihtiva ediyordu. Başlık bulunamamış olmakla beraber, binanın Korint nizamında olduğu kesin olarak söylenebilir. Saçaklık üç kademeli bir arkhitrav, kıvrık dal motifi ile süslü basık ve bombe bir friz, konsollu geison ve palmetlerle süslü bir sima'dan tereküp ediyordu. Esas cephenin ortasında saçaklık, bazı arkhivolt parçalarının gösterdiği gibi, yarım daire şeklinde kıvrılıyor ve bunun üzerinde akroterler ile süslü üçgen bir alınlık bulunuyordu ki, bu şekildedeki alınlıklara, belki pek doğru olmıyan bir tâbirle, «Suriye alınlığı» adı verilmektedir. Galerinin orta sıhanını, iç kısımları kasetlerle süslü mermer kemer parçalarının gösterdiği gibi, bir tonoz kemer örtüyordu. Muhtelif büyüklükte travertin ve kalker taşı bloklarından yapılmış olan sella duvarlarının içi ve dışı tamamıyla mermerle kaplı idi ve dış'a, galeri sütunları gibi, postamentler üzerinde yer alan, üç tarafları kabartmalar'a süslü payeler bulunuyordu. Bunlar Korint nizamında başlıklara sahip bulunuyor ve galeri saçaklığının devamı olan bir saçaklık taşıyordu ki, bu suretle bina, plân bakımından, bir pseudoperipteros'a yaklaşmaktadır. Kısa arka tarafta, cephe de olduğu gibi, üçgen bir alınlık vardı. Sella'nın içine geniş ve yüksek bir kapı vasıtası ile girilmektedir. Bu kapıya ait aşığı yukarı 10 ton ağırlığında süslü bir lento iyi muhafaza edilmiş durumda zamanımıza kadar gelmiştir. Pencere ihtiva et-

mediği anlaşılan sella'nın içinde, yan ve arka duvarların önünde, üzerleri kemerli höcreler vardı ki, zeminleri yüksekçe bir kaide şeklinde olan bu höcrelerin içinde hiç şüphesiz mermer lâhîdler duruyordu. Bunlardan bir hayli parçaya sella'nın içinde rastlamak mümkün olmuştur. Sella'nın zeminini beyaz ve bordürlerde kırmızı-beyaz mermer levhalarla kaplı idi; üzeri ise muazzam bir mermer tonozla örtülü idi. Öngaleri tonozundan çok daha geniş olan sella tonozuna ait iç kısımları kasetlerle süslü bir hayli parça bulunmuştur. Sella'dan başka binanın etrafında ve avlunun muhtelif yerlerinde bulunmuş olan lâhîd parçaları (bunların büyük bir kısmı «Sidamara» tipinde lâhîdlere aittir) bu binanın bir «mausoleum» ve belki de bir «heroön» olduğuna işaret etmektedir. Calibi dikkat bir nokta, bu binanın büyük bir kısmı başka binalardan alınmış mimarî parçalarla yapılmıştır: Meselâ, postament üzerinde duran sütun kaideleri konsol, girlandlarla süslü geniş levhalar ise kasetli tonoz parçaları haline getirilmiştir.

Zemini, harç üzerindeki izlerden anlaşıldığı gibi, mermerle kaplı olan avlunun üç tarafı portiklerle çevrilmişti. Arka tarafta ise sadece payelerle takviye edilmiş bir duvar vardı. Sonlarında ikişer odayan ibaret daireler ihtiva eden (belki bekçi odaları) yan portikler payeler ve sütunlar üzerine oturan tuğla kemerlerden tereküp ediyordu. Bu payelerden galerinin arka duvarındaki travertin konsollara kadar uzanan tuğla kemerler de vardı. Bu suretle birtakım kare yahut dikdörtgen satırlar elde ediliyordu ki, bunların üzerleri, köşelerle tuğla pandantif kalıntılarının gösterdiği gibi, yuvarlak yahut beyzî kubbelerle örtülü idi. Zemini mozayikle süslü olan cephe portikinin üzerinde ise belki kubbeler, belki de geniş bir tonoz kemer vardı. Bu galerinin tam ortasında bir kapı ve üst kısımları ortadan kalkmış bir propylon yer almaktadır. Böylece kubbeli portikler ile çevrilmiş olan bu av-

lu Türk-Osmanlı mimarisindeki camî ve medrese avluları ile calibi dikkat bir benzerlik göstermektedir.

Bu avlunun önünde, etrafı duvarla hudutlandırılmış, dörtgen şeklindeki daha büyük ikinci bir avlu (63.65×92.70m.) yer almaktadır. Bu avlu deniz kenarında muhteşem bir fasada sahip idi. Bu cephe iki kule arasında yer alan büyük bir kısmı devşirme malzeme ile yapılmış portikler, bunların tam ortasında bulunan bir «loggia»dan, kulelerin sağında ve solunda yükelen duvarlar ve bunların arasına yerleştirilmiş sütun yahut paye sıralarından ibaretti. Bugün bu fasadın önünde geniş bir kumsal vardır; fakat ilkçağda denizin daha içeriye nüfuz ettiği, binaenaleyh burasının doğrudan doğruya deniz kenarında inşa edilmiş bir küll'ye olduğu tahmin olunabilir.

Esas bina ile aynı zamanda yapıldıkları anlaşılan ve bir ana mihver üzerinde yer alan iki avlu, esas binada, kapı lento'sunun gösterdiği gibi, abidevil'ge karşı sezilen temayül Lübnan'da Baalbek'teki mâbedler manzumesini hatırlatmakta ise de, bir taraftan bazı mimarî hususlar, meselâ, orta kısmı tonoz kemerle örtülü öngaleri, yahut deniz kenarında kuleler arasında yer alan portikler, diğer taraftan tezyinat, bilhassa alçak bombe frizler, geison ve sima'nın süsleri imparator Diokletianus'un Spalato'da yaptırmış olduğu muhteşem sarayın mimarîsi ve tezyinatına dikkate değer bir surette benzemekte, binaenaleyh bu mausoleum ve müştetilâtinin M. s. 3. yüzyılın sonlarında yahut 4. yüzyılın başlarında yapılmış olduğuna işaret etmektedir. Kazı esnasında bulunmuş olan iki baş Diokletianus devri için karakteristik portreler olarak gösterilebilir.

Esas meşgalemizi teşkil eden bu mausoleum'dan başka şehrin içinde tamamlayıcı mahiyette bazı araştırmalar ve sondajlar da yapılmıştır. Nitekim 1948 senesinde kazılmış olan şehir agora'sının bir köşesinde yer alan yarım daire şeklinde taş bir fasada sahip bir bina kazılarak bu-

rasının önceden zannettiğimiz gibi bir çeşme binası olmayıp sadece bir «exedra» olduğu tesbit edilmiştir. Diğer taraftan şehir surunun dışında ve şehrin esas kapısının tam karşısında yer alan ve daha henüz hiçbir esaslı tetkike tâbi tutulmamış bulunan abidevi «nymphaeum» binasında (bk. Graf K. Lanckoronski, *Städte Pamphyl'ens und Pisidiens* I. s. 139 v.d.; 151 v.d.) küçük çapta araştırmalar yapılmış, bina çalı çırpıdan temizlendikten sonra cephede bulunan m'marî bloklar meydana çıkarılmış, aynı zamanda binanın dış hudutları tesbit edilmiştir. Anadolu'nun en büyük nymphaeum'larından biri olan bu önemli abideyi gelecek sene esaslı bir surette araştırmağı kararlaştırmış bulunuyoruz.

Öteden beri Side'nin Bizans binaları üzerinde çalışmış ve bunlara dair bir doktora tezi yapmış olan Dr. Semavi Eyice, 1948 senesinde kazılan ikinci büyük direkli cadde üzerindeki bazilika'nın müstemilâtından üç odalı bir binayı araştırmış, orta salonun içinde dört sütun arasında büyük bir havuz bulmak suretiyle buranın bir vaftiz binası olduğunu tesbit etmiş, ayrıca bu bazilika'nın civarında ve piskoposluk sarayı olduğunu tahmin ettiğimiz binalar grubunun batısında Yunan haçı plânında küçük, fakat iyi muhafaza edilmiş bir kil'seyi meydana çıkarmış, diğer taraftan agora'nın batısında ve geç antik şehir surunun hemen önünde yükselen büyük bir Bizans binasının zemininde sondajlar yaparak gayet geniş cehennemlik tertibatı bulmuş, böylece burasının bir hamam olduğunu meydana çıkarmıştır. Bizans hamamlarına dair bildiğimiz ne kadar noksan olduğu göz önünde bulundurulacak olursa büyük bir kısmı ayakta duran bu binanın önemi kendiliğinden tezahür eder.

1947-1952 Side kazılarına dair bibliyografya — A. M. MANSEL, 1947 *Side (Eski Antalya) kazıları. Belleten* XII, 1948, s. 256-260.

TÜRK TARİH KURUMU, *Kazılar.*

Antalya'da Side (Eski Antalya) kazısı. Belleten XII, 1948, s. 495-496.

A. M. MANSEL, 1950 *Side kazısına dair kısa rapor. Belleten* XIV, 1950, s. 683-686.

TÜRK TARİH KURUMU, *Haberler. Side kazısı. Belleten* XV, 1951, s. 305; XVI, 1952, s. 435-437 (A. M. MANSEL).

A. İNAN, *Contributions to Turkish History through the research activities of the archaeological section of the Turkish Historical Society between 1943-1948. 2. Excavations at Side. Belleten* XIII, 1949, s. 491-493.

A. M. MANSEL — E. BOSCH — J. İNAN, 1947 *senesi Side kazılarına dair önrapor. — Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Side im Jahre 1947. Ankara* 1951 (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, V. seri, no. 11).

R. DUYURAN, 1952 *yılında arkeolojik araştırmalar. — Les travaux archéologiques de l'année 1952 (İstanbul 1953), s. 11-12, 22-23.*

FASTI ARCHAEOLOGICI II (*Volume referring to the year 1947*), s. 234 - 236, no. 2070 (A. M. MANSEL). — III (1948), s. 237, no. 2381 (A. M. MANSEL). — IV (1949), s. 294-295, no. 2984 (A. M. MANSEL). — V (1950), s. 266-267, no. 3023 (A. M. MANSEL). — VI (1951), s. 267 - 268, no. 3378 (A. M. MANSEL).

ANADOLU, *Revue des études d'archéologie et d'histoire en Turquie. Vol. I (Etudes Orientales, publiées par l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul sous la direction de M. A. Gabriel, X), Paris* 1951, s. 46-47, 49-53 (A. M. MANSEL).

ANATOLIAN STUDIES, *Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. Vol. II (1952), s. 16: Summary of archaeological work in Turkey 1951. Side. — Vol. III (1953), s. 10: Summary of archaeological work in Turkey 1952. Side (A. M. MANSEL).*

PERGE :

1953 kazı faaliyetimiz bilhassa Perge'de teksif olunmuş, asistan Adnan Pek-

man ve Sevim Pekman'ın nezareti altında bu şehrin hellenistik devre ait esas kapısı araştırılmıştır. Bu kapı, öteden beri bilindiği gibi, (bk. Graf K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens* I, s. 40 v.d.) güzel bir taş işçiliği ile temayüz eden iki yuvarlak kule, bunların arasında, üzeri kemerlerle örtülü olduğu anlaşılan bir kapı ve onun gerisinde, etrafı yüksek duvarlar ile çevrili oval şeklinde bir avludan (uz.: 23 m.; gen.: 20 m.) ibarettir. Oldukça güç bir ameliyeden sonra avlunun içini dolduran taş ve enkaz tabakası kaldırılmış, bu arada Roma imparatorluk devrine ait bir hayli mimari ve heykeltraşi esere rastlamak mümkün olmuştur. Avlu duvarları üzerinde yapılan tetkikler hellenistik devirde her iki taraf duvarlarının içinde dikdörtgen şeklinde, üzerleri kemerli altışar höcre bulunduğunu, sonraları Romalılar zamanında, burası bir şehir kapısı olmaktan çıkıp, bir süs binası halini aldıkta, kulelerin hemen yanında, yumuşak kalker taşını yontmak suretiyle, her iki tarafa birer höcre daha ilâve edildiğini, bu suretle elde edilen yedişer höcreye üst katta yine her iki tarafta yedişer höcre daha katıldığını meydana çıkarmıştır. Bu devirde duvarlar kalın bir harç tabakası ile örtülmüş ve bunları üzeri, halen mevcut deliklerin gösterdiği gibi, mermer levhalarla kaplanmıştır. Duvarların önüne ise, iki kat üzere tertiplendirilmiş höcrelere tekaül etmek üzere, yüksek bir pluteum üzerinde iki katlı bir sütun mimarisi vazolunmuştur ki, bu mimariye ait sütun ve saçaklık parçalarına mebzulen rastlamak mümkün olmuştur. Bunlar sayesinde hiç olmazsa kâğıt üzerinde, bu enteresan mimarinin bir restitüsyonunu yapmak kabil olacaktır. Mermer ile kaplı olduktan başka, tektonik bir çerçeve içine alınmış oldukları anlaşılan höcrelerin içinde kitabeli kaideler üzerinde birtakım heykeller duruyordu ki, bunların bir kısmını oldukça iyi bir durumda bulmağa muvaffak olduk. Aşağıdaki listeden anlaşılacağı gibi, bu hey-

keller Diokur'lar, Apollon, Hermes, Afrodit, Pan ve Herakles gibi ilâhlara aittir. Fakat bu ilâh heykellerinin yanında «ktistes = bâni» olarak gösterilen Kalkhas, Mopsos, Lapith Leonteus, Makhaon, Rixos gibi şehrin mitik kurucularının heykellerinden başka yine «ktistes» olarak yad olunan Markos Plankios Varos (lâtince: Marcus Plancius Varus) ve ailesine ait heykellerin durmuş olduğunu kitabeli kaidelerden öğreniyoruz. Aynı aileden Plankia Magne (lâtince: Plancia Magna) adlı bir kadına Yunanca ve Lâtince olarak yazılmış ve adı zamanımıza kadar gelmemiş bir imparatora ithaf edilmiş bir kitabede rastlandığına, diğer kitabelerde ise Plankios Varos'lardan Markos'un kendisini Plankia'nın babası, Gaios'un ise kardeşi olarak göstermeğe önem vermiş olduğuna göre Plankia'nın bu kapının zengin bir surette dekore edilmesinde ve heykellerle süslenmesinde başlıca âmil olduğu, belki masrafların büyük bir kısmını kendi kezesinden ödediği anlaşılır. Kapının civarında Roma devrine ait büyük bir binanın (hamam?) methali önünde, giyimli bir kadın heykelinin alt kısmı ve buna ait kitabeli bir kaide bulunmuştur ki, (envanterde 15 no.) burada Plankia Magna, M. Plankios Varos'un ve şehrin (yani Perge'nin) kızı, aynı zamanda şehrin ünlü iâhesi Artemis Pergaia'nın rahibesi olarak gösterilmekte, b'naenaleyh bu asil kadının imparatorluk devrinde (M.2s. 1 yüzyıl) şehre büyük iyiliklerde bulunmuş olduğu buradan da meydana çıkmaktadır. Avlunun hellenistik devirde tam bir oval teşkil ettiği, arka tarafında ise, Side şehir kapısında olduğu gibi,, oda şeklinde bir geçit ihtiva ettiği kabul olunabilir. Fakat Romalılar zamanında avlunun duvarlarında bu zengin dekorasyon vücuda getirildiği zaman avlunun arka duvarları kesilmiş, bu suretle açılan yere üç gözlü bir tak oturtulmuştur. Avlu duvarlarının mimari tezyinatı ile ahenkli bir surette imtizac eylediği anlaşılan ve heykel ve kitabeler ile süslenmiş olduğu görülen bu tekmil meydana çıkarılması gelecek sene-

ki kazı programına alınmıştır. Ancak o zaman avlunun umumî heyeti hakkında bir fikir edinilecek ve belki de bu değişikliklerin yapıldığı tarihi kesin olarak tesbit etmek mümkün olacaktır.

Perge kazılarına dair bib'iyografya. — A. M. MANSEL, 1946 *Perge kazısı*. *Belleten XI*, 1947, s. 166-167. — *Haberler*. *Antalya'da Perge kazısı*, ayrı yerde, s. 378.

FASTI ARCHAEOLOGICI II (*volume referring to the year 1947*), s. 231-233, no. 2064 (A. M. MANSEL).

A. M. MANSEL — A. AKARCA, *Perge'de kazılar ve araştırmalar*. — *Excavations and researches at Perge*. Ankara 1949 (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, seri V, no. 8).

ANADOLU, *Revue des études d'archéologie et d'histoire en Turquie*. Vol. I (Paris 1951), s. 45-46.

PERGE KAZISINDA BULUNAN HEYKELTRAŞİ ESERLERİN ENVANTERİ :

1 — Külâh şeklinde sivri serpuşlu erkek heykeli. Parçaları: 1a -Baş; 1b -Kol; 1c - Destek ve sağ bacak; 1d - Sol bacak. Yüks. 1,25 m; gen. 0,45 m; derinl. 0,25 m; başın yüks. 0,36 m; başın eni 0,22 m; derinl. 0,21 m.

Başında Frig külâhını andırır bir serpuş. Vücut çıplak. Göğsü örten ve sağ omuz üzerinde düğümlenen mantı, ileri doğru kıvrık sol kolun bileği üzerinden aşağıya sarmakta. Sol kolun üst kısmında palmet motifli bir kılıç kabzası (?). Sağ bacak desteğe dayanmış, sol bacak ileri uzatılmış ve diz kapağından geriye kıvrılmış. Bu heykelin hemen hemen aynı bir heykel daha bulunduğundan (no. 6) bunların Dioskur'lara ait oldukları söylenebilir.

2 — Diademli kadın başı. Parçası: 2a — Başın sağ tarafı. Yüks. 0,27 m; gen. 0,20 m; derinl. 0,18 m.

Baş iki parçadan mürekkep: Sağ yanak ayrı bir parça halinde. Baş hafifçe sola dönük, nazarlar sola müteveccih. Ağız

hafif açık. Saçlar alnın ortasından ikiye ayrılmış ve bunların üzerine diadem oturulmuş.

3 — Pan heykelinin alt kısmı. Parçaları: 3a - Bacak parçası; 3b - Keçi ayağı. Yüks. 0,40; gen. 0,27 m; derinl. 0,17 m.

Heykelin yalnız belden aşağı kısmı mevcut; bacaklar keçi bacakları gibi tüylü.

4 — Hermes heykeli. Parçaları: 4a - Sol bacak, elbise; 4b - Sağ bacak; 4c - Sol kol, elbise; 4d - Baldır; 4e - Sol diz; 4f - Sol bacak parçası; 4g - Sağ el; 4h - Bacak parçası; 4i - Kanatlı ayak; 4j - Sağ kol; 4k - Kol parçası; 4l - Bacak parçası; 4m - Bacak parçası; 4n - Kordon parçası; 4o - Sağ ayak parçası (parmaklar); 4p - Sağ ayak; 4q - Sol ayak; 4r - Dayanak; 4s - Bacak parçası. Yüks. (kaide dahil) 1,84 m; gen. 0,75 m; derinl. 0,36 m.

Baştan maada hemen hemen bütün parçalar mevcut. Vücut çıplak. Sol omuz üzerinde tutturulmuş olan elbise ileriye doğru uzanan sol kola sarıldıktan sonra aşağıya sarkıyor. Sağ kol vücutte yapışık olarak aşağıya uzanıyor. Sağ ayak geride ve serbest; vücudun ağırlığını sol ayak taşıyor. Ayaklar kanatlı, sol ayağın yanında icadı kendisine izafe olunan lyra (rûbab).

5 — Küçük tors. Bir kabartmaya ait olması muhtemel. Yüks. 0,30 m; gen. 0,10 m.

6 — Başsız erkek heykeli (Dioskur). Eb'adı ve şekli 1 no. ya tevafuk etmektedir.

Vücut çıplak. Göğsü örten ve sağ omuz üzerinde düğümlenen elbise ileri doğru kıvrık sağ kolun üzerinden dolanarak aşağıya sarkıyor. Sağ kolun üst kısmında palmet motifli bir kılıç kabzası (?). Sağ bacak ileri vazedilmiş. Bacakların alt kısımları mevcut değil.

7 — Küçük kız başı. Yüks. 0,11 m; gen. 0,10 m; derinl. 0,09 m.

Gözden yukarısı kırık. Bir yüksek kabartmaya ait olması muhtemel.

8 — Apollon heykeli. Parçaları: 8a -

Bacak; 8b - Sol kol; 8c - Sarmaşık motifli parça. Yüks. 0,88 m; gen. 0,42 m; derinl. 0,27 m.

Tabii büyüklüğün aşağısında bir heykel. Baş yok; omuzlar üzerinde saç kıvrımları. Sağ kol yukarı kalkık idi. Sol kol aşağıya sarkmakta. Sağ bacak ileriye atılmış. Bacakların alt kısımları yok.

9 — Bir kabartmaya ait küçük kız başı. Yüks. 0,14 m; gen. 0,10 m; derinl. 0,09 m.

Mermerin cilâsı tamamen bozulmuş.

10 — Kütük şeklinde dayanak, yanında bacak. Yüks. 0,90 m; gen. 0,42 m; derinl. 0,30 m.

Tabii büyüklüğün üstünde bir heykelle ait sol bacak. Adaleler birer birer işlenmiş, kütük de teferruatlı gösterilmiş. Kaideden bir parça mevcut.

11 — Genç erkek başı. Parçası: 11a - Başın parçası. Yüks. 0,25 m; gen. 0,20 m; derinl. 0,10 m.

Büyüklüğü ve bulunuş durumu bakımından 10 no. lu bacağına ait olması muhtemel. Kıvrıkcık saçlar itinalı işlenmiş. Favorileri çeneye kadar uzanıyor. Sol ve arka tarafı kırık.

12 — Yarı çıplak kadın heykeli. Parçaları: 12a - Kaide parçası; 12b - Sağ göğüs; 12c - Sol ayak (testili); Yüks. 1,73 m; gen. 0,49 m; derinl. 0,46 m.

Kalçadan aşağı kısmı örtülü. Kumuşun üst kısmı kalın bir kütle halinde. Baş ve kollar mevcut değil. Omuzlarda saç

kıvrımları. Heykelin ana mihreri, kırık hat şeklinde ve çıplak olan belden yukarı kısım sol tarafa meyletmiş durumda. Heykelin solunda başsız bir Herm heykeli. İleriye atılmış sol ayağın altında bir testi. Heykelin Afrodite'e ait olması muhtemel.

13 — Herakles heykeli. Parçaları: 13a - Başın üst kısmı; 13b - Yüz; 13c - Sopa; 13d - Sopa parçası; 13e - Baldır. Yüks. 0,88 (sopa ile birlikte); gen. 0,16 m; derinl. 0,31 m.

Başına aslan postunu geçirmiş olan Herakles sakallı ve adaleli olarak işlenmiş. Postun kolları göğüste düğümlenmekte. Sol koltuğu ile sopasına dayanıyor. Sağ kolun arkaya gittiği anlaşılıyor.

14 — Büyük çıplak erkek heykeli. Yüks. 1,45 m; gen. 0,77 m; derinl. 0,38 m. Baş, kollar ve bacaklar mevcut değil. Heykelin önü ve arkası adaleli olarak işlenmiş. Bu heykel, civarda büyük bir binanın (hamam?) methali önünde bulundu.

15 — Plankia Magne'nin heykelinin alt kısmı. Yüks. 1,5 m; gen. 0,60 m; derinl. 0,15 m.

Yalnız belden aşağı kısmı mevcut. Elbise kıvrımları derin oyulmuş ve itinalı işlenmiş. Sol bacak ileriye uzatılmış ve diz kapaktan itibaren içeriye kıvrılmış. Altındaki kitabeden heykelin Plankia'ya ait olduğu anlaşılıyor. Bu heykel de, 14 no. gibi, hamam? binasının methali yanında bulunmuştur.

BERICHT UEBER DIE AUSGRABUNGEN IN PAMPHYLIEN
IM JAHRE 1953 (AUSZUG)

Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL

Die im Namen der Türkischen Historischen Gesellschaft unter der Leitung von Prof. Arif Müfid Mansel (Universität Istanbul) durchgeführten Grabungen und Untersuchungen in Side und in Perge dauerten vom 28. September bis Ende Oktober. An der Grabung nahmen teil Prof. G. E. Bean (Epigraphiker), Lemi Meray (Architekt), die Dozentin Frau Dr. Jale İnan, die Assistenten Dr. Semavi Eyice, Adnan Pekman und Frau S. Pekman, ferner der Student Ergon Ataçeri.

SIDE :

Der monumentale Grabtempel in der Westnekropole, an welchem seit 1951 gearbeitet wurde, wurde dieses Jahr vollständig freigelegt. Es handelt sich um ein z. T. noch aufrecht stehendes Grabgebäude in Form eines prostylen Podiumtempels (11,20×22,30 m), der sich inmitten eines auf drei Seiten von Arkaden umgebenen rechteckigen Hofes befindet. Der nach Südwesten orientierte Grabtempel besteht aus einer Vorhalle von 4×2 Säulen korinthischer Ordnung mit einem «syrischen» Giebel und einer rechteckigen Cella, deren Aussenwände mit skulptierten Pilastern versehen waren. Im Inneren an den Wänden sind von Bögen überdeckte rechteckige Nischen vorhanden, die zur Aufnahme von Sarkophagen bestimmt waren (Arcosolien). Ein mächtiges, im Inneren kassetiertes marmornes Tonnengewölbe bedeckte die Cella. Viele Architekturstücke mit reicher Ornamentik konnten zutage gefördert werden, die, wie zu hoffen ist, eine gesicherte zeichnerische Wiederherstellung dieses interes-

santen Gebäudes erlauben werden. In und um das Gebäude wurde eine grosse Anzahl von Sarkophagfragmenten meistens vom Sidamaratypus gefunden.

Der Hof (27,10×42,65 m) ist auf drei Seiten von Arkaden, auf der vierten Rückseite von einer Mauer umgeben. Die seitlichen Hallen waren, wie noch erhaltene Gewölbzwickel es deutlich zeigen, von Kuppeln überdeckt, die vordere Halle dagegen höchst wahrscheinlich mit einem Tonnengewölbe versehen. Der Hof war mit grossen Marmorplatten gepflastert, der Fussboden der vorderen Halle mit Mosaiken geschmückt.

Vor diesem Tempelhof konnte ein zweiter rechteckiger, von Mauern umgebener Hof festgestellt werden, dessen am Meeresstrand gelegene Seite mit Loggien, Türmen, Säulen- und Pfeilerhallen versehen war, die von der Hauptfassade des Diokletianspalastes zu Spalato beeinflusst zu sein scheint. Auch im Aufbau, sowie in der Ornamentik des Grabtempels ist eine auffallende Ähnlichkeit mit dem Diokletianspalast vorhanden, was eben zeigt, dass diese Grabanlage gegen Ende des III. Jhs. n. Chr. entstanden ist.

PERGE :

In Perge wurde das mit zwei imposanten, heute noch z.T. aufrecht stehenden Rundtürmen versehene Stadttor (vgl. K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens* I, S. 40 ff.) untersucht und dabei der dahinter gelegene ovale Hof zum grössten Teil freigelegt. Es stellte sich heraus, dass die Rundtürme, das mit drei Steinbögen überdeckte Tor, sowie

die ursprünglich je sechs Nischen enthaltenden Hofmauern hellenistisch sind, dass in der römischen Kaiserzeit (höchst wahrscheinlich II. Jh.n.Chr.) den sechs Nischen eine siebente hinzugefügt wurde und diesen sieben Nischen entsprechend im Obergeschoss sieben kleinere Nischen aus dem weichen Kalkstein herausgearbeitet worden sind. Die Hofmauern, sowie die Nischen wurden ferner mit verschiedenfarbigem Marmor verkleidet und mit einer davorgelegten, zweistöckigen Säulenarchitektur, wovon wichtige Stücke zutage gefördert wurden, geschmückt. Gefunden wurden ausserdem eine ganze Anzahl von zum grössten Teil überlebensgrossen Heroen- und Götterstatuen, dazu eine ganze Reihe von beschrifteten

Statuenbasen, woraus hervorgeht, dass in den wandnischen die Statuen der damaligen Gründer (Κτίσται) der Stadt, unter denen Plancia Magna, ihr Vater M. Plancius Varus und ihr Bruder C. Plancius Varus zu nennen sind, zwischen den Statuen der Götter (Apollo, Hermes, die Dioskuren, Pan, Aphrodite usw.) und den mythischen Gründern der Stadt (Mopsos, Kalchas, Machaon, Rixos, der Lapith Leonteus usw.) gestanden haben. Der hintere Teil des Hofes wurde höchst wahrscheinlich zur gleichen Zeit mit einer Prunkfassade in Form eines mit drei Öffnungen versehenen Bogens verziert. Diesen Bogen, der mit Statuen und Inschriften reichlich versehen zu sein scheint, beabsichtigen wir nächstes Jahr freizulegen.

FOÇA KAZILARI VE KYME SONDAJLARI

Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

1948 yılındanberi Batı Anadolu'da istikşaf ve kazı şeklinde devamlı çalışmalar yapan Ankara Üniversitesi Batı Anadolu Arkeoloji İstasyonu Bayraklı kazılarından sonra Maarif Vekâleti Müzeler Umum Müdürlüğünün iştiraki ile yeni bir faaliyet devresine girmiş bulunmaktadır. Batı Anadolu'nun Troia I - VI tabakalarıyla çağdaş kültürlerini ve Helen kolonizasyonu ile en eski Trak kavimlerinin Anadolu'daki izlerini ve bu arada Aiol ve İon medeniyetlerinin kalıntılarını tesbite mâtuf bulunan ve birinci derecede tarihî problemlerin aydınlatılmasına hizmet edecek olan çalışmaların sistemli bir şekilde kurulup idame ettirilmesi hususunda Müzeler Umum Müdürü Dr. Cahit Kınay ile birlikte hazırladığımız programa göre ilk araştırmalara 1952 yılı sonbaharında ve 1953 yılı Temmuz ayında da kazılara başlanmıştır. Tetkik ve hafriyat heyeti Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığında Üniversiteden Dr. Yusuf Boyal ve Baki Ögün, Müzeler Umum Müdürlüğünden Şube Müdürü Ahmet Dönmez, Arkeolog Nihal Koloğlu, İstanbul Müzesinden Nezh Fıratlı ile Münster Üniversitesinin Fakültemiz nezdindeki burslusu olarak Arkeoloji Enstitüsünde okuyan doktora talebesi Bayan Marion Pies'den müteşekkildi.

Batı Anadolu'daki çalışmalarımıza karşı her zaman büyük bir ilgi gösteren Ege Turizm Cemiyeti Foça ve Kyme kazılarını da yakından takibetmiş ve buradaki mesaimizi 1952 ve 1953 yıllarında para ile de destekleyerek heyetimizle manen olduğu kadar, maddeten de işbi liğ yapmıştır. Bu hususta Ege Turizm Cemiyetine ve Cemiyet Başkanı Suad Yurdoru'ya teşekkürü bir borç biliriz.

Foça'da kaldığımız müddetçe, Kaymakam İrfan Haznedar ve bilhassa Foça halkı ile Belediye Reisi Mustafa Konuk ve ayrıca Maarif Memuru Tahsin Öndersev'den görmüş olduğumuz yakın ilgi ve yardım, çalışmalarımızı müh'im derecede kolaylaştırmıştır. Her birine ayrı ayrı candan teşekkür ederiz.

Bayraklı kazıları neticesinde Batı Anadolu'nun orta bölgesine ait tarih öncesi kültürleri ile Helen kolonizasyonu mevzuunda belirli bir bilgi elde ettikten sonra, biri Aiol, öteki İon yerleşmesi olan Kyme ve Foça'da hafriyat yapmak ele alınması gerekli işlerin başında gelmekte idi. Kyme, yazılı kaynaklara göre, en eski Aiol kolonilerinden biri ve bilhassa ziraatçı bir yerleşme olduğundan dolayı daha çok deniz ticareti ile geçinen öteki Helen kolonilerine nazaran ayrıca tetkike değer bir hususiyet arz etmektedir. Foça ise Aiol bölgesi içinde bir İon yerleşmesi idi ve bilhassa 7. asrın sonu ile 6. asrın ilk yarısında Yunan dünyasında önemli bir mevkie sahip olmak ve Batı Akdeniz'de koloniler tesis etmiş bulunmak bakımından tetkike şayan bir merkezdir. Bundan başka, her iki mahalde, evvelce sondajlar yapılmış olmasına rağmen, elde edilen neticelerin yalnız kısmen neşredilmiş ve malzemenin de umumiyetle kaybolmuş bulunması buralarda sistemli çalışmaların yapılmasını zarurî kılıyordu.

FOÇA KAZILARI

Foça'da söz konusu olan düşüncelere uygun olarak 1952 yılı Ekim ayında İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin'le yaptığımız bir iki sondaj'dan sonra, kazılara 1953 yılı Temmuzunda başladık. Arkaik

şehrin yarımada üzerinde kâin olduğu 1952 yılı çalışmaları sırasında Aya Fotini Kilisesinin harabesi civarında açılan A çukuru ile aşağı yukarı sabit olmuş bulunduğundan faaliyetimizi Dr. Yusuf Boysal ile yarımada sahası dahilinde teksif ederek üç ayrı noktada çalışmaya koyulduk. Yarımada açığımız araştırma çukurlarının üçü, 3/4 metrelik, Osmanlı, Bizans, Roma ve Yunan devirlerinin döküntü tabakalarından sonra 6. asrın ilk yarısından itibaren muntazam kültür katları vermiştir. Yarımada'nın burun cihetinde, metrük mektep inşaatının yakınında açılan C çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabaka, hemen kaya üstünde bulunmakta idi. Buna mukabil, Yarımada'nın aşağı yukarı orta yerinde, Bayan Nihal Koloğlu tarafından açılan D çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabakanın altında daha iki yapı katı, aşağı yukarı berzah kısmına yakın yerde açılan A çukurunda ise siyah figürlü stil seramiği ile başlayıp geç jeometrik seramik ile temsil edilen ve yine kaya üzerinde kurulan bir mimarî katına kadar giden kalın bir yerleşme tabakası tesbit etmek mümkün olmuştur. Yarımada'nın şimal ucunda bir önemli yapı için düzeltilmiş tesirini yapan ve bugün metrük mektep inşaatı tarafından işgal edilen yüksek kayalık üzerindeki plâformun denize bakan eteklerinde Bayan Marion Pies tarafından yapılan araştırmada ise geç jeometrik stilde seramik ihtiva eden bir döküntü tabakası meydana çıkarılmıştır.

Arkaik Foça'nın hududunu tayin etmek ve onun antik devirde bir ada mı, yoksa bir yarımada mı olduğunu tesbit etmek bakımından berzah üzerine tesadüf eden mezarlık kısmında açılan B sondajında 6. asra kadar giden Bizans seramiğinden daha eski kültür kalıntılarına rastlanmamıştır. 1,60 metrede bir kum tabakası elde edildiğinden berzahın bu noktasının Roma devrinde de deniz olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber, bütün berzahın sonradan meydana getirilmiş olduğunu tesbit etmek için berzah boyunda bir

iki sondaj daha yapmak gerekmektedir. A çukuru civarında eski Helen tabakalarının araştırılması sırasında berzah meselesini bir daha tetkik etmek fırsatı ele geçecektir.

Şamlı Nikolaos'ın Nesidion yani adacık kısmı ile çağdaş olarak bahsettiği Lophos'u bulmak (1) düşüncesi ile Yarımada'dan 700 metre kadar doğuda kâin olan Maltepe'de Nezih Fıratlı ile birlikte yaptığımız çalışmalarda, buranın Roma ve Helenistik çağlarında geniş iskân gördüğü, fakat büyük bir ihtimalle arkaik devirlerde de yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmıştır. Burada elde edilen renkli çanak - çömlek, bu mahallin en geç Milâttan önce 6. asra ait kültür katları ihtiva ettiğine işaret etmektedir. Gelecek yıl kazılara Yarımada'da ve Maltepe'de daha geniş ölçüde devam edilecek, daha başka yerlerde de istikşaf ve araştırmalarda bulunulacaktır.

Foça kazılarında şimdilik elde ettiğimiz neticeleri kaydetmeden önce heyetimizden evvel Foça'da müteaddit defalar sondajlar yapmış olan Fransız Mühendis Sartiaux'nun çalışmalarını bir tetkik nazarından geçirmek faydalı olacaktır.

Sartiaux, Foça'da yaptığı çalışmaları 1921 de neşrettiği bir makalede (2) hülâsa etmektedir. 1914 de ve 1920 de yaptığı sondajlar üzerinde bu makalesinde, 1913 de yaptığı sondajlar hakkında ise aşağı yukarı birbirinin aynı olan iki ayrı yazıda (3) izahat vermektedir. 1913 ve 1914 yılı sondajlarının umumiyetle Helenistik ve Roma devrinden yukarı tarihlenecek ve Foça'nın ehemmiyeti ile mütenasip olabilecek herhangi bir buluntu vermediği (4), buna mukabil 1920 çalışmalarının ehemmiyetli malzeme ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Santiaux, Yarımada üzerinde yaptığı çalışmalarda Myken, Jeometrik, Şarkkârî, Arkaik, İon, ve siyah ve kırmızı figür stillerinde seramik bulunduğunu kaydetmekte fakat, bunlardan hiçbirinden örnek vermediği gibi, elde ettiği malzemeyi nereye bıraktığını da söylememektedir.

Bizim, Yarımada'da yaptığımız çalışmalar, Myken seramiği müstesna olmak üzere, tamamen Sartiaux'ın ifadesini teyidedecek mahiyettedir. Heyetimizin burada halen elde ettiği en eski Yunan seramik parçaları geç jeometrik stil örneklerine aittir. Myken seramiğine veya Yunanlılardan önceki devre ait olan çanak-çömlek parçalarına henüz tesadüf edemedik.

Yarımada'nın şimalinde bir umumî yapı veya daha büyük bir ihtimalle bir mâbed için düz bir hale getirildiği şüphesiz olan kayalık plâtförün şimal ve batı eteklerinde elde edilen geç jeometrik seramik parçalarıyla beraberlerinde bulunan kurşuni tek renkli «Aiol» seramiği Foça'nın şimdilik en geç 8. yüzyılda kolonize edildiğini açığa vurmaktadır. Foça'nın 7. yüzyıla ait devrinden el'mizde henüz pek az malzeme mevcuttur. Buna mukabil, Yarımada'da D çukurunda bol miktarda meydana çıkan siyah figür tekniğindeki Doğu Yunan seramiği ilk defa olarak Foça'nın tarihi önemi ile mütenasip ehemmiyette elde edilmiş olan eserlerdir. Bu eserler arasında Mısır'da bulunmuş olan «Klazomen» nevi seramik mevcut olmayıp, eldeki örneklerin bir kısmı Bayraklı'da gün ışığına çıkmış olan bazı nevilere, bir kısmı da henüz tanımadığımız Doğu Helen çeşitlerine aittirler. Doğu Yunan seramiği ile karşık olarak ehemmiyetli miktarda siyah figürlü Attika seramiği de bulunmuştur. Bu arada, aşağı yukarı 6. yüzyılın son dörtlüğüne ait olan ve üzerleri yumurta sıraları ve bir çubukla süslü bulunan pişmiş topraktan çatı ve friz tezyinat parçalarını bilhassa zikretmek lâzımdır. Yarımada'nın şimal ucundaki yüksek kayalık plâtför civarında bulduğumuz bu parçaların dinî bir yapıya veya onunla ilgili bir başka umumî yapıya ait olması gerekmektedir. Bugüne kadar bulunan parçaların, üzerinde bir mâbedin durmasına çok müsait olan bu plâtförde ele geçmiş olması bizi bu düşünceye götürmektedir. Aynı mahalde jeometrik seramikle temsil edilen döküntü tabaka-

sının üstünde, İon nizamında mermer sütunlara ait bol miktarda küçük parçalar döküntü halinde bulunmuştur. Athena mâbedinin, zamanında bu mahalde bulunup bulunmadığını ilerideki çalışmalar sonunda, daha büyük bir ihtimal ile söylemek mümkün olacaktır. Athena mâbedi 6. asrın ortasında Harpagos tarafından tahrip edildiği (5) ve 409 yılında yıldırımla tekrar yandığı halde (6), Milâttan sonra ikinci asrın ikinci yarısında Pausanias tarafından hâlâ bir «harika» olarak tavsif edilmektedir (7). Mâbedin müteakip asırlarda, zamanla ortadan kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla esaslı kalıntıların bulunacağını düşünmüyoruz. Esasen kayalıklar üzerine kurulan yapılar daha çabuk yıkılmağa mahkûmdurlar.

Herodotos'un hususî bir önemle övdüğü Foça şehir duvarı için yaptığımız ufak araştırmada ancak Roma devrine ait bir kısım elde etmek mümkün oldu (8). Arkaik mezarlığı tesbit etmek bakımından olan mesaimiz henüz bir netice vermedi. Arkaik mezarlık bulunduğu takdirde Foça'daki çalışmalarımız şüphesiz ki, çok daha verimli bir safhaya girecektir. Gelecek yıl çalışmaları birinci plânda Yarımada'da arkaik tabakaların mümkün olduğu kadar geniş bir saha içinde araştırılmasına hasredilecektir. Bunun haricinde Nekropolis'i aramak ve Maltepe'de daha eski iskân tabakalarının mevcut olup olmadığını araştırmak hususundaki çalışmalara devam edilecektir.

Eski yazarların mühim bir kısmı Foça'nın Orta Yunanistan'dan gelen Helenler tarafından kendilerine Kyme'lilerin müsaade ettiği mahalde kolonize edilmiş olduğunu kaydederler (9). Hafriyatı ikmal etmeden bu mesele üzerinde kat'i olarak söz söylenemezse de, bu hususun teyidedilmemiş olduğunu ifade etmek mümkündür. Foça'dan elde ettiğimiz en eski jeometrik seramik Doğu Helen karakterindedir. Böylece Foça'luların ana vatanla ilgileri şüpheli görünmektedir. Nitekim (10) Josef Keil eski yazarların bu ifadesini Foça'luları Yunanistan'da Pho-

kis'de oturan halkla bir tutmak yanlısına ve İon kolonizasyonunun Attik'ya bağlamak gayretine atfetmekte ve Φώκαι adının Yunanca φῶκαι, yâni fok balıklarından geldiğini söylenmektedir (11). Mezkûr müellif Foça limanı önündeki adaların deniz yüzüne çıkmış fok balıklarına benzediğini yazmakta ve Pausanias'ın bir pasajına işaret ederek iskânın Teos ve Erythrai'dan gelen İon'lar tarafından vâki olduğunu kaydetmektedir (12). Zaten İzmir şehrinin de Kolophon'dan gelen İonlar tarafından zaptedilmiş olması buna güzel bir paralel teşkil eder. Böylece Batı Anadolu'da 8. yüzyılda teşekkül eden koloniler ana vatandan değil, Batı Anadolu'daki kolonilerden ayrılan insanlarla meydana gelmişlerdir.

Foça'ya İon'ların ne zaman yerleştiğine ve yazılı vesikaların an'attığı üzere kendilerinden önce burada Kyme'lilerin oturup oturmadığını kesin olarak ancak önümüzdeki senelerde yapılacak çalışmalarla tesbit etmek mümkün olacaktır.

Batı Anadolu sahillerinde, Midilli Adasında, Mısır'da, İtalya'da ve Marsilya'da (13) yani o zamanki ticaret dünyasının en mühim noktalarında bir düzüneye yakın koloni (14) kurmuş olan Foça, 600 tarihlerinde Doğu Helen şehirlerinin en parlaklarından biri idi. Bu itibarla burada önümüzdeki yıllarda devam edecek olan hafriyatın arkeoloji bakımından yeni, güzel neticeler vereceği ümit edilebilir.

KYME SONDAJLARI

Kyme harabelerinin şehirden uzak olması ve bilhassa yanbaşındaki bataklıktan dolayı sıtmalı bir yer olması sebebiyle bu mahalde büyükçe bir kazı kampının kurulması güç olduğundan Kyme çalışmalarını Foça'dan idare etmek gerekiyordu. Bu itibarla, Foça'da çalıştığımız sırada Kyme'de de sondajlar yapmak her bakımından çok elverişli görüldüğünden Ağustos ayında, Baki Ögün'ün idaresinde çalışmalara başladık. Kyme'de en eski tabakaları aradığımız için, Çekoslovak'ların çalışmış oldukları ve 4. veya 5. asır-

dan önce iskân edilmemiş olan yüksekçe tepenin cenubundaki alçak ve yayvan tepe üzerinde çalışmaya başladık. Kyme'de 1952 yılı Ekim ayında Müzeler Şube Müdürü Ahmet Dönmez'le birlikte yaptığımız araştırmalarda burada bulduğumuz geç jeometrik ve subjeometrik seramik parçaları bizi bu düşünceye götürmüştü. 1953 yılında bu tepede yaptığımız müteaddit sondajlarda arkaik ve orientalizan ve geç jeometrik seramik parçaları elde etmemize rağmen hiçbir noktada Roma devrinden yukarıya giden bir yapı katına tesadüf etmek mümkün olmadı. Birçok noktalarda yarım metre veya bir metre derinlikte kazın 30/40 santimetre derinlikte kaya zuhur etti. Bu sondajlardan edindiğimiz kanaat şudur ki, Kyme geç Roma devrinde büyük ve pek de zengin olmayan bir yerleşmeye sahne olmuştur. Zemin kaya ve üzerindeki inşaat da taştan olduğundan her yerleşme kendisinden önceki yapı kalıntılarını yıkmış ve böylece eski kültür tabakalarından bugüne kadar hemen hemen bir şey kalmamıştır.

Arkaik devir tabakalarına ancak yukarıda adları geçen iki tepe arasındaki vâdide tesadüf etmek mümkün oldu. Fakat zaman ve imkân mevcut olmadığından çalışmalara burada son verildi.

Kyme'deki çalışmalar sırasında arkaik yerleşmenin bulunduğu tepede Roma devrine ait küçük buluntularla, bir iki kolossal figür'e ait kol, bacak parçaları elde edilmiş ve beşinci veya dördüncü asra ait olması lâzım gelen bir dini yapının enfes işçilikteki pilaster başlıklarından bir tanesi ele geçirilmiştir.

Kyme'de, bizden önce yapılan araştırmalarda siyah figürlü Doğu Yunan seramiğine ait bir iki güzel parça (1) ile 6. asrın ikinci yarısına ait üç güzel heykel kabartma (2) ve Çekoslovak'ların kazılarıyla de Milâttan önce 4. asırda inşa edilen ve Milâttan önce 2. asırda İsis ibadetine tahsis edilen bir mâbetle (3) güzel bir Afrudit heykeline ait bir baş (4) elde edilmiştir. Bunlarla birlikte, bizim elde etti-

ğimiz buluntular Kyme'nin geç devirlerde çok tahrip edilmiş olmasına rağmen, kıymetli eserler verecek bir merkez olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, bizim gelecek yıl burada yapacağımız araştırmalar erken Yunan çağına ait tarihî problemlerin halli hususuna teksif edilecektir.

Kyme, yukarıda söylediğimiz gibi, birinci derecede ziraatle meşgul bir şehirdi. Bu itibarla ticaretle geçinen Batı Anadolu Helen şehirleri içinde ayrı bir karakter taşıdığından bilhassa tetkike değer bir merkezdir. Hesiod'un babası Kyme'de doğmuş bir çiftçi idi (5). Kyme'nin Aiolis bölgesindeki en büyük şehir (6) olması onun değerini ayrıca artırmaktadır. Burada Milattan önce 4. asırda yaşamış olan tarihçi (7) Ephoros'un Thukydidés örneğine rağmen Herodot tarzında eski usul tarih yazmış olması Kyme'nin kültür bakımından uzun zaman geleneğe bağlı kaldığını anlatmaktadır. Kyme'liler çok mahfuz olan l'imanlarında kalan gemilerden şehirlerinin kuruluşundan ancak üç yüz sene sonra liman parası almışlar (8) ve anlaşılan bir çiftçi millet olarak biraz kenarda kalmış durumda yaşamışlardır. Hattâ Kyme'liler alay mevzuu olacak kadar geri ve safdil olmakla meşhurdurlar (9). Bununla beraber, Pamphylia'da Side şehrini kurmuş olmaları (10) Kyme'lilerin inkişaf kaydeden bir hayat sürdüklerini anlatmaktadır. Kyme'nin 7. asra kadar kiralıklıkla ve Ahamenit'lerin 513 tarihinde tesis ettikleri Tyrannis devrine kadar da oligarchi ile idare edilmesi, bu şehrin her bakımdan komşularından ayrı bir hüviyete malik olması lâzım geldiğini gösterir (11).

Eski yazarlarda Kyme orta ve şimal Yunanistan'da oturan Aioller tarafından (12) iskân edilmesinden dolayı Aiolis adını taşır. Diğer bir adı da yine Orta Yunanistan'da Phrikios dağının bulunduğu Lokris bölgesindeki Helenlere atfen (13) Phrikonis'tir. Böylece Kyme (14) ve diğer Ailois şehirlerinin (15) ana vatanın daha

çok ziraatle meşgul olan orta ve şimal bölgesinden gelen Helenler tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluş tarihi hakkında verilmiş kesin bir tarih yoktur. Fakat Euseb'os kroniğine yine bir Ailois şehri olan Myrina'nın 1046 tarihinde kolonize edilmiş olduğunun gözükmesi bize (16) Kyme'nin de bu tarihlerde iskân edilmiş olması lâzımgeldiğini anlatır. Geçen sene elde ettiğimiz arkaik tabakanın altında erken Helen çağına kadar inen kültür katları bulmak mümkün olduğu takdirde, Bayraklı'da tesbit edilen bazı neticeleri kontrol etmek kabil olacaktır. Bayraklı'da eski İzmir'in en eski Helen tabakasında elde edip Aiolis adını verdiğimiz seramiğin Kyme'de güzel ve sağlam örnekler elde etmek suretiyle daha belirli bir şekilde tanınmasının mümkün olacağını ümit etmekteyiz.

1 — Şamlı Nikolaos (Jacoby, F. Gr. H. Fragment 51).

2 — M. F. Sartiaux, Nouvelles recherches sur le site de Phocée (Comptes Rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1921 s. 119-129).

3 — M. F. Sartiaux, Note sur l'exploration de l'ancienne Phocée. Communication lue à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres 1914 s. 6-13; ve De la Nouvelle à l'ancienne Phocée Paris 1914 (conférence faite à Marseille le 3 avril 1914 45 sahife, 13 levha). Bu son kitap Ege Turizm Cemiyeti'nin himmeti ile Türkçeye çevrilmiştir.

4 — Sartiaux'nun bahsettiği eserler arasında pişmiş topraktan grotesk insan figürlü bir vazö ile (De la nouvelle à l'Ancienne Phocée levha 10, şek. 17) pişmiş toprak levhaları (Note sur l'exploration de l'Ancienne Phocée levha 8, şek. «8) arkaik devirdendir, Sartiaux'nun arkaik olarak tevsif ettiği ve çok tahribedilmiş vaziyette bulunan taş aslan figürü (Note... Levha 3, şek. 6; De la nouvelle... Levha 4, şek. 7). Şimdi İzmir Müzesindedir.

5 — Pausanias II 3,6 ve VII 5,4. Pausanias Foça'da Gennaidés adlı tanrı kadınlara ait bir mâbedin mevcut olduğunu da söyler (I 1,5).

6 — Xenophon, Hellenika I 3,1.

7 — Pausanias VII 5,4. Strabo'dan (XIII 631) Foça'daki mâbette oturur vaziyette bir Athena bulunduğunu öğreniyoruz. Athena Foça'da bir kitabe ile de tevsik edilmiş (BCH, 1, s. 84-Nr. 17) olup paralarda da görülmektedir (B. M. İonia pl. V 2,4) Foça'da muhtemelen Apollon kültü de vardı; bu hususta (Bilabel, Die ionische Kolonisation s. 243).

8 — Herodot I 163 Foça şehir duvarı büyük ölçüde kaya üzerine kurulmuş olduğundan onun da kalıntılarını bulmak çok güç olacaktır. (Bu hususta bk. Ramsay JHS IX S. 376) bununla beraber berzahın civarında ve küçük liman yönünde bazı izlerin bulunması ihtimali mevcuttur. Roma devrine ait şehir duvarı için bk. Livius, 37, 31.

9 — Herodot I 146; Strabon XIV 633; Pausanias VII 3, 10; Şamlı Nikolaos FGr. H II 1, 352 Frgm. 51.

10 — Josef Keil, Pauly - Wissowa cilt XX 1, Phokaia s. 444.

11 — Zaten arkaik devir Foça paralarında fok balığı tasvirinin bulunması da şehrin adını bu balıktan aldığını gösterir. (Head, HN² 587 Brit. Mus. Ionia 9 ve devamı).

12 — J. Keil Pauly - Wissowa cilt XX, 1, Phokaia s. 444.

13 — Marsilia'da yapılan kazılarda çıkan eserler için bk. de M. G. Vasseur, L'origine de Marseille 1914 (Annales du Musée d'Histoire Naturelle Tome 13; P. Jacobsthal - E. Neuffer, Gallia Graeca (Préhistoire II, 1 h. I-64); B. Bénéot, The new excavations at Marseilles, AJA, 53 1949 s. 237-240.

14 — Bilabel, Die ionische Kolonisation s. 239 - 246.

1 — Dümmler, RM 3, 1888 159 v.d. Levha 6; Buschor, Griechische Vasenmalerei 2 s. 106, şek. 76.

2 — BCH 13, 1889 s. 543 levha 8, Mendel, Catalogue II Nr. 520-522. Kyme'de pişmiş toprak eserler (BCH 10, 1886 s. 492 levha 13) ve çeşitli

kitabeler bulunmuştur. (BCH 13, 1889, s. 560 v.d. Pauly - Wissowa XI 2 s. 2475.) Ayrıca bk. Rosbach, über ein Seleukidenheiligtum beim aiolischen Kyme AA 1901 s. 99 v.d.

Baltazzi bey'in yaptığı hafriyat hakkında BCH 1925 s. 477. Bunların dışında ayrıca bk. Schuchhardt, Altertümer von Pergamon I s. 95; Picard et Plassart, BCH 1913 s. 155 v.d.

3 — Salac, BCH 1925 s. 476-478.

4 — Şimdi İzmir Müzesindedir.

5 — Strabon XIII 622.

6 — Strabon XIII 622. Herodot da Kyme'yi Aiol şehirlerinin en başında zikreder (I 149).

7 — ibid.

8 — ibid.

9 — ibid.

10 — Strabon XIV 677; Arrian, Anab. I 26. Side'de şimdi Arif Müfid Mansel'in yaptığı hafriyat için bk. (1947 senesi Side kazılarına dair Ön Rapor, Ankara Türk Tarih Kurumu 1951).

11 — Burchner, Kyme, Pauly - Wissowa cilt XI 2.

12 — İbid. (Mela I 18, 1. Vell. I 4).

13 — Herodot I 149; Strabo XIII 582, 621.

14 — Strabon'a göre Kyme sözü bir Amazonun adından alınmıştır (XIII 622 ve XII 550).

15 — Larisa'nın kuruluşu için bk. Schefold, Larisa am Hermos I s. 16.

16 — Eusebios VII 1, 69, 12 c; VII 2; 183 c. Helm (Ruge, Pauly - Wissowa Suppl. VI Myrina s. 616).

LES FOUILLES DE PHOCÉE ET LES SONDAGES DE KYMÉ

Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

Le centre de Recherches archéologiques de l'Anatolie occidentale de l'Université d'Ankara, qui poursuit depuis 1948 des travaux de fouilles et d'exploration en Anatolie occidentale, vient d'entrer, après les fouilles de Bayraklı et en collaboration avec la Direction générale des Musées au Ministère de l'Education Nationale, dans une nouvelle période d'activité.

Ces travaux ont pour but de mettre au jour les vestiges des civilisations préhistoriques, de suivre les traces de la colonisation hellénique et les plus anciennes populations Thraces en Anatolie, de découvrir notamment les vestiges des civilisations éolienne et ionienne et sont en outre destinés à contribuer à l'élucidation des problèmes historiques d'importance primordiale. A cet effet, et pour assurer l'exécution méthodique des travaux, nous avons élaboré, de concert avec le Dr. Cahit Kinay, Directeur général des Musées au Ministère de l'Education Nationale, un programme qui fut mis en application à partir de l'automne 1952. Les fouilles proprement dites commencèrent en Juillet 1953. L'équipe de recherches et de fouilles, placée sous la direction du professeur Dr. Ekrem Akurgal, comprenait: le Dr. Yusuf Boysal et Baki Ögün de l'Université; le directeur divisionnaire Ahmet Dönmez, l'archéologue Nihal Kolçoglu, de la Direction générale des Musées; Nezih Fıratlı, du Musée d'Istanbul et la candidate au doctorat Marion Pies, détachée à la section d'Archéologie de la Faculté d'Ankara, au titre de boursière de l'Université de Münster. La Société Egéenne du Tourisme, qui a toujours témoigné de son vif intérêt pour ceux de nos travaux, portant sur l'Anatolie occidentale, a aussi suivi de très près les fouilles de

Phocée et de Kymé, nous a aidés pécuniairement durant les travaux de 1952 et 1953 et ne nous a jamais privés de son concours matériel et moral. C'est donc pour nous un devoir bien agréable que d'en remercier la Société et son président Suad Yurdkoru.

La sollicitude particulièrement sympathique dont nous fîmes l'objet durant tout notre séjour à Phocée de la part du sous-préfet İrfan Haznedar, du maire Mustafa Konuk, du préposé aux affaires d'enseignement Tahsin Öndersev, ainsi que de la population de Phocée dans son ensemble, a grandement contribué à faciliter nos efforts. A tous, nous présentons ici nos sincères sentiments de gratitude.

Les fouilles de Bayraklı ayant fourni des renseignements précis au sujet des civilisations préhistoriques et de la colonisation hellénique, dans la région centrale de l'Anatolie occidentale, il fallait en premier lieu procéder à des fouilles à Kymé et à Phocée, ces deux sites représentant, l'un une colonie éolienne, et l'autre une colonie ionienne.

D'après les documents écrits, Kymé est une des plus anciennes colonies éoliennes de caractère plutôt agricole; il offrira donc, à la différence des autres colonies helléniques, adonnées au commerce maritime, des particularités dignes d'investigation. Quant à Phocée, colonie ionienne en pleine région éolienne, elle occupa, surtout vers la fin du VIIe siècle et dans la première moitié du VIe une place considérable dans le monde hellénique, et fonda elle-même des colonies en Méditerranée occidentale. Des recherches s'imposaient donc, pour ainsi dire, à son sujet. Des sondages avaient été exécutés au préalable, tant à Kymé qu'à Phocée, mais les résultats n'en furent publiés

qu'en partie seulement, et de plus, en ce qui concerne les recherches à Procée, la plus grande partie du matériel découvert alors semble avoir été perdue, de sorte qu'une étude systématique de ces deux sites devenait, pour cette raison aussi, nécessaire.

FOUILLES DE PHOCÉE

En nous conformant aux idées qui viennent d'être exposées succinctement, nous avons opéré d'abord deux sondages en automne 1952, en collaboration avec Hakkı Gültekin, directeur du Musée d'Izmir, à la suite de quoi les fouilles proprement dites commencèrent au mois de Juillet 1953. Vu les résultats fournis par la tranchée A, ouverte en 1952 auprès des ruines de l'Eglise Haghia Photini, nous étions à peu près certains de l'emplacement de la cité archaïque sur la presqu'île; c'est pour cette raison, qu'ayant, de concert avec le Dr. Yusuf Boysal, concentré nos efforts sur la presqu'île, nous nous mîmes à y travailler en trois endroits différents. Trois des tranchées qui y ont été ouvertes ont donné des couches de restes ottomans, byzantins et romains de 2 à 4 m. d'épaisseur, jusqu'au niveau grec archaïque qui suit ces dernières. Dans la tranchée C, ouverte du côté du promontoire, près de l'école dont la construction a été abandonnée, la couche de la première moitié du VIe siècle se trouvait assise en partie sur le roc. Par contre, dans la tranchée D, à peu près au milieu de la presqu'île, nous avons pu constater deux couches d'habitation au-dessous de celle de la première moitié du VIe siècle, et dans la tranchée A, ouverte à proximité de l'isthme, une épaisse couche de colonisateurs noirs et se terminant avec une couche, représentée par une céramique géométrique tardive; cette couche va au fond jusqu'à une autre s'appuyant directement sur le roc.

Nous avons fait d'ailleurs des recherches à la partie septentrionale de la pres-

qu'île, à l'endroit occupé actuellement par le bâtiment inachevé de l'école et faisant l'effet d'avoir été aménagé en plateforme en vue d'un édifice important qui y serait construit. Ces recherches furent, plus exactement, exécutées dans la partie de la plateforme donnant sur la mer et soutenue par de hauts rochers et mirent au jour une couche de débris contenant de la céramique géométrique tardive.

La tranchée B fut pratiquée au cimetière occupant actuellement l'isthme, le but en était de fixer les limites de la Phocée archaïque et de savoir si elle était une île ou une péninsule aux temps antiques. On n'a pu y trouver que des tessons de poterie byzantine appartenant tout au plus tôt au VIe siècle. Comme on rencontre là une couche de sable à partir de 1,60 mètres, on peut en conclure que cette partie de l'isthme était occupée par la mer, encore à l'époque romaine. Il est pourtant nécessaire d'y faire encore une ou deux sondages, pour savoir de façon définitive si l'isthme entier fut comblé postérieurement. On aura l'occasion de revenir à ces recherches, lors de l'investigation des couches helléniques anciennes se trouvant près de la tranchée A (1).

Pour rechercher l'emplacement du Lophos que le Nicolas de Damas (2) place sur le continent en face de Nesidion, c'est-à-dire de la presqu'île actuelle, nous avons travaillé avec N. Firatlı à Maltepe, situé 700 mètres à l'est de la presqu'île. Nous avons constaté que ces parages furent intensément habités aux époques romaine et hellénistique et qu'il y a lieu d'admettre qu'ils furent également habités aux temps archaïques. La poterie peinte qui y fut découverte montre que ce lieu renferme une couche de civilisation du VIe siècle, au plus tard.

Avant d'exposer les résultats obtenus par nous à Phocée, il sera utile d'analyser sommairement les travaux de l'ingénieur français Sartiaux, qui y fit des sondages à plusieurs reprises. Sartiaux résume ses travaux dans un article paru en 1921 (3).

Il y expose les sondages qu'il fit en 1914 et en 1920. Les sondages de 1913, il les décrit dans deux articles à peu près identiques quant au fond (4). On y constate que les sondages de 1913 et de 1914 ne donnèrent en général rien qui pût être daté au delà des époques hellénistique et romaine et fût considéré comme digne de l'importance de Phocés (5). Par contre, ceux de 1920 dégagèrent un important matériel. Sartiaux dit que ses travaux sur la presqu'île lui donnèrent «des fragments mycéniens, des fragments du style géométrique des îles (antérieur au VIIe siècle), des fragments de style rhodien (VIIe et VIe siècles), des fragments divers de fabrication ionienne archaïque, des fragments à figures noirs et rouges, lustrés, du Ve siècle et des fragments postérieurs». Cependant, on ne donne aucun échantillon de ces trouvailles, mais il n'indique même pas le lieu où il les a déposées.

Nos travaux sont de nature à confirmer entièrement Sartiaux, exception faite de la céramique mycénienne. Les plus anciens morceaux de poterie grecque que nous ayons obtenus sont de style géométrique tardif. Nous n'y avons pas encore découvert de céramique mycénienne ni de poterie préhellénique.

Au Nord de la presqu'île, aux pentes Nord et Ouest de l'endroit rocheux nivelé, nous avons trouvé des morceaux de céramique géométrique tardive et, mêlée à ces derniers, de la poterie «éolienne» grise monochrome. Cela indique pour le moment que Phocée fut colonisée au VIIIe siècle au plus tard. Tandis que nous possédons encore très peu de matériel concernant ce siècle, la céramique grecque d'orient à figures noires, trouvée en grande quantité sur la presqu'île, dans la tranchée D, représente une découverte digne, pour la première fois, de l'importance historique de Phocée. L'espèce dite «Clazomène», trouvée en Egypte, n'y figure pas; quelques exemplaires découverts sont du même genre que

ceux de Bayraklı, d'autres représentent des espèces grecques orientales encore inconnues de nous. Mêlée à ces dernières, nous avons découvert en quantité considérable, de la poterie attique de style à figures noires.

Parmi ces découvertes, il faudra mentionner tout spécialement les pièces de toiture et de frise en terre cuite et à cymaise, appartenant probablement au dernier quart du VIe siècle. Il y a lieu de penser que ces pièces, découvertes auprès de la plateforme située au Nord de la presqu'île, appartenaient à un bâtiment de caractère religieux ou à tout édifice public en rapport avec celui-ci. C'est le lieu de la découverte qui nous pousse à cette inférence, car, ainsi que nous l'avons indiqué plus haut, l'endroit est des plus propices à l'érection d'un temple. A la même place et au-dessus de la couche de débris représentée par la céramique géométrique, nous avons trouvé, en quantité abondante, de tout petits morceaux de marbre appartenant à des colonnes d'ordre ionien. Les travaux futurs permettront d'avancer avec plus de certitude notre hypothèse sur l'emplacement du temple d'Athéna. Ce temple, quoique détruit au milieu du VIe siècle par Harpagos (6) et consumé par la foudre en l'an 409 (7), est encore cité par Pausanias comme une merveille (8), au deuxième siècle de notre ère. Il disparut, avec le temps, dans les siècles suivants; c'est pourquoi nous n'espérons pas en trouver des vestiges in situ de quelque importance, d'autant moins que les édifices construits sur le roc sont plus tôt sujets à la disparition. Mais nous continuerons nos travaux autour de la plateforme pour rechercher d'autres restes appartenant au temple d'Athéna.

Dans les recherches que nous avons effectuées au sujet des remparts de Phocée tant vantés par Hérodote, il nous a été seulement possible de mettre au jour un tronçon de mur de l'époque romaine tardive (9). Nous n'avons pas encore obtenu

de résultats dans nos travaux ayant pour objectif la découverte du cimetière archaïque. Si nous parvenons à trouver ce dernier, nos recherches entreront, sans aucun doute, dans une phase beaucoup plus féconde. Des travaux de l'an prochain seront consacrés en premier lieu à l'étude, sur une échelle aussi grande que possible, des couches archaïques de la presqu'île. Nous continuerons en outre la recherche de la nécropole et l'étude des couches les plus anciennes d'habitation à Maltepe.

La plupart des anciens auteurs disent que Phocée fut fondée par des Hellènes venus de la Grèce centrale, en un lieu où la colonisation leur fut autorisée par les gens de Kymé (10). Il serait hasardeux de se prononcer définitivement sur cette question avant d'avoir terminé les travaux de fouilles; toutefois l'on peut dire que cette assertion n'a pu être confirmée jusqu'à ce jour. La plus ancienne céramique géométrique que nous ayons obtenue à Phocée est de caractère grec oriental. De la sorte, les liens de Phocée avec la mère-patrie semblent aléatoires. Témoin Joseph Keil qui (11) estime que cette idée des auteurs anciens vient de ce que ceux-ci identifièrent par erreur les Phocéens avec les habitants de Phokis, en Grèce, et s'efforcèrent toujours de relier à l'Attique la colonisation ionienne. Keil fait dériver le nom de Φόκαια de φώκαι qui signifie en grec «phoque» (12); il écrit que les îlots situés en face de Phocée ressemblent à des phoques surgis des eaux et, s'appuyant sur un passage de Pausanias, il avance que la colonie fut fondée par des Ioniens venus de Téos et d'Erythrai (13). Le fait qu'Izmir aussi fut occupé par des Ioniens venus de Colophon constitue un intéressant cas parallèle à celui-ci. Ainsi, les colonies nées au VIIIe siècle en Anatolie occidentale, furent fondées, non pas par la mère-patrie, mais par des hommes venus eux-mêmes des colonies grecques anatoliennes.

La date de l'établissement des Pho-

céens en ce lieu, ainsi que la question de savoir si, comme le disent les sources écrites, les gens de Kymé y vécurent antérieurement, ne seront tirées au clair qu'à la suite de nos travaux actuels.

Phocée, qui fonda près d'une douzaine de colonies aux bords anatoliens de l'Egée, à Mytilène, en Egypte, en Italie et à Marseille (14), bref aux points d'escale les plus importants du commerce antique (15), comptait vers 600 parmi les cités les plus brillantes de l'Orient hellénique. On est donc en droit d'attendre de ces fouilles futures d'importants résultats archéologiques.

1 — Pour les recherches géologiques faites à Phocée par Dalloni voir Sartiaux, Comptes-rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1921, p. 122 sqq.

2 — Nicolas de Damas (Jacoby, F. Gr. H. Fragment 51).

3 — M. F. Sartiaux, Nouvelles Recherches sur le Site Phocée (Comptes-rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1921 p. 119-129).

4 — M. F. Sartiaux, Note sur l'Exploration de l'ancienne Phocée (Communication lue à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, lith. 20 pages); Comptes-rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1914, p. 6-13; De la Nouvelle à l'Ancienne Phocée, Paris 1914 (Conférence faite à Marseille le 3 Avril 1914, 45 pages, 13 planches). Le de nie: opuscule a été traduit en turc par les soins de la Société Egéenne du Tourisme.

5 — Parmi les trouvailles citées par Sartiaux, le vase à figure humaine grotesque en terre cuite (De la Nouvelle à l'Ancienne Phocée, pl. 10, fig. 17) et les plaques en terre cuite (Note sur l'Exploration de l'Ancienne Phocée, pl. 8, fig. 18) sont de l'époque archaïque. La figure de lion en pierre, en très mauvais état, que Sartiaux qualifie d'archaïque (Note etc. pl. 13, fig. 6; de la Nouvelle etc. pl. 4, fig. 7) se trouve actuellement au Musée d'Izmir.

6 — Pausanias II 31, 6 et VII 5,4. Pausanias parle de l'existence à Phocée d'un temple dédié aux divinités femelles nommées Gennaidés (I 1,5).

7 — Xénophon, Hellenika I 3,1.

8 — Pausanias VII 5,4. Nous apprenons de Strabon (XIII 601) qu'au temple de Phocée il y avait une Athéna en position assise. On trouve d'ailleurs le nom Phocée dans une inscription (BCH I, pl. 84-No. 17.) et représentée sur les pièces de monnaie (BM, Ionia pl. V 2,4). Probablement, le culte d'Apollon existait aussi à Phocée, cf. Bilabel, Die ionische Kolonisation, p. 243.

9 — Hérodote I 163. Les murs de la ville de

Phocées étant bâtis sur le roc, il sera très difficile d'en découvrir les vestiges (cf. pour un cas analogue, Ramsay JHS IX p. 376). Il est possible néanmoins d'en trouver des traces dans le voisinage de l'isthme et vers le petit port. Pour le mur de la ville à l'époque romaine, cf. Tite-Live, 37,31.

10 — Hérodote I 146; Strabon XIV 633; Pausanias VII 3,18; Nicolas de Damas F. Gr. H. II 1, 352 Frgm, 51.

11 — Joseph Keil, Pauly-Wissowa, vol. XX 1, Phokaia p. 444.

12 — Les pièces de monnaie archaïques de Phocée portent l'image d'un phoque; la ville doit avoir vraiment tiré son nom de cet amphibie (Head, HN² 587; Brit. Mus. Ionia pl. IV-V p. XXI).

13 — J. Keil, Paul - Wissowa vol. XX, 1. Phokaia p. 44.

14 — Pour les trouvailles des fouilles faites à Marseille cf. de M. G. Vasseur, l'Origine de Marseille, 1914 (Annales du Musée d'Histoire Naturelle Tome 13); P. Jacobsthal et E. Neuffer, Gallia Graeca (Préhistoire Tome II, 1 p. 1-64); Bernard Benoît, The new excavations at Marseilles, AJA 53, 1949 s. 237 - 24-.

15 — Bilabel, Die Ionische Kolonisation p. 239 - 246.

II.

LES SONDAGES DE KYMÉ

Les ruines de Kymé étant éloignées de la ville, et les marais situées à proximité rendant le climat insalubre, l'installation d'un camp de fouilles s'avéra très difficile. Il fallut par conséquent diriger de Phocée les travaux de Kymé. Ainsi il était avantageux sous tous les rapports d'y pratiquer des sondages juste durant les fouilles et recherches de Phocée. Nous entamâmes nos travaux en ce lieu au mois d'août 1953, avec la collaboration de Baki Ögün. Comme notre but était de rechercher les plus anciennes couches, nous débutâmes au monticule assez aplati, situé au Sud de la grande colline où ont travaillé les Tchécoslovaques et dont nous savons, selon les tessons que nous y avons trouvés, habitée avant le Ve siècle au plus tôt. C'est grâce à des trouvailles faites en Octobre 1952, de concert avec Ahmet Dönmez, directeur divisionnaire aux Musées que nous nous étions fait cette opinion. Nous y avons trouvé des tessons géométriques tardifs et subgéométriques.

Les différents sondages exécutés en 1953 sur le monticule nous donnèrent des pièces archaïques, orientalisantes et géométriques tardives, mais en aucun point il ne fut possible de dégager une couche d'habitation allant au delà de l'époque romaine. Nous atteignîmes le roc à 0,50 m. et 1 m. de profondeur en plusieurs endroits; en quelques uns même à 30 et 40 cm. La conviction que nous acquîmes de ces sondages peut se résumer comme suit: Kymé fut un lieu d'habitation assez vaste mais très médiocre, à l'époque romaine tardive. Le terrain étant de roc et les édifices en pierre, chaque époque a dû déblayer les restes de constructions antérieures, de sorte que presque rien ne nous est resté des couches de civilisation anciennes jusqu'à nos jours.

C'est seulement dans le vallon situé entre les deux éminences indiquées plus haut que nous avons rencontré les couches des époques archaïque et hellénique ancienne. Mais le temps et les moyens manquant, nous dûmes mettre fin aux travaux pour l'année 1953.

Durant les sondages de Kymé, nous avons découvert à part les trouvailles mineures, des pièces et tronçons de bras, de jambes appartenant à une ou deux figures colossales, et surtout un chapiteau de pilastre de très belle facture, appartenant à un édifice du Ve ou du IVe siècle au plus tard.

Les recherches faites avant nous, avaient donné quelques belles pièces de céramique grecque orientale à figures noires (1) et trois beaux reliefs de la seconde moitié du VIe siècle (2). Les fouilles des Tchécoslovaques avaient dégagé un temple édifié au IVe siècle et consacré à IIe siècle au culte d'Isis (3), ainsi que la tête d'une statue d'Aphrodite (4). Nos trouvailles, jointes à ces dernières, indiquent que Kymé, malgré toutes les destructions subies aux époques postérieures, est un centre susceptible de nous livrer des ouvrages de valeur. Les investigations que nous nous proposons d'y faire

l'année prochaine seront centrées sur la solution de problèmes historiques en rapport avec l'époque hellénique ancienne.

Ainsi que nous l'avons signalé plus haut, l'agriculture était au premier plan parmi les activités de Kymé, et la cité accusait de ce fait un caractère qui la différenciait des autres cités helléniques commerçantes de l'Anatolie occidentale. C'est pour cette raison qu'elle constitue un centre digne d'être spécialement étudié. Le père d'Hésiode était un cultivateur né dans cette ville (5). Le fait que Kymé est la plus grande cité se trouvant dans la région éolienne (6) en rehausse la valeur historique. L'historien Ephoros (7) qui y vécut au IVe siècle revint à l'ancienne méthode en historiographie, et cela nous induit à admettre que Kymé resta dans sa civilisation très longtemps attachée à la tradition. C'est trois cents ans après la fondation de leur cité que les habitants de Kymé se mirent à percevoir des droits des navires ancrés dans leur port bien abrité (8). L'on doit penser que comme cultivateurs, ils vécurent un peu en retrait du monde environnant. Ils eurent même le renom de gens arriérés et naïfs et furent pour cette raison l'objet de railleries et de quolibets (9). Toutefois ils fondèrent Side en Pamphlie (10), ce qui montre que leur vie était tout de même en évolution, et non point stagnante, comme on serait tenté de le croire. Kymé fut gouvernée jusqu'au VIIe siècle par des rois et, jusqu'au Tyran placé à leur tête par les Perses, en 513, par une oligarchie, une raison encore d'admettre que sa structure a dû être différente de celle de ses voisins.

Kymé est nommée Aiolis par les auteurs antiques, parce qu'elle fut peuplée par les éoliens, habitant la Grèce centrale et septentrionale (11). Un autre nom qu'elle porte est Phrikonis, en allusion aux Hellènes installés dans la région de Lokris où se trouve le mont Phrikios (12). Ainsi l'on voit que Kymé (13) et les autres cités éoliennes (14) furent probablement

fondées par des Hellènes venus des régions agricoles de la mère-patrie, c'est-à-dire du centre et du Nord de la Grèce. La date exacte de sa fondation est inconnue, mais la chronique d'Eusèbe indiquant l'année 1046 comme date de colonisation de Myrina (15), autre ville éolienne, on peut en conclure que Kymé aussi fut probablement fondée vers cette époque. Si au-dessous du niveau archaïque nous parvenons à découvrir des couches de civilisation descendant jusqu'à l'époque hellénique ancienne, il nous sera possible de contrôler certains résultats obtenus à Bayraklı. Nous espérons pouvoir obtenir à Kymé de bons exemplaires de la céramique trouvée à Bayraklı dans la plus ancienne couche hellénique de l'ancienne İzmir et appelée par nous «éolienne».

1 — Dümmler, RM 3, 1888 159 et suiv. Pl. 6; Buschor, Griechische Vasenmalerei 2 S. 1-6, fig. 76.

2 — BCH 13, 1889 p. 513 pl. 8; Mendel, Catalogue, II No. 52-522. On a trouvé à Kymé des ouvrages en terre cuite (BCH 10, 1886 p. 492 pl. 13), et diverses inscriptions (BCH 13, 1889, p. 560 et suiv. Pauly - Wissowa XI 2 p. 2475). En outre cf. Rosbach, Über ein Seleukidenheiligtum beim äolischen Kymé AA 1901 p. 99 et suiv. Pour les fouilles exécutées par Balazzi Bey, cf. BCH 1925 p. 477. A part cela cf. Schuchhardt, Altertümer von Pergamon I. p. 95; Picard et Plassart BCH, 1913 p. 155 et suiv.

3 — Salac, BCH 1925 p. 476 - 478.

4 — Actuellement au Musée d'Izmir.

5 — Strabon XIII 622.

6 — Strabon XIII 622. Hérodote aussi mentionne Kymé au premier rang des villes éoliennes (I 149).

7 — *ibid.*

8 — *ibid.*

9 — *ibid.*

10 — Strabon XIV 667; Arrien, Anab. I 26. Pour les fouilles exécutées actuellement par Arif Müfid Mansel à Side cf. «1947 senesi Side kazılarında dair Ön rapor, Ankara Türk Tarih Kurumu 1951».

11 — Büchne, Kymé, Pauly - Wissowa v I, XI 2. (Mela I 18, 1, Vell. I 4).

12 — *ibid.*

12 — Hérodote I 149; Strabon XIII 582, 621.

13 — D'après Strabon, le nom de Kymé serait pris du nom d'une amazone (XIII 622) et XII 50.

14 — Pour la fondation de Larisa cf. Schefold, Larisa am Hermos I p. 16.

15 — Eusèbe VII 1, 69; 12 c; VII 2; 183 c. Helm (Ruge, Pauly - Wissowa, Suppl. VI Myrina p. 616).

FOUILLES DE KLAROS - RAPPORT SUR LA CAMPAGNE DE 1953

Prof. Louis ROBERT

Le Professeur Louis Robert, assisté de Mme Jeanne Robert et du Professeur Roland Martin, a effectué au sanctuaire d'Apollon à Klaros sa quatrième campagne de fouilles, du mois d'août au début d'octobre 1953. Le Commissaire du Service des Antiquités a été Bay Ahmet Dönmez, comme dans les campagnes précédentes. Le travail a avancé régulièrement, malgré les difficultés que causent l'épaisseur des déblais (régulièrement 4 mètres) et la nappe d'eau souterraine, due à un affaissement du sol depuis l'antiquité et qui monte plus haut que le pied des monuments antiques. Comme chaque année, les découvertes ont été importantes. Le premier intérêt de la fouille est architectural, le temple étant très bien conservé et offrant un plan unique dans l'architecture avec le local souterrain où se rendaient les oracles. Les inscriptions ont été nombreuses comme chaque année, toujours dans les mêmes catégories. Cette année, en outre, les trouvailles de sculpture ont été remarquables. Le travail a porté essentiellement sur deux parties du sanctuaire: la Voie Sacrée et le Temple.

On a poursuivi le dégagement de la Voie Sacrée depuis le temple vers les Propylées. La Voie Sacrée était bordée de bases de statues de gouverneurs de la province d'Asie et de grands personnages romains, datant du Ier siècle avant Jésus-Christ. Comme les années précédentes, il y a eu de nombreuses listes du IIe siècle après Jésus-Christ, gravées à l'occasion de la consultation de l'oracle par des villes d'Asie et de Thrace. Près de fondations rectangulaires, on a trouvé plusieurs

bases et stèles de l'époque hellénistique, portant un décret et des inscriptions honorifiques; sur plusieurs sommets de stèles étaient sculptés des trépieds.

Au Temple, nous avons dû d'abord, pour la circulation des camions de déblais, fouiller au nord de l'édifice. Nous avons trouvé un temple plus petit, à peu près parallèle au grand temple; on a dégagé le pronaos. On peut penser que c'était un temple d'Artémis, mais nous n'en avons encore aucune preuve. Il est beaucoup moins bien conservé que le grand temple, mais de petits fragments permettent de reconstituer la décoration unique. Un fragment d'angle de frise, d'un beau style, est bien conservé; il a été transporté au Musée d'Izmir.

Dans le temple d'Apollon, nous avons déblayé des colonnes renversées par le tremblement de terre sur le côté Sud, et nous avons avancé dans l'intérieur. Nous avons dégagé le dessus des quatre voûtes de l'adyton; nous devons attendre pour la fouille en profondeur que le champ voisin ait été acquis. Mais nous avons pu vider jusqu'au fond, en travaillant avec la pompe, le couloir qui aboutissait à l'adyton. Il y avait au nord et au sud, un escalier de quatre hautes marches de marbre bleu; ces deux parties du couloir se réunissaient pour aller ensuite de l'Est à l'Ouest jusqu'à l'adyton. Ce souterrain était profond de 2m, 10 et large de 70 cm. Nous y avons trouvé, avec de nombreux fragments de sculptures (bras et jambes de grandes dimensions), un joli torse praxitélien et une intéressante dédicace

de la ville de Kaisareia Germanikè de Bithynie.

Au nord des Propylées, nous avons élargi la fouille, notamment pour trouver le début du côté Ouest de la Voie Sacrée. C'est là que nous avons découvert une très belle statue archaïque: un *kouros* du début du Ve siècle; il manque la tête, les pieds et le bras gauche. Il tient devant sa poitrine, par les pattes, un petit veau, sur le flanc duquel était gravée une inscription. Jusqu'ici, on ne connaissait en Asie Mineure de *kouros* qu'à Keramos, sur la côte de Carie, où L. Robert a trouvé en 1932 une tête (maintenant au Musée d'Iz-

mir) et en 1946 des jambes de *kouros*, qu'il fera connaître prochainement.

Avant la fouille de Klaros, les Robert ont continué leur exploration de la Carie. Dans la région du Méandre, ils ont visité le Ploutonion de Nysa et ils ont étudié le site et le territoire montagneux de la ville d'Euhippe, qu'ils avaient identifiée l'année précédente au village de Dalama. Ils sont revenus dans la région de Mylasa, étudiant de nouveau Chalketor, Damlibogaz et Iasos, où ils ont trouvé, comme dans la ville de Milàs, de nouveaux documents épigraphiques et archéologiques.

BERICHT ÜBER BOĞAZKÖY 1953

Prof. Dr. Kurt BITTEL

Die Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Boğazköy (Boğazkale) haben vom 21. August bis 26. Oktober 1953 gedauert. Mitarbeiter waren: Prof. Dr. K. Bittel (Leiter), Bayan Sevim Sarı (Kommissar), Prof. Dr. R. Naumann (Architekt), Prof. Dr. H. Otten (Hethitologe), Dr. R. Hachmann (Archaeologe).

Die Untersuchungen erstreckten sich auf drei Punkte innerhalb der alten Stadt: auf Büyükkale, auf ein Areal nördlich des Tempels I, auf Büyükkaya.

Auf *Büyükkale* wurde die Freilegung des grossen hethitischen Gebäudes D vollendet, dessen östlicher Teil bisher noch unter dem Boden gelegen hatte. Es ergab sich jetzt, dass im Osten die Eingangsseite des rd. 40 m. langen Baues lag, dass dieser Eingang besonders monumental ausgestaltet war, und dass das gesamte Gebäude zwei Stockwerke besessen hat. Ein Treppenhaus im Südosten vermittelte den Zugang zu einem Korridor des Untergeschosses und so die Verbindung zu den langgestreckten Räumen dieses Stockwerks. Unter den im Gebäude D gemachten Funden stehen ihrer Bedeutung nach Tontafeln an erster Linie, darunter relativ zahlreiche Bruchstücke von Briefen. Weiter fanden sich Siegelbullen, unter denen ein Königssiegel hervorragt, das beweist, dass Urhitesup zur Zeit seiner Grosskönigsschaft den Namen Mursili geführt hat, somit der dritte Grosskönig dieses Namens gewesen ist.

Nördlich vom Tempel I wurden im Stadtplanquadrat K - I/20 - 21 die Ausgrabungen des Jahres 1938 um ein Quadrat von 20 : 20 m. nach Westen erweitert. Es ergaben sich vier Schichten in sehr deutlicher Ausprägung: 2 aus der Zeit des Grossreiches und tiefer 2 weitere, die

zeitgleich mit der Periode der altassyrischen Handelskolonien in Anatolien sind. Während des 16. und 15. Jahrh. dagegen war dieses Areal offenbar nicht besiedelt. In der jüngsten hethitischen Schicht fand sich ein kleines dreiräumiges Gebäude, das seinem Inventar nach mit einiger Sicherheit als Kultbau angesprochen werden darf. Die zweite, also ältere Schicht des Grossreiches zeichnet sich durch besonders sorgfältig ausgeführte grosse Bauten gleicher Orientierung, aber kaum rein profaner Bestimmung aus. Aus der Zeit der altassyrischen Handelsniederlassungen fand sich u.a. ein wohlerhaltener Komplex, bestehend aus Wohn-, Geschäfts- und Depoträumen, der laut Ausweis der dort gefundenen «kappadokischen» Tontafeln möglicherweise einem Manne namens Da - a - a zueigen war. Der Besitzer hat uns seinen Gewichstsat, bestehend aus steinernen und bleiernen Gewichten, hinterlassen. Auch von seiner Handelsware fand sich wenigstens noch ein Bleibarren an Ort und Stelle. Die genannten Komplexe sind durch sauber gepflasterte Gassen voneinander getrennt und mit einem regelmässigen Entwässerungssystem ausgestattet. Die Zahl der Kleinfunde (Keramik u.a.) in diesem Teile der Grabung ist sehr beträchtlich und erlaubt wesentliche Aufschlüsse, besonders auch über die relative, z.T. auch über die absolute zeitliche Stellung. Weitere Teile des karum Hattuš aufzudecken, gehört zu den dringenden Aufgaben in Boğazköy.

Auf *Büyükkaya* wurden grosse Erdmassen bewegt, bedingt durch die gewaltigen Aufhäufungen von hartgestampftem Lehm, die dort im 14. Jahrh. v. Chr. vorgenommen worden sind. Am östlichen

Plateaurand des Berges kam eine mächtige, innen geböschte Terrassenanlage zutage, die noch bis zu 8,5 m. Höhe ansteht und bis jetzt auf rd. 30 m. Länge freigelegt wurde. Sie birgt an einer Stelle starke aber zusammengestürzte Hohlräume, in die vom Innern des Plateau's her eine dromosartige Konstruktion mündet. Die ursprüngliche Bedeutung dieser Anlage mit Sicherheit zu klären, gelang in diesem Jahre noch nicht. Büyükkaya erwies sich ausserdem als ein innerhalb Boğazköy's sehr frühzeitig besiedeltes Gebiet, denn es kamen zahlreiche Reste prähistorischer Zeit zutage: viele Keramik, reichlich Obsid'angeräte, geschliffene Steinbeile, eine Tellerkeule (Typus bisher in Anatolien noch nicht vertreten), ein grosses Brettidol aus Ton (leider Kopf abgebrochen). Welcher Art die prähistorischen Anlagen in der Tiefe im einzelnen sind, liess sich noch nicht ermitteln, weil unsere Grabungen bis jetzt kaum über das Hethitische hinuntergeführt worden sind. Die prähistorische Keramik, die zutage kam, deckt sich weder in der Form noch

in der Technik mit von anderen Orten Bekanntem und beweist damit abermals, wie ergänzungsbedürftig unsere Kenntnisse der Kultur des 3. Jahrht. Inneranatoliens noch sind.

Bei Büyükkaya, am Wege nach Yozgat, wurde eine ausserhalb der Stadt im eigentlichen Sinne gelegene umfangreiche Ruinenstätte mit grossen, sehr gut bearbeiteten Quadern festgestellt. Vermutlich handelt es sich um ein Sperrwerk, welches die Aufgabe hatte, die Passage der Südoststrasse durch den Kayalı Boğaz zu decken. Hier fand sich eine kleine Statuette aus Gold: auf Sessel mit Seitenlehnen sitzende Göttin, mit Schale in der rechten ausgestreckten Hand, grossen Ohrscheiben, Schnabelschuhen und Stirnband. Es ist dies die beste hethitische Kleinplastik aus Edelmetall, die man bis jetzt kennt. Auf dem Rücken hat sie eine angelötete Öse, war also zum Tragen an einem Collier bestimmt, zweifellos aber in Anlehnung an eine grosse Kultstatue gearbeitet.

BRITISH INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AT ANKARA.
ANNUAL REPORT: 1953.

Seton Lloyd, O. B. E., M. A., F. S. A. Director

ACTIVITY IN ANKARA :

During the year 1953, eighteen Students, Fellows and visiting Council Members have either used the Institute premises as their headquarters or worked under its auspices for purposes of research in Turkey. One gratifying development, observable after this fifth operational season has been the regular appearance in the field of the same workers. Both individuals and groups of scholars, committed to long-term programmes of Anatolian Research, have, owing to the perennial character of their work, become integrated into the Ankara Establishment, identifying themselves with its aims and contributing an element of continuity to the process of their attainment.

In this category are, Mr. and Mrs. Michael Gough, who have completed a fifth season of recording Cilician monuments; Messrs. Macpherson and Mellaart have returned for the third successive season to work in the classical and Bronze Age spheres respectively, and a third successive expedition has been led by Miss Seton-Williams to the southern provinces in search of early sites. In another milieu, Dr. D. Storm Rice has thrice collaborated with the Director in the investigation and recording of Islamic monuments, and the Walker Trust excavations in Istanbul have brought Professor D. Talbot Rice on a third visit to Turkey. At the same time there have been newcomers in the Anatolian field, and at Ankara the hostel accommodation has been filled to capacity throughout the season.

The Director's primary preoccupation

during the summer was the expedition to Pamphylia for the recording of mediaeval monuments at and around Alanya. During the autumn months, advantage was taken of Dr. O. R. Gurney's presence in the Institute to consider and discuss historico-geographical and other aspects of the report and maps prepared by Mr. Mellaart in connection with his extensive survey of pre-classical sites in southwestern Turkey. In this connection in September a short expedition was organised with the purpose of revisiting some of the major sites mentioned in the report, and it resulted in the recommendation of Beycesultan for excavation by the Institute in 1954.

The archaeological material obtained as a result of the 1951-1952 excavations at Sultantepe has not been neglected, and some work has been done on the objects so far unpublished. In so far as the tablets are concerned, the installation of an electric kiln in the Ankara museum has made the process of baking practicable, and the entire library has now been preserved in this way. Dr. Gurney was accordingly able to spend the months of October and November in refitting fragments and copying texts. Some unexpected and important discoveries made by him in this way will be made known elsewhere.

THE ALANYA EXPEDITION:

The work at Alanya was undertaken in two separate campaigns; a first period of five weeks in May-June and a second of three weeks in August. During July the Director returned to Ankara to attend to Institute affairs. While at Alanya,

he was fortunate in the collaboration of Dr. D. Storm Rice and was assisted for part of the time by the Institute Fellow, Mr. Michael Ballance.

The sea-fortress, constructed for the most part by the Seljuk Sultan Alahettin Kaykubat in the third decade of the thirteenth century A. D. was named after him, Alahiyye. Today the great rock projecting into the sea is encircled by nearly two miles of fortifications in a fine state of preservation. There are famous buildings such as the «Red Tower» and «Tersane», or shipbuilding galleries at its base and at its summit other monuments, including two Byzantine churches and a small monastery. By the help of air-photographs, obtained through the friendly cooperation of the Turkish Air-Force, a detailed site-plan was constructed of the whole city; large-scale architectural drawings were made of the twenty-eight principal buildings and elements in the fortifications by the Director himself: all the Arabic and Persian inscriptions were photographed (when necessary telescopically), by Dr. Rice and a great many successful colour-transparencies made. Finally, measured drawings and photographs were made of all the Seljuk buildings at subsidiary sites in the neighbourhood; *medreses* at Oba and Gülefsen; a castle and caravansarai at Alara and others on the old highroad to Konya.

Dr. Rice has supplied the following preliminary note on the epigraphic aspect of the expedition's work at Alanya:—

«At Alanya proper thirty-one inscriptions were examined. They are all in Arabic except two which contain some Persian words. They were recorded and photographed. Some of them are placed so far up on the walls that only the use of «tele-lens» photography has made them accessible. They provide the following data for the study of the monuments.

«The three oldest texts appear on the walls of the Kızilkule. They are dated 623/1226. The architect responsible for

erecting this tower is named. He was Abu 'Ali ibn Abi-r-Rakha' al-kattâni of Aleppo. The same architect was employed eleven years earlier in Sinop, as is evidenced by an inscription in the fortress there. A Syrian architect was also engaged by 'Alâ ad-dîn for the construction of his great mosque at Konya, which shows affinities with Syrian mosques. The Kızilkule is the best constructed edifice at Alanya. The stone is expertly cut and beautifully joined and the inscriptions are the most carefully cut ornamental inscriptions in the whole building complex. The Aşağı Kapı (or Orta Kapı) is contemporary with the Kızilkule and also dated by an inscription to 623/1226.

«In the same year a general of «'Alâ ad-dîn Yaqut Otaqbasi was responsible for erecting the *inner* gate facing the main cistern, (the outer gate was not added till five years later). The name of the same general is also found on a tower built at Sivas under 'Alâ ad-dîn. It was a long-established habit to entrust military commanders with the execution of architectural works, not only fortifications but works of civil and religious character. They often had to meet the cost of these constructions and were allowed to engrave their names in the inscriptions.

«The next complex of buildings to be erected was the Ehmedek. It is not clear how this fortress came to be named «Little Ahmet»: it might be the nickname of the *amir* or general entrusted with its execution, which has been preserved in local tradition. An inscription on the outer wall (facing the enemy) bears the date 624/1227. The towers of the Tersane followed a year later in 625/1228, a date which also appears on the neighbouring «Tophâne»: The outer Main Gate bears an inscription of 628/1230-31 and the architect is named as a certain Qaraya, in all probability a Turk. A fragment of stone bearing the same name is re-used in the masonry of the great

water-cistern inside the gate, where it was now observed for the first time.

«628/1230-31 is also the date of the small mausoleum of Akşebe. This mausoleum and its minaret «covered with tiles», were mentioned by the Turkish traveller, Evliya Çelebi, together with the Necmeddin Cistern (Mecdüddin Sarnıcı?) facing it. An inscription by the same Akşebe is also found in the Andizli Cami. This mosque is dated 676/1277 - forty years after the death of 'Alâ ad-dîn. It is therefore wrong to attribute to this (now almost entirely rebuilt and ruined) structure the name «Alahaddin Camii» (as does Riefstahl). It is claimed as the work of a certain Badr ad-din, who styles himself as «amir of the littoral», *Amir as-sawâhil*.

«Other inscriptions found at Alanya contain either abbreviated, undated texts, naming 'Alâ ad-dîn, or are no longer *in situ*. Several datable fragments are found embedded in the masonry of the late XVIIIth c. mosque in the fortress and in its minaret and enclosing wall. Other complete inscriptions are to be seen in the local school building where they are preserved.

«Most of the inscriptions, (except those of the Kızilkule), are cut in relief on marble slabs, which seem to have been hard to come by. Often ill-fitting slabs of marble are used in order to gain sufficient space for the text (c. f. Akşebe). Several of the inscriptions are surmounted by roundles, which show the device of 'Alâ ad-dîn «al-munna lillâh», «The benefec-tions are God's».

«The chronological order of the inscriptions reveals the progress of Alâ ad-dîn's building programme, and shows the order of priority dictated by military considerations. The highest priority was given to the protection of the harbour and the erection of the Kızilkule. Then came the construction of the fortress, which barred the only way of access from the north and effectively sealed the most

vulnerable flank of the «rock». Only then did Alâ ad-dîn turn to the building of the *Tersane*; and the last project was the reinforcing of the eastern wall by an outer gate. None of the building in the İç-kale are dated, but I should venture to suggest that they were not undertaken until the completion of the works already mentioned, (as was also the Akşebe Mausoleum).

«The inscriptions of 'Alâ ad-dîn are of varying lengths. The fullest sequence of titles appears in the longest text on the Kızilkule. He claims such lofty titles as «Shahinshah», «Sultan of Sultans», «Pro- tector of the Lands of Islam», «Reviver of Justice», etc. His relation with the 'Abbasid Çaliph, from whom, — in theory — he derived his claim to the Sultanate, is expressed by the title *burhân amir al-mu'minîn*, «Witness of the Commander of the Faithful». In the last epigraphic text, however, on the outer main gate he claims the loftier title, *qasim amir al-mu'minîn*, «Partner of the Commander of the Faithful». The same title also appears over the entrance to the *Tersane* and the inscription is set in a frame similar to that of the main gate. This seems to indicate that it too is at least three years later than the *Tophane*.

«*Oba*. Three dated inscriptions all asso- ciated with the mosque, bearing the year 775/1373-4 and the name of Badr ad-dîn Mahmud Bey Amir of the *Qaramanoğlu*. The *medrese* is not dated, but belongs in all likelihood to the same period.

«*Alara*. The inscription above the entrance to the *Khan* is dated 629/1231 and names 'Alâ ad-dîn as the «Living Sul- tan». The inscription near the entrance to the castle are fragmentary, but fit well into this period.»

EPIGRAPHIC SURVEY OF GALA- TIA :

Some preliminary details of his researches during 1953 are supplied by Mr. I. W. Macpherson. He says: — «The

object of my work in Galatia proper in 1953 was to complete the systematic recording of inscriptions and ancient monuments, which I had begun the previous year. No systematic work had been done in the villages since J. G. C. Anderson's survey at the end of the last century; a number of new inscriptions from Ankara had been recorded in the last thirty years by Jerphanion, Orbeliani and Miltner. It was not surprising therefore that I was able to increase the Galatian Corpus by one third. Many of the new inscriptions are of the familiar funerary type, often interesting for their sculptured ornament and sometimes adding detail to our knowledge of the prosopography of the area, but there are others of wider significance; a few of these are worth quotation here.

«Perhaps the greatest contribution is made by the new milestones recorded, which illustrate the development of the road-system during the Roman Empire, and clearly show how important a centre of communications Ancyra was. They will be published in a forthcoming article accompanied by a map to show the road-system in so far as it can be planned.

«It has been held by some scholars that the Roman colony of Germa (situated near Masud Çiftlik, S. W. of Sivrihisar) was not founded until the reign of Domitian. A new inscription, however, in honour of M. Plancius Varus (Proconsul of Bithynia under Vespasian) indicates that the colony must have been planted by Augustus, if not earlier.

«From Pessinus there is little new material, but an important inscription found at Holanta Köyü establishes beyond any further doubt Ramsay's conjecture of the site of Eudoxias (*Hist. Geog. Asia Minor*, p. 225.).

«Further confirmation of the small Imperial estate in N. W. Galatia (See JHS XXIX (1899) p. 75 f and JRS XXVII (1937) p. 18ff) is to be found in new inscriptions from that region. Of considerable interest is a text mentioning a Zeus of.

the-seven-villages, which indicates a stage in the development of the rural villages towards city status.

«From Ancyra itself perhaps the most interesting of the new stones is an inscription mentioning L. Saevimius Proculus, governor of Galatia probably between 174-6 A. D. From the Byzantine texts we may single out one mentioning Antikitos, a linen-worker from the village of Chozon, presumably a village in the valley of the Enguru Su.

«In the modern cemetery of the village of Hamzılı, 90 kilometres from Ankara on the Konya road, an altar bears the name of T. Furius Victorinus, a *procurator Augusti* about the middle of the 2nd century. This stone rehabilitates a reading from the MS of Ligorius previously rejected by Dessau and Groag (Dessau 9002).

«What appears to be a new Hittite site was discovered slightly east of the village of Savcılı Dokuz, south of Kaman; on a large Hüyük lying just north of the Kızılırmak there are remains of walls of Cyclopean character and a large altar measuring 2,30×2,00×1,30 metres, of monolithic granite worked smooth on all sides, with twin ox-heads carved on it. Whatever this monument may be, it bears a striking resemblance to the Alaca Höyük sculptures. The site would probably repay further investigation by a Hittite archaeologist.»

Mr. MICHAEL GOUGH REPORTS ON HIS WORK AS FOLLOWS :

Largely due to a generous grant made to me from the funds of the Tweedie Exploration Fellowship in Archaeology and Anthropology, I was able, during the summer of 1953, to renew my research into the historical geography and archaeology of Cilicia (Southern Turkey). In 1952 work had been confined to sites on the coast of Western Cilicia and in Isauria, and these places were revisited during the latest session. In addition, a

month was spent in the eastern plain. I was fortunate in having, at different times, the collaboration of Mr. David Oates, a Research Fellow of Trinity College Cambridge; Mr. Michael Ballance, Fellow of the British Institute of Archaeology at Ankara, and of Bay Mehmet Yaylı of the Adana Museum staff. Mr. David Wilson, a Scholar of Oriel College, Oxford, acted as assistant for a three week period in August.

During the last days of June, and for three weeks in July, an investigation was made at Bodrum (Hieropolis Castabala) in the eastern plain. A plan of the site, begun in 1949, was completed, and detailed surveys made of buildings including a well preserved Roman theatre (surveyed by Mr. Oates), and two early Byzantine churches. Some Roman frieze blocks, - taken from an older building and incorporated in one of the churches, - were carefully recorded. The frieze is of the «inhabited scroll» variety (in which animals and human figures emerge from the acanthus decoration), and have interesting parallels not only at other Cilician sites, but at Rome and in North Africa also. In addition, a fairly representative collection of the city coinage was recorded, and squeezes made of hitherto unpublished inscriptions found at the site and in three neighbouring villages.

August was spent at two sites, Ayaş and Mut, in Western Cilicia and Isauria respectively. Work had been undertaken at both places in 1952, but the investigations were this year extended.

At Ayaş (Elaeusa Sebaste) a preliminary survey of the island — now a peninsula — was begun by Mr. Oates. At the same time, the remaining third of the apse and *bema* of an early Christian church, built inside the ruins of a pagan temple on the mainland, was excavated. This excavation, in which Bay Mehmet Yaylı collaborated, had positive results. Another large area of mosaic was uncovered, and the north - east door of the

church brought to light. Finds of pottery were also made, which should assist in establishing the date of the building.

In the neighbourhood of Ayaş two sites were visited. At the first, Akkale, about six miles east of Ayaş, a small aqueduct was found. The channel runs down to harbour buildings clustering round a miniature port, so small that no large quantity of shipping could ever have found refuge there. All the available evidence suggest that it belongs to the Roman period, but further investigation is needed if it is to be securely dated. The other site visited from Ayaş was Kanlı Divane, an hour northwards up the Roman road between Ayaş and Lamas. This place, which contains the ruins of a Cilician «pirate tower», reliefs of the Roman Imperial period and four Byzantine basilicas, had been partially recorded by the British archaeologist James Theodore Bent, and by Professors Wilhelm and Heberdey towards the end of the nineteenth century. Some new inscriptions were recorded there and, from one of these, the name of the settlement in the 2nd or 3rd century A. D. was established.

At Mut (Claudiopolis) a few more inscriptions were copied, and plans made of the few ancient buildings that can still be identified. Mr. Ballance surveyed the castle, a monument of the Karaman Oğulları and not previously recorded.

Alahan, the site of a fifth century monastery, was revisited from Mut. A closer inspection has suggested to us that the famous church there was not the first to be built, but that two others — the earlier of which was in a cave — existed before it. Some outstanding sculptural work in relief was fully recorded. Two squeezes of sculptured door jambs were made, as a three dimensional record, by Mr. Wilson.

A little under two miles from Alahan, a rock-cut monastery was discovered. The cells of the monks were cut into limestone cliffs on either side of a ravine

through which a mountain torrent falls in winter. The church of this monastery is in a large cave, partly cut by hand. The walls and ceiling have their painted decoration fairly well preserved. This consists, for the most part, of geometrical designs, interconnected circles and octagons with central crosses. Two badly damaged paintings of a Deposition and Christ in Glory are to be seen on the southwest wall of the church. A mosaic covers the floor, but this was not cleared to prevent the possibility of destruction by shepherds. The church, dedicated in an inscription that runs round the walls to the «All Holy Lady» may be dated, tentatively, to the sixth or seventh century.

OTHER ACTIVITIES :

Mr. James Mellaart (Institute Scholar 1953/1954) spent the greater part of the summer in Turkey preparing for publication a report on the remarkable mound survey which he had undertaken in the previous year. This survey, which covers almost the entire southwestern quarter of Turkey from the Meander River to Taurus, has produced much completely new information about the interrelation of Chalcolithic and Bronze Age cultures in Anatolia and the corresponding distribution of pottery. A first section of the report will be published in *Anatolian Studies* IV (1954).

Miss Seton-Williams during the summer also led a new expedition, examining Chalcolithic sites in the Gazi Antep and adjoining areas. Her report on an earlier reconnaissance in Cilicia will also be published in the forthcoming number of *Anatolian Studies*.

The Walker Trust Excavations in the Palace of the Byzantine Emperors at İstanbul were resumed, first under the direction of Professor D. Talbot Rice and later of Mr. J. B. Ward Perkins, from the last week in April until mid-July. The staff included Messrs. G. U. S. Corbett,

D. Oates, M. Scott and Miss Ann Wilson. A report on the results, including the discovery of new mosaics is awaited.

Lectures were delivered in London during the course of the year as follows:—

Excavations and Travels in Turkey. by Mr. Seton Lloyd, on 6th February. *The Importance of Southern Turkey for Early Byzantine Church Art and Architecture.* by Mr. Michael Gough, on 27th November, 1953.

PROGRAMME FOR THE FUTURE :

The Institute looks forward to the resumption of excavations in 1954. While work on the important Islamic remains at Harran will be continued when Dr. Storm Rice returns from America, the Director's activities will be concentrated on a site which seems, both by reason of its situation and its character, to be of exceptional promise. Beycesultan in the Meander valley is large enough to have been the provincial town of an area densely populated in early times. On the summit are worked blocks which have features in common with the masonry of Boğazköy: other blocks, plundered apparently from the settlement have the same character, and include a number of tapering columns. The pottery indicates occupation during the 3rd and 2nd millennia. *Archaeologists have long realised the need to investigate these periods in the southwest, about which comparatively little is known, and the fact that many scholars locate there the important but enigmatic people of Arzawa, so often mentioned in Hittite records, is an additional incentive to exploration. History as well as archaeology may therefore well be enriched by the investigation of this site, and application has been made for permission to excavate.*

NOTE: This article is partly extracted from the Institute's official report.

KONYA-KARAHÖYÜK HAFRIYATI
1953 KAZISI

Prof. Dr. Sedat ALP

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Orta Anadolu İstasyonu ile Türk Tarih Kurumu ve Maarif Vekilliği Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına Konya'nın 7 kilometre güneyinde bulunan Karahöyük'te 17/9/1953 tarihinde kazıya başlanmış ve kazı faaliyeti 28/10/1953 tarihinde sona ermiştir. Hafriyat, Profesör Ekrem Akurgal, Müzeler Umum Müdürü Dr. Cahit Kınay ve bu satırların yazarı tarafından yürütülmüştür. Kazıda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Asistanlarından Dr. Yusuf Boysal, Baki Ögün, Müzeler Umum Müdürlüğünden Nihal Koloğlu, fotoğrafçı Salâhattin Öztartan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji kürsüsü öğrencilerinden Hayri Ertem, aynı Fakültenin desinatörü Hüseyin Demiralp ile İzmir Müzesinden Ressam Hasan Arıçın vazife almışlardır.

Kazı heyetinin ilk mevsimdeki faaliyeti, bir rozet şekli arzettekte olan ve pek az tahribata uğramış bulunan höyüğün merkez kısmı ile kuzey doğusuna tekisif edilmiştir. Höyüğün merkez kısmında 10×20 ölçüsünde iki çukur açılmış ve ilk tabaka Hitit devrine ait mezarlık meydana çıkarılmıştır. Ölülerin ekserisi yakıldıktan sonra külleri, iskelet kalıntıları ve çeşitli hediyeleri ile birlikte toprağa gömülmüş bulunuyordu. Karahöyük'te durum, Boğazköy'de eski örneklerine ilâve olarak 1952 kazı mevsiminde Büyükkaya deresinin öte yanında ve Yazılıkaya'ya giden eski yol yakınında bulunan ve yine yakıldıktan sonra gömülmüş bulunan ölülere ait mezarlardan farklıdır. Kurt Bittel tarafından Milâttan önce 17. yüzyıldan imparatorluk devri içlerine ka-

dar tarihlenen Boğazköy mezarlığında ölüler, kül ve iskelet kalıntıları birer küp veya kap içine koyulduktan sonra kayaların oyuk yerlerine yerleştirilmiş bulunuyorlardı (1). Boğazköy ile Karahöyük arasındaki bu farklı gömme tarzı Boğazköy mezarlığının kaya üzerinde oluşu ile ilgilidir. Karahöyük'te mezarların etrafında taştan koruma duvarlarına da rastlanmamıştır. Muhtelif ölülere ait mezarları birbirinden ayırmak çok defa mümkün değildi. Ölü bakiyelerinin bazıları iri, bazıları da daha ufak kapların parçaları ile örtülmüş bulunuyordu. Her iki çukurda da mezarların üzerinde kerpiç inşaata rastlanmıştır. Ölülerle birlikte gömülmüş bulunan hediyelere göre hüküm verilecek olursa, mezarların mühim eşhasa ait olmadıkları tahmin edilebilir. Ele geçmiş bulunan insan ve hayvan iskelet kalıntıları tetkik edilmek üzere Ankara Üniversitesi Paleoantropoloji Kürsü Profesörü Muzaffer Şenyürek'e tevdi edilmiştir. Karahöyük'te şimdiye kadar kazılmış bulunan kısımlarda ele geçen mezarlarda yakılmadan gömülmüş bulunan ölülerin azlığı, I. Hitit tabakasında Konya bölgesinde ölüleri yakma âdetinin hâkim olduğunu göstermektedir.

Höyüğün kuzeyinde biri 20×50 ölçüsünde olmak üzere üç çukur açılmış ve birinci tabaka genişliğine incelenmiştir. Bulunan eserler sayesinde Höyüğün merkez kısmındaki birinci tabaka ile kuzey kısmındaki ilk tabakanın aynı zamana ait olduğu kesin olarak anlaşılmıştır.

Kuzeydeki 20×50 ölçüsündeki büyük

(1) K. Bittel, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft Nr. 86, s. 37 v.d.

gukur Hititlerin şehir mimarisi bakımından önemli ip uçları vermiştir. Bu arada bir cadde ve ev plânları elde edilmiştir. Şimdiye kadar diğer kazı mahallerinde rastlanmamış bulunan konsantrik dairelerle süslü ocak neveleri, renkli ve renksiz kireç ve sıva ile kaplanmış duvarlar Hititlerin ev kültürünün yüksekliği hakkında yeni örnekler vermiştir.

Karahöyük'te bulunan seramik, Orta Anadolu'da diğer yerlerde ve meselâ Kültepe ile Acemhöyük'te bulunan seramiğe nazaran daha mat renkler arz etmekle beraber, form bakımından çok zengin ve çeşitlidir. Bazı parçalar şimdiye kadar başka yerlerden tanınmayan bir zarafet ve inceliktedir. Ele geçen kaplar arasında kısmen tam olarak, kesmen de parça halinde bulunmuş olan yüksek kalitede koç, boğa ve ördek ritonları hususi önemi haizdirler. Konya Müzesi tarafından Karahöyük'ten satın alınmış bulunan bir ördek ritonu kazımızda bulunanlara bir ilâve teşkil etmektedir.

1953 yılında Karahöyük'te elde edilen buluntular arasında Hitit sanatında ünik bir parça olan ve el kitaplarına geçebilecek bir değerde bulunan pişmiş topraktan mamul riton şeklindeki çıplak dişli tanrı heykeli bilhassa anılmaya şayandır. Oturmuş vaziyette olarak tasvir edilmiş bulunan tanrı, elleriyle göğüslerini tutmakta ve bacakları bir postament üzerinde bulunmaktadır. Postamente yakın bir seviyede bulunan kabın ağız kısmı heykelin kaidesini teşkil etmektedir. Tanrının saç örgüsü aynı zamanda kabın kulpu vazifesini görmekte idi. Tanrının yüzü keskin hatları ile karakteristik bir ifade kudretine sahip bulunmaktadır. Bu eser, Bossert tarafından Altanatolien'de 613-616 numaralar altında neşredilerek Konya'dan geldiği — Konya'nın neresinden olduğu kaydedilmiyor — ve halen antikacıların elinde bulunduğu bildirilen topraktan mamul plâstik eserle von der Osten tarafından The Alishar Hüyük II 1937 s. 196 şekil: 2334 ve 1442'de neşredilen (Bossert, aynı yerde No. 618 - 619) Alishar eser-

rinin daha mütekâmil bir örneğini vermektedir.

Karahöyük'te elde edilen diğer küçük buluntular da başka kazı yerleri ile boy ölçüşecek durumdadır. Bunlar arasında arslan başlı ve yine elleri ile göğüslerini tutmakta olan fayanstan mamûl küçük dişli tanrı heykelciği ile çeşitli hayvan figürinleri yer almaktadır. Elllerinde birer dağ keçisi tutmakta bulunan ve gövdesinin her iki tarafında birbirine aksi istikamette bakan arslanları gösteren sivri külahlı bir Hitit tanrısına ait kalıp, eski Hitit devrinde ve koloni çağında görülen tipleri andırması bakımından dikkate şayandır.

Bir küp parçası üzerine aslında küpün çevresini sarmış olması gereken, kabartma halinde bir girland motifine rastlanmıştır. Bu eser, girland yarım halkalarının alt kısmını dolduran yine kabartma halinde boğa başı ve üst kısmını dolduran Hiyeroglif işareti — veya bir burun ile iki göz — ile Milâttan önce ikinci bine ait Anadolu Arkeolojisinde şimdiye kadar benzeri ele geçmemiş olan bir parçadır. Küpün muhafaza edilmemiş olan diğer kısımlarında tekerrür ettiğini tahmin ettiğimiz işaret, belki de kabın sahibinin isminin yazılışını kısaltılmış olarak ifade etmektedir.

Karahöyük'te bulunan taş kapların zarafeti de bu bölgedeki taş işçiliğinin yüksek seviyesinin canlı bir delilidir.

Meydana çıkarılan madeni eserler arasında gayet itina ile yapılmış balta, orak, iğne, mühür, yüzük ve gümüş safihalar bilhassa kaydedilmeğe değer durumdadır.

Karahöyük, ilk mevsimde epigrafik malzeme bakımından da bazı eserler vermiştir. Mezarlarda ölülerin üzerine kalıntıları örtmek için konulan küp parçaları vesair kaplar üzerinde görülen hiyeroglif işaretleri ve dokuma ağırlıkları üzerinde bu eşyanın sahiplerinin adlarını gösteren mühür baskıları şimdiye kadar hiçbir kazı yerinde görülmemiş miktarda olup, Karahöyüğün yazılı vesikalar vermesi bakımından büyük ümitler vadet-

mektedirler. Hiyerofligler ile yazılı şahıs adları örneklerinin artması, Hitit hiyerogliflerinin son yıllarda süratle gelişmekte olan çözümünü daha da hızlandırabilecektir.

Karahöyüğün Hititler ve Bakır Çağı devirlerinde geniş bir iskâna sahne olan diğer tabakalarının ve Höyüğün diğer kısımlarının araştırılması müteakip yıllara bırakılmıştır. Bulunan eserler, hazırlamakta olduğumuz teferruatlı raporumuzda neşredilecektir.

Karahöyük, Hititlerin Anadolu'ya gelişlerini, Hitit medeniyetinin inkişaf merhalelerini, imparatorluğun yıkılış problemlerini ve Konya bölgesinin bilhassa Batı, Güney ve Güneydoğu ile münasebetlerini incelemek üzere ele alınmıştır. Bu problemlerin çözülmesi, ancak kazının devamı ile mümkün olacaktır. Bilhassa

çivi yazılı vesikalar bulunduğu takdirde gerek genişliği, gerekse verdiği eserlerin değeri bakımından çok mühim olan bu medeniyet merkezinin Hititler devrinde hangi şehre tekabül ettiği kesin olarak anlaşılacak ve bölgenin tarihi aydınlanacaktır.

Heyetimizin araştırma faaliyeti yalnız Karahöyüğe inhisar etmemiş, bölgenin diğer kısımları da tetkik konusu olarak ele alınmıştır. Bu arada Fasıllar, Eflâtunpınar âbideleri, diğer birçok höyükler arasında Kuçurkent, Çorça, Çardak höyükleri ve Acemhöyük ile Yazıhöyüğü ziyaret edilerek incelenmiştir. Ayrıca İmparatorluk devrine ait nadir hiyeroglif kitabeleri vermiş bulunan Emirgazi de ziyaret edilerek yeni bir hiyeroglif kitabesi elde edilmiştir. Bu kitabe fragmanı da neşre hazırlanmaktadır.

TTK VE ESKİ ESERLER VE MÜZELER UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
ADINA YAPILAN KÜLTEPE KAZILARI (1953)

Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ

Kültepe kazılarına, TTK ve Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına, 1953 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında da devam edilmiştir. İki ilim müessesemizin müştereken yürüttüğü bu kazılar, karşı-karşıya duran iki büyük şehirde yani, hem Kolonistler mahallesinde, hem de asıl müstahkem Kaniş'de temerküz ettirilmiştir.

Karum'da bünyeleri gayet iyi anlaşılmakta olan I. ve II. kat şehirlerinde çok iyi muhafaza edilmiş ikametgâhlara, arşivlere, depolara, atölyelere ve mimarlık tabakalarına göre hususiyetlenen ocak ve tandırlara raslanmıştır. Birbirinden 1000 m. uzaklıkta bulunan mahallelerin muhtelif maksatlara göre inşa edilmiş olan bu yapıları, caddelere ve muayyen mesafelerdeki meydanlıklara göre tertiplenmiştir (Res. 1).

Ia katının İmparatorluk çağında gelişen mimarlık eserlerine bir nevi prototiplik teşkil eden yapıları, küçük eserler bakımından fakir ise de, (İb) de tam plânlarıyla işığa çıkarılmış olan geniş teşkilâtli, yani her türlü ihtiyaca kâfi gelecek şekilde kurulmuş olan binaların muayyen hizmetlere tahsis olunan odalarında iri zahire küpleri, sözde banyo-kapları, hiyeroglif(!) işaretli kap, madenî tartılar, damga mühürler (Res. 5), tabletler ve ölü hediyesi olarak mezar küplerine, taş sandukalara bırakılmış olan fildişinden Ana-Tanrı heykelciği, tahtlarında oturan çift tanrı heykelcikleri, eşlerine şimdiye kadar hem Hitit şehirlerinde, hem de bizzat Kültepe'de tesadüf edilmemiş olan pişmiş toprak kaplar (Res. 2) ve Suri-

ye menşeli testilerden başka, kadını, erkeği ve çocuğu bir arada gösteren taş kalıp (Res. 4) ve madenî âletler keşfedilmiştir. II. katta bulunmuş olanlara nazaran, kolayca sezilebilen teknik, şekil ve üslup hususiyetleri gösteren bu eserlerin hepsi in-situ idi.

Plânları ve teferruata inhisar eden bazı inşaî hususiyetleri bakımından yenilikler gösteren ikinci kat binaları yine tablet ve her türlü ev eşyasiyle dolu idi. Bunlar arasında balık rütonu, kayıkçısıyle yapılan koç başlı kayık modeli ve boğa başıyla süslü fevkalâde meyvelik (Res. 3), hem Koloni devri, hem de Anadolu medeniyetleri için ünük birer eserdir.

Bir kısmı Dr. K. Balkan tarafından tetkik edilmiş olan tabletlere göre, arşivlerin en mühimi *Assur-emuqi* adlı bir tüccara aittir. Dilcinin araştırmalarına ve bana lûtfettiği rapora göre, vesikalarda şimdiye kadar ne Kültepe'de, ne de Nuzi'de görülmüş olan *Evir-işura* gibi, ilk kısmı Hurrice, ikinci kısmı, her halde, Hind - Avrupa menşeli olan şahıs adları yanında *Evir-i-kara* gibi yepyeni bir Hurri ismine ve ilk defa olarak da «*Aşağı Memleket*» tâbirine raslanmaktadır. Aynı şekilde tahsistüm «memorandum» denilen vesikalarda bilinen ve bilinmiyen limmu'lara raslandığı gibi, muayyen mevzularda nispeten mahdut sayıda ele geçmiş olan vesikaların benzerlerine ve hukukî formülleri bakımından nev'i şahsına mahsus tablet örneklerine ve tabletleri mühim hususiyetler gösteren yerli *Şarnikan*'ın arşivine ait yeni vesikalar keşfedilmiştir. Arşivleri, B. Hrozny tarafından kazılmış olan tüccarlardan bazı-

lariyle hemzaman olan yenilerinin keşfi, kronoloji ve bilhassa mütevaffa hâfirin tabakalarını kontrol bakımından mühim olacaktır. Bunlardan başka, Ib'de keşfedilen ve iki damga mühürle mühürlenmiş olan tablet, bir nevi aile hukuku ile ilgili olup, Ib'nin kronolojisi ve Kültepe'nin II. katından daha muahhar tabletlerin nevi konusunda çok değerlidir.

Muhtelif üslûplara ayrılan silindirik mühürlerin motif ve üslûpları tetkik edilince, 1948-1951 yıllarında keşfedilmiş olanlara mühim bir yenilik getirmedikleri görülür. Bununla beraber, Yerli ve Assur üslûbuna dahil örnekler arasında mühürleri bilinmiyen eşhasa ait örneklerin ortaya çıktığı ve bu sayede mühür hazinesine yenilerinin katıldığı anlaşılmaktadır. İki damga mühürle mühürlenmiş olan Ib tabletleri, bu hususiyetiyle, 9000 Kültepe tabletleri arasında ikinci misali teşkil etmekte ve Ib'nin tabletleri için fevkalâde kıymetli bir vesika mahiyetini kazanmaktadır.

Henüz başlangıçta olmasına rağmen, Tepe kazıları da Karum araştırmaları kadar verimli ve mânalı olmuştur. Her tarafta fazla tahribata mâruz bırakılmış olan Geç - Roma yapıları ve bir kısmı 1950 yılında açılmış olan Frig binaları, bu sene daha geniş ölçüde araştırılmış, bazı vesikalara ve hele coğrafi mevkiine nazaran Tabal Ülkesine dahil bulunduğu anlaşılan Kaniş'in M. Ö. 9-7. nci asırlardaki arkeolojisi hakkında esaslı bir bilgi edinmek ve bu şehrin bir kısmını incelemek mümkün olmuştur. Kaniş M. Ö. I. Binin ilk çeyreğinde de mühim bir şehir olmalıdır. Çünkü yeni kazılarda bu devre ait yapıların tabanlarında meydana çıkarılan eserler, daha önceki buluntuları teyidedecek mahiyettedir.

Tepe kazılarının ağırlık merkezini, Hitit tabakalarında yapılan araştırmalar teşkil etmiştir. M. Ö. 1200 yıllarında büyük bir yangın neticesinde tahrip ve terk edilmiş olan «megaron» tipindeki monü-

mental bir bina, en az iki defa tamir ve tadil edilmek suretiyle, uzunca bir müddet kullanılmıştır. Büyük odalarından biri işlenmemiş obsidiyen bloklarıyla dolu olan bu megaron, ikinci salonundaki sütun kaidelerinin yeri, ortaya yakın bir yerdeki ocağı ile Batı megaron'larının İç Anadolu stepindeki en tipik bir misalini vermektedir. Megaron'un tabanı üstündeki Hitit eşyası yerli yerinde duruyordu. Anadolu'nun mimarlık tarihi bakımından çok ehemmiyetli olan bu Batı tipinin daha eski örnekleri de Kültepe'de beklenebilir. Bu kazılar, İç Anadolu'daki diğer Hitit şehirlerinin aksine, Hitit devrine ait küçük eşyanın Kültepe'de Hitit devri boyunca kolayca göze çarpabilen eşaslı değişiklikler göstermediğini, daha ziyade muhafazakâr kaldığını da öğretmektedir.

Aynı ocağın Batı kısmında, tecrübe mahiyetinde, yapılan kazılarda Hitit medeniyet katlarını takibeden ve müstakim mimarlık katları ile temsil olunan III. Alişar ve onun altında da Alişar Ib (Bakır Çağı denilen medeniyetin geç safhası)'ye tekabül eden tabakalar incelenmiş ve III. Alişar'a ait, bugüne kadar bilinmiyen, yeni vazo tipleri keşfedilmiş ve ayrıca Kültepe'nin su-mermerinden (alabastar) yapılmış kurs biçimli tek ve çok başlı, bir gövdeli mâruf idollerinin de bu medeniyetin malı olduğu, kâti şekilde, anlaşılmıştır. Megaron'un inşası sırasında çevreye düşen eski yapılar tamamen kaldırılmış ve bu temizlik ameliyesinden sonra, derin temelli olan bu büyük yapı inşa edilmiştir. Yalnız megaron'un Batı ve Güney yönündeki daha eski binalara dokunulmamış ve bu kısımlar megaron'un inşasından sonra da, birer tepelik, daha doğrusu küçük bir harabe yığını halinde kalmışlardır.

Kültepe'de de Alişar Ib'nin III. Alişar'ı takibettiği; depas'ların Ib'nin son safhasına ait olduğu bol misallerle tevsik edilmiştir.

AMERİKAN BİZANS ENSTİTÜSÜNÜN 1953 YILI ÇALIŞMALARI HAKKINDA RAPOR

Prof. Paul A. UNDERWOOD
Bizans Enstitüsü Araştırma Müdürü

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin lütfükâr yardımı ve teşviki ile Amerikan Bizans Enstitüsü geçen yıl da Ayasofya Müzesi ve Kariye Camiinde bulunan mozaik ve fresklerin temizlenmesi, tahkim edilmesi ve tetkiki işine devam etmiştir. Son yıllar zarfında Enstitü, çalışmalarını içinde en çok mozaik ve fresk olan Kariye Camii üzerine teksif etmiştir. Aynı zamanda daha az mikyasta Ayasofya Müzesindeki çalışmalara da devam edilmiştir.

Bu yıl Ayasofya'da çalışma sahası ve dikkat, galeriye çıkan yolun tam üzerinde bulunan ve galerinin Güneybatısında olan yüksek tavanlı bir odanın tonozlarındaki mozaik süslemeler üzerinde teksif edilmiştir. Bu odanın tavanını teşkil eden çapraz tonozların takriben yarısı ilk Hıristiyan devrine ait mozaik süslemeleri havidir, ve bunlar beyaz taştan bir zemin üzerine büyük rensolar şeklindedir. (Resim: 1). Güney tarafındaki duvarda, tonoz kavisinin altındaki pencerenin iki tarafında, altın mozaikle yapılmış bir haç mevcuttur ve bu haç dört ayrı yeşilden müteşekkil mozaik zemini üzerine konmuş ve bir madalyon içine alınmıştır. Bütün bu mozaikler gayet tehlikeli bir durumda görünmüş ve duman ve pislikten kararmıştı. Geçen yıl zarfında bunlar tamir edilip temizlenmişti.

Altıncı asır tezyinatının çok güzel bir örneğini teşkil eden büyük rensolar; yeşil, kırmızı, siyah, altın ve beyazlarla şimdi bir renk resmi geçidi teşkil etmektedir. Buradaki madalyonlar bazı enteresan tarihi deliller teşkil ederler. Vaktiyle madalyonların kırmızı bordürleri az'zle-

rin portrelerini çerçeveliyorlardı ve altında bu azizlerin mozaikten adları yazılı idi. Buradaki bu portreler ve altlarındaki yazılar çıkarılmış ve yerlerine şimdi orada görülen haçlar konmuştu. Çok muhtemeldir ki, bu sekizinci asırda putkırınlar tarafından yapılmıştır. Bu madalyonların tarihi kıymetinin asıl ehemmiyeti ilk defa olarak gözle görülür bir şekilde Ayasofya'da altıncı asırda insan tasvirlerinin bulunduğunu ispat etmesidir.

Bu yıl, Enstitünün başlıca çalışması on dördüncü asır Bizans sanatının en zengin hazinesi olan Kariye Camiinde olmuştur. Bundan evvelki senelerde dış narteksteki mozaiklerin takriben yarısı tamir edilip temizlenmişti, ve iç nartekste bulunan ve gayet iyi muhafaza edilmiş olan harikulâde mozaiklerin temizlenmesine başlanmıştır. Bu yıl, iç narteksteki mozaiklerin temizlenmesi işine devam edilmiş ve çok terakki kaydedilmiştir, ve Şimdi Meryem'in hayatına ait sahneleri temizleme işi bitirilmiştir. Bu, Meryem çocuk İsa madalyonunu ihtiva eden kuzey kubbeyi ve krallar, papazlar ve peygamberleri gösteren yirmi yedi şahıs tasvirini ve Meryem'in hayatına ait on yedi büyük sahneyi ihtiva eder. Bunların ekserisi kir ve boya ile fazla kapanmış olmamalarına rağmen, vaziyetleri tehlikeli görülmüştü, ve bazı yerlerde kendi ağırlıklarından düşme emareleri gösteriyorlardı. Bütün bunlar şimdi sabitleştirilmiş ve tamir edilerek temizlenmiştir.

Bu iç narteksin mozaiklerinin hepsi Meryem'in hayatına ait en çok sahneyi ihtiva eden mozaik serisidir. James'in kita-

bında bahsedilen apokrifik bütün hâdiseler hemen hemen burada mevcuttur. Daha fazla olarak burada tasvir edilen sahneler o kadar hoş ve zarif yapılmıştır ki, hikâye ve resim tekniği birbirini harikulâde bir şekilde tamamlar ve her biri his zarafetinin ifadesinde büyük rol oynar (Resim: 2).

Doğru duvarda, iç narteksin Güney kubbesinin altında Kariye Camiinin yegâne abidevi mozayığı görülür. Bu tablo, İsa ve Meryem'i ayakta tasvir eder ve dört metre genişliğinde ve beş metre yüksekliğindedir. Burada temsil edilen şahısların üst kısımları gayet iyi bir şekilde muhafaza edilmiş olmasına rağmen aşağı kısımları çok bozulmuş ve gayet fena bir şekilde sıvanmıştır. Burada temsil edilen mozayiklerin daha eski bir devre ait olduğu zannedilmişti, ve solda kısmen görülen bir yazıda Alexius Comnenus'un oğluna ait imâdan dolayı bunun on ikinci asıra ait olduğu tahmin edilmişti. Fakat bu mozayığın yapılışındaki teknik ve üslûp onun binada bulunan diğer mozayiklerle aynı olduğunu yani on dördüncü asra ait olduğunu göstermiştir.

Bu yıl mozayiki kaplayan sıva dikkate kaldırıldığı vakit, bu mozayikin on dördüncü asra ait olduğuna dair müsbet neticelere varılmıştır. İki alt köşelerde şimdiye kadar bilinmiyen iki yeni şahıs tasviri ortaya çıkmıştır ve bunların yanında yazılar da meydana çıkmıştır. Alt sol köşede Alexius'un oğlu olan ve İmparator John II. Comnenos'un kardeşi Sebastocrator Isaac Comnenos'un tasviri (Resim: 3) vardır. Fakat aşağıda sağ köşede diz çökmüş bir rahibenin tasviri vardır ki, yanındaki yazı onun Andronikus II, Palaeogus'un üvey kardeşi rahibe Melane, ve Mougoulionlu Kyra olduğunu ispat eder. Bu şahıs Maria Palaeologina olduğuna göre mozayik, Maria'nın rahibe olduğu zaman dinî isim olarak Melane'yi aldığını gösterir. Eğer böyle ise mozayikin 1308 den sonra yapılmış olduğu ortaya çıkar ki, bu Kariye Camiinde olan bütün diğer mo-

zayiklerin tarihlenmesi meselesini aydınlatır, zira buradaki mozayikleri 1303 senesine atfetmekte ekseri kimse hemfikir di.

Camiye, Güney tarafında ilişik bir küçük kısım vardır, eskiden bir yan kilise olan bu kısmın bütün duvarları ve tonozları fresk olarak boyanmıştır. Kornişin üstündeki tonoz ve duvarlarda muhtelif sahneler, ve kornişin altındaki duvarlarda bunları kaplayan boya ve badanın altından bazı azizlerin tasvirleri gayet sarih olarak gözüküyordu. Buradan evvelki iki çalışma mevsiminde bu fresklerin ekserisi meydana çıkarılmış ve temizlenmiştir. Bunların hepsi aynı derecede iyi muhafaza edilmiş olmamalarına rağmen ekserisi hayret derecesinde iyi muhafaza edilmiş bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buradaki fresk sahnelerinin hepsi temizlenip ortaya çıkarıldığı zaman Kariye Camii bu husustaki zenginliği bakımından İstanbul'da bulunan Bizans âbideleri arasında eşsiz bir mevkii işgal edecektir, zira burada eksik olan kısımlar nisbeten pek azdır.

Burada Güneydeki yarım kubbenin içinde İsa'nın öbür dünyaya inişinin ve Adem ile Havva'nın basülbadelmevtime ait şayanı hayret güzellerde bir temsili vardır. (Resim: 4). Bunun altındaki duvarda altı meşhur piskopos ve ilâhiyatcının resimleri bulunur. Bunun önündeki kemerde İsa'nın basülbadelmevt mucizeleri gözükür, ve sağdaki duvarda Meryemin çocuk İsa'yı tutan ve insan boyunda fevkalâde iyi muhafaza edilmiş bir tasviri vardır. Bütün bunlar şimdi temizlenmiş ve tamir edilmiştir. Daha fazla olarak bu kısmın Batı kubbesindeki temizleme işi de hemen hemen bitmiş gibidir. Bu kubbenin üst ortası Meryem ve çocuk İsa'yı tasvir eden bir madalyonu havâdir. Bu madalyondan aşağı doğru inen on iki dilimin arasında on iki melek temsil edilmiştir (Resim: 5). Bu melekler renklerinin canlılığı, duruşlarının zarafetiyle âbidevi bir ahenk gösterir. Süsleme sanatı bakımından bu dilimlerin üzerindeki süs-

leri tetkik etmek bilhassa verimlidir, zira burada görülen desenler ve motifler büyük bir tenevvü arzeder, ve hiçbiri diğere benzemez.

Şimdi bu fresk süslemelerinin bu kadarı meydana çıkarıldığı zaman bunların mozayiklerle aynı zamanda ve aynı

zanaatkâr ekibi tarafından yapıldığı neticesine varmak katiyetle mümkündür. Bu, Kariye Camiin ihtiva ettiği sanat kıymetini büsbütün artırır, zira burada aynı grup sanatkârın hem mosaik, hem de fresk gibi iki ayrı ifade tarzını aynı suhulet ve güzellikle ortaya koyuşlarının örneği ortaya çıkar.

FOUILLES DE XANTHOS - RAPPORT SUR LES RÉSULTATS DE LA CAMPAGNE DE L'ANNÉE 1953

Prof. Pierre DEMARGNE

La quatrième campagne de fouilles à Xanthos a été conduite par MM. Demargne et Metzger, assistés de M. Frézouls, pensionnaire de l'Institut français de Beyrouth, à qui a été confié le déblaiement du théâtre romain, et de M. Coupel, architecte, qui a fait des relevés sur l'acropole, au théâtre et aux monuments funéraires. Le commissaire du gouvernement turc était cette année le directeur du Musée de Brousse, Bay Lûtfi Tuğrul.

I) Notre effort principal a porté cette année encore sur l'*acropole lycienne* où nos recherches s'étaient développées de façon intéressante en 1952. Le niveau le plus récent de l'occupation antique est maintenant très heureusement marqué par la présence, dans une grande maison ou résidence, d'une mosaïque du IVème siècle de notre ère, époque de grande prospérité pour la ville, les monnaies le montrent bien d'autre part. Le motif central de cette mosaïque est une chasse de Méléagre et Atalante (Fig. 1 et 2), de style analogue à celui des mosaïques les plus récentes d'Antioche; autour de ce motif des motifs secondaires figurent dans des cadres: chasseurs, chiens, cerfs, oiseaux, poissons. A l'Ouest de la salle une réfection a substitué à ceux-ci deux bustes féminins, Euprepeia et Eirènè, et d'autre part le thème de Thétis tenant son fils Achille suspendu par le talon au-dessus de la source du Styx.

Dans la partie Est de l'acropole nous avons enlevé une masse de terre considérable au pied du mur de soutènement dégagé l'an passé. Sous le niveau romain un seul est nettement reconnaissable, celui de la période 540-480 avant notre

ère. Les trouvailles de céramique attique à figure noire (avec de très belles pièces) ont été aussi abondantes qu'en 1952 (Fig. 3); il s'y joint quelques tessons des divers styles de la Grèce de l'Est (Fikellura) et d'une céramique locale, des exemplaires aussi, assez rares, du Rhodien orientalisant remontant à la fin du VIIème siècle. Ajoutons une jolie petite tête de Kouros ionien en marbre (début du Vème siècle). Il semble que dans cette région nous soyons sur le point de découvrir une construction importante dont trois côtés sont visibles; dans une cour qui la précède sont en place une grande vasque de marbre et des pithoi sur des banquettes (Fig. 4) — Dans la partie Ouest de l'acropole, en contre bas d'une région très ruinée où dut s'élever le temple principal (un autel taillé dans le rocher, une base avec dédicace à Artémis Ephesia ont été reconnus les années précédentes), nous avons retrouvé, malheureusement non stratifiées, des terres cuites de la fin du VIème siècle ainsi que diverses petites offrandes. Elles attestent à leur tour le caractère religieux de cette région dès l'archaïsme. — Les recherches sur l'enceinte n'ont pu progresser davantage cette année.

II) Le *théâtre romain* a été fouillé cette année aux deux tiers environ. Les gradins sont nettoyés, l'orchestre vidé de terre, les parodoi presque entièrement dégagées. (Fig. 5). On a commencé l'exploration du mur de scène, dont les blocs sont amoncelés dans l'orchestre; les deux ordres superposés pourront être restitués. Les passages sous le mur de scène sont particulièrement bien conservés. La ligne du mur du pulpitum apparaît parallèle

au mur de scène. On pourra sans doute reconnaître ce que fut le théâtre hellénistique avant le théâtre romain; des sondages permettront peut-être même de juger de l'état de cette région, en plein coeur de la ville archaïque, avant la construction du théâtre. — En avant de la parodos Ouest ont été recueillis un fragment de tête en relief appartenant à la frise Sud des Harpyies (jointif d'un bloc de Londres), et un avant-train de lion archaïque en marbre (Fig. 6) qui doit être en liaison avec ce même monument des Harpyies.

III) Autour des *monuments funéraires* explorés de 1950 à 1953, nous nous sommes bornés à des recherches complémentaires mais qui ont été fructueuses. Si l'élargissement des sondages autour de la tombe du Lion n'a malheureusement rien donné, une nouvelle tombe hellénistique a été dégagée dans le cimetière situé au pied des Harpyies: elle est comme les précédentes creusée dans le rocher, mais beaucoup plus large; le mobilier en est intéressant et intact, amphores rhodiennes, calathos, ciste et lampes de terre cuite, et surtout une coupe hémisphérique en verre, au décor gravé de rosaces, très probablement alexandrine (coupes identiques à Canosa d'Apulie) (Fig. 7).

Une importante découverte concerne la stèle inscrite: au couronnement de celle-ci peut être attribué de façon certaine le piédestal d'une statue assise; on peut encore espérer retrouver les débris de celle-ci dans l'agora voisine; c'était évidemment celle du dynaste et il en doit être fait mention dans l'inscription. Les dimensions du bloc identifié (Fig. 8) correspondent exactement aux traces laissées sur le lit d'attente de la dalle-couvercle; les trous d'encastrement des pieds d'un trône, l'emplacement des deux pieds du personnage assis sont parfaitement visibles sur le bloc.

Nous avons poussé des reconnaissances dans les bois voisins du site de Xanthos, vers l'Est, là où s'étendent les cimetières d'époque romaine: nous y avons reconnu un *hérôon* du IIème siècle de notre ère (Fig. 9): au haut d'un podium accessible

du côté sud, la chambre funéraire présente trois niches sous des arcs; déjà deux piédestaux de sarcophages ont été dégagés. Il reste la partie basse d'un sarcophage attique à scène de bataille (Fig. 10) et quelques débris d'un sarcophage à amours. Dans les éboulis de l'herôon se trouvait un fragment de couvercle de sarcophage avec deux personnages allongés et sur la tranche du lit une scène pittoresque avec triton et naïade.

D'un cimetière turc de la même région provient un très curieux relief archaïque de guerrier tenant des deux mains sa lance devant lui; l'influence græcque (vers 550) est déjà sensible. Ce relief doit provenir d'un monument funéraire de la ville. (Fig. 11).

IV) Au Musée d'Antalya a été entrepris le catalogue des monnaies, 400 environ, découvertes depuis le début des fouilles. La plupart sont des monnaies impériales, romaines ou byzantines. Nous nous sommes attachés particulièrement aux monnaies lyciennes, deux petits bronzes appartiennent au dynaste Périclès, le plus grand nombre à la ligue lycienne; quatre monnaies de la province portent au droit le buste de l'empereur Claude, au revers des motifs lyciens (sauf un exemplaire jadis trouvé à Pinara, ce sont les premières de ce type assez rare que l'on trouve sur un site lycien).

Nous projetons en 1954:

1) de continuer les recherches sur l'acropole lycienne, en reprenant l'étude de l'enceinte;

2) d'achever la fouille du théâtre et de tenter quelques sondages en profondeur, d'étudier aussi la liaison avec l'agora voisine;

3) De reprendre nos travaux au monument des Néréides en vue d'une publication qui succéderait à celle des monuments funéraires.

Les deux premiers volumes de la publication de Xanthos sont en préparation, l'un consacré aux *Piliers funéraires*, l'autre aux *Sarcophages et Tombes rupestres*.

Janvier 1954

THE SWEDISH EXCAVATIONS AT LABRANDA 1953

Prof. Gösta SÄFLUND

The fifth season of excavations at Labranda started on 25th of June, and ended on 20th of August.

1) In the area immediately to the west of Propylon Y, the eastern entrance to the Temple terrace, an archaic foundation of big unworked stones was uncovered. Its superstructure, which consisted of small stone slabs and red «Kargicak earth», had fallen down on each side of the foundation, with signs of fire and violent destruction. The foundation measured circa 1.75×1.75 metres. See Plan and (Fig. 1). Iron spear heads and bronze arrow heads were found in the earth around the foundation, also animal bones and sherds of subgeometric and orientalized cups and shallow bowls together with fragments of polychrome Ionian sixth century ware.

This structure might well be the old altar of Zeus Stratios, and the destruction might be due to the invasion of Davrisis in 497 B.C.

The presumed altar lies on a rather narrow terrace, the south limit of which is the archaic wall Omega (Ω) which was excavated in 1951.

2) In the east part of the Stoa of Maussollos (Stoa B) a new trench was made. The marks of three different fires could be seen. Numerous roof-bricks were found. The oldest pottery found belongs to Hellenistic times.

3) Also behind the Oikoi a trench was opened. The most interesting find was a triglyph block from the northwest corner of Andron A.

In the south room of the Oikoi a trench was opened down to the virgin rock on which the Oikos walls were founded, at the depth of 4.30 m. beneath the

level of the pavement. Also the foundations in brickfaced concrete work of the cupola, which in a later period constituted the roof of the Oikoi, reached the same level.

4) To the east of the Propylon Y, near one of the two main springs of Labranda (the other one lies higher up to the north-west, outside the Temenos) several trenches were dug, some of them to get a definite idea of a supposed stoa in this part. Although a new pond was made, the trenches very soon filled with water and therefore had to be refilled. As we did not want to damage the spring, we had to leave this question open.

5) The staircase at the west end of the Wellhouse terrace has been cleared, as well as the front of the storehouse beneath the Temple of Zeus, and the wall connecting the facade of the storehouse with the south foundation wall of Andron A.

6) Trenches were opened in the south-east corner of the Wellhouse terrace. They showed that there was no entrance to the terrace from that side.

Some ashlar blocks found here indicated that the stoa of this terrace faced north and had its back wall founded on the south wall of the Wellhouse terrace. This back wall probably consisted of square stone pillars at intervals corresponding to the intercolumnia of the facade of the stoa. The space between the pillars seems to have been closed by stone parapets, possibly faced with marble. Cf. reconstruction sketch (Fig. 2).

7) The excavation of «Andron C», situated beneath the Andron of Maussollos (B), was continued. On the bottom of

it a seated male sphinx in marble was found, analogous to the winged demon reliefs from the Palace of Darius in Susa, now in the Louvre, - a most interesting find (see Fig. 3). It probably served as an acroterium of the Andron. A fragment of the right wing of another sphinx was also found.

Contrary to the other Andrones, «Andron C» lacks an apse.

To the east of «Andron C» well preserved parts of the triglyph frieze of Andron B were found.

In sounding to the south of the building, the lower part of a marble stele was discovered. It has inscriptions on both sides, one of which is a decree of Mylasa, also containing a letter of the dynast Olympichos, in which he gives a grant of land to Zeus Osogoa. The other is somewhat later, stating proprietorship in the vicinity of Mylasa.

8) Between «Andron C» and the «Byzantine church», on a lower level, a vault was discovered, containing numerous bricks and some marbles, one of which is a part of the above-named stele. On getting deeper here, we found an oven connected with the substructure for a tepidarium. It was in part well preserved, but most of it had been destroyed. The presumed apse of the church was tested and proved to be the frigidarium of the same big Roman bath (Z) to which the tepidarium belongs. As this part of the excavation

was not part of the programme, and because of lack of time, it was not possible to continue the researches here.

Behind «Andron C» a reservoir was found containing much pottery of late Hellenistic and Roman times.

9) The Great staircase was sounded in two places without results as to absolute dating. (Cf. Fig. 4).

10) The excavation of the «Ablution hall» (P) was brought to an end.

11) The big drain beginning at the Great staircase was tested in several parts.

12) The Roman bath (R) has been cleared, and to the east of the «Ablution hall» (P) a hot-room with hypocaust has been found. The bath shows signs of several repairs and rebuildings. Quite a lot of marbles from the East Propylaea had been reused in this building as early as the sixth century A.D.

In the apse of one of the big rooms of the bath a high marble base with a horse in relief was discovered, approximately *in situ*. A comical mask in terracotta was also found. Other finds were: fragments of window glass, an iron strigilis, a late Roman bronze fibula, bronze coins, two fragments of marble bearing inscriptions, and a Christian graffito.

We regret very much that we have not been able to obtain a map from the air of Labranda, which is indeed very much needed.

SİNOP KAZILARI

Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

Karadeniz'deki Yunan kolonilerinin eneskisi ve Pontos Kırallığının Amasya'dan sonra ikinci başkenti bulunmak ve nihayet bugüne kadar fevkalâde kıymette tesadüfî buluntular vermiş bulunmak bakımından Sinop, biran önce kazılması gereken yerler arasında gelmekte idi. Yunan kolonizasyonunun buradaki başlangıç tarihini ve büyüklüğünü tesbit etmek Kimmerlere, Fryglere ve onlardan önceki Hititlerle tarihöncesi medeniyetlere ait izlerin mevcut olup olmadığını anlamak ve bu arada arkaik devirden sonraki çağlara rastlayan kalıntıların araştırılması amacı ile Türk Tarih Kurumu ve Münster Üniversitesi adına Dr. Ludwig Budde ve bu satırların yazarı idaresinde 1951 Ağustosunda kazıya başlanarak üç sene müddetle, yazları ik'şer aylık faaliyet neticesinde 1953 yılında çalışmalara son verilmiştir.

Hafriyatımızda 1952 yılında Prof. Lenzen misafir olarak bulunmuş, İstanbul Üniversitesinden Dr. Afif Erzen müşterek hafriyat direktörü sıfatıyla Türk Tarih Kurumu adına 1953 çalışmalarını Dr. Ludwig Budde ile birlikte idare etmiştir. Ankara Üniversitesinden Asistan Baki Ögün ve Müzeler Umum Müdürlüğünde Şube Müdürü Hikmet Gürçay bütün kazılar boyunca hafriyat üyesi olarak çalışmışlar, Ankara Üniversitesinden Dr. Yusuf Boysal ile Münster Üniversitesinden Dr. Hermann ilk sene çalışmalarına katılmışlardır. Heyetimiz, kazı sırasında Vilâyet ve Belediyeden her vakit azami yardım görmüştür. Cumhuriyet Müddeiumumisi Hamdi Yılmaz Ertekin, Adliye Vekâletinden müsaade istihsal ederek temin ettiği hapislilerle çalışmalarımızı ehemmiyetli derecede kolaylaştırmıştır. Kendisine ve Sinop'ta çalıştığımız üç devre zarfında faaliyetimizi her hususta des-

tekliyen Sinop halkı ile Belediye Reisi Şevket Şekeroğlu'ya ve bilhassa yardımından ve ilgisinden her zaman faydalandığımız o zamanki Maarif Müdürü Âkil Mengü'ye ve son yıl çalışmalarımızı teşvik ve yardım yolu ile azami derecede kolaylaştıran Vali Muharrem Balasaygun'a heyetimiz adına şükranlarımızı bildirmeği bir borç bilirim.

Sinop, daha çok aşağıda işaret ettiğimiz tarihî problemlerin halli bakımından mühim bir yer olduğundan burada büyük ölçüde bir hafriyat düşünülmemiş ve bu itibarla şehirde mevcut Roma devri âbidelerinin kazılması ve araştırılması ancak ikinci plânda mütalâa edilmiştir. Bununla beraber, Prof. Lenzen, şehrin mimari âbideleri üzerinde esaslı tetkikat yapmış olup, bunları ayrı bir etüd halinde neşredecektir. Anadolu tetkikleri bakımından büyük bir önemi haiz bulunan Pontos tarihi de Dr. Afif Erzen tarafından yine ayrı bir etüd şeklinde ele alınacaktır. Hafriyatın klâsik, Hellenistik ve Roma çağlarına ait eserleri Dr. Ludwig Budde ve arkaik devre rastlayan kalıntıları da taraftından yakında Türk Tarih Kurumu Neşriyatı arasında yayımlanacaktır. Bu yazımızda Sinop hafriyatı ile Pontos bölgesine ait daha başka çalışma ve buluntularımız haber mahiyetinde tanıtılacaktır.

Pontos tarihini aydınlatmak bakımından Rusya'da, Romanya'da ve Türkiye'de bugüne kadar yapılmış olan araştırmalar ve kazılar arzu edilen neticelerin ancak bir kısmını vermişlerdir. Kırım'ın çeşitli yerlerinde ve bilhassa Berezan'da (1) yapılan hafriyatlarla Romanya'da eski İstros (2)'da yapılan sondajlar Türkiye dışında kalan Pontos bölgesinin tarihi hakkında ortaya kıymetli eserler koymuşlardır (3). Türkiye içindeki Pontos

bölgesi çalışmaları da çok faydalı neticeler sağlamıştır (4).

Yunanlılardan önceki devirlere gelince, Karadeniz sahillerimizde bu problem yalnız bir yerde, Tarih Kurumunun Samsun'da Dündartepe, Kaledoğru ve Tekeköy mevkilerinde yaptırdığı çalışmalarla ele alınmıştır (5). Bu kazılar bize bu bölgenin kalkolitik ve Bakır çağ yerleşmeleri ile Hitit çağı yerleşmeleri hakkında faydalı bilgiler sağlamışlardır.

Bunların dışında Pontos bölgesinin Yunan ve bilhassa Roma devirlerine ait kültürlerinin tanıtılması bakımından birçok tahrikçi ve arkeologların yaptığı istikşaf gezileri büyük önemi haizdir. Bu hususta Robınson'un (6) Anderson'un, Cumont ve Grégoire'in çalışmalarıyla (7) Jerphanio'nun (8) ve Louis Robert'in (9) tetkikatını bilhassa zikretmek lâzımdır.

Adları geçen kazılara ve istikşafalara rağmen Pontos bölgesinin sistematik bir şekilde araştırılması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bizim Sinop'ta yapmış olduğumuz hafriyat da halledilmesi lâzım gelen meselelerin ancak bir kısmı üzerine ışık serpebilmiştir. Elde ettiğimiz neticeleri kısaca şu şekilde tesbit etmek mümkündür:

1 — Sinop'ta en eski Yunan seramiği mezarlıkta meydana çıkardığımız erken Korinth stilinde bir Arybollos ve geç tipte Şarkkâri vazo parçaları, yani aşağı yukarı yedinci yüzyılın sonunda (610 - 600) imâl edilmiş eserlerle temsil edilmektedir. Bunlardan başka, yine mezarlıkta bulunmuş olan orta ve geç korinth stilinde vazolar, şehir kazılarında meydana çıkardığımız Attika mamulâtı küçük usta kylix'leri, Doğu Yunan siyah figürlü vazoları, Naukratis kadehlerine ait küçük parçalar, ve bizden önce yine Nekropolis'de elde edilmiş bir Fikellura Amphoriskos'u bilhassa zikre şayandır. Bunlardan detay bir resmini verdiğimiz ve takriben 560 tarihlerinde yapılmış olan Kylix fevkalâde nefasette olup, belki de Ionia menşeli bir sanatkârın eseridir (10).

Sinop'ta yedinci yüzyılın sonundan daha eski eserlerin ele geçmemiş bulunması Pontos'un başka bölgelerindeki buluntu durumunu tamamiyle teyid etmektedir. Bugüne kadar Berçazan, Olbia (Borysthenis), Istros ve Apollonia Pontica'da elde edilen seramik Robert M. Cook'un isabetli bir şekilde belirttiği gibi (11), yedinci yüzyılın son dörtlüğünden daha eski değildir. Macridy'nin Samsun'da elde ettiği ve şimdi İstanbul Müzesi deposunda ve Ankara Arkeoloji Müzesinde saklanan buluntular arasında en eski eserlerin geç tipte Şarkkâri seramiğe ait olması bize Samsun bölgesinin de 7. asrın sonundan daha eski Helen malzemesi vermediğini açıklamaktadır (12). Böylece Sinop kazıları ile Pontos'daki Helen kolonizasyonunun yedinci yüzyılın son dörtlüğünde kurulmuş olduğunu daha kuvvetle söyleyebilecek durumdayız.

Pontos'un hiçbir bölgesinde yedinci yüzyılın son üçlüğünden eski malzemenin bulunmamış olması yazılı kaynakların birinci Pontos kolonizasyonu hakkında söylediklerini şüpheli duruma düşürmekte, buna mukabil yeniden kolonize edilme için ileri sürdüğü 630 tarihini âdeta senesi senesine teyid etmektedir. Malûm olduğu üzere Eusebios, Sinope'nin biri 756'dan önce, öteki de 630 tarihinde olmak üzere iki defa kolonize edildiğini kaydeder (13). Eusebios Kyzikos için de biri 756'da, öteki 679 da olmak üzere iki safhalı kolonizasyondan bahseder (14). Pseudo Skymnos'da da Sinop için biri 700, diğeri 664 den sonra olmak üzere iki safhalı bir kolonizasyondan bahsedildiğini görüyoruz (15). Böylece geleneğe göre Propontis ile Cenubî Pontos biri 8. yüzyılın ortalarında, öteki de 630 tarihlerinde olmak üzere iki defa kolonize edilmiştir. Yazılı vesikaların bahsettiği birinci kolonizasyon'un (16) arkeoloji araştırmalarıyla tasdik edilmemesi kanaatimce birinci «Kolonizasyon»un pek küçük ölçüde bir nev'i öncüler tarafından teşkil edilen, istikşaf niyeti ile yapılan deneme yerleşmelerden ibaret olması ile ilgilidir. Nite-

kim Rhys Carpenter Pontos'daki kolonizasyonun üç kat küreklerle mücehhez gemilerin icadından sonra ancak 7. asırda mümkün olacağını güzel bir şekilde belirtmiştir (16). Bu itibarla hakikî kolonizasyon mânasını ifade edemeyecek olan bu ehemmiyetsiz yerleşmelerden kültür kalıntılarının ele geçmesi o nisbette küçük bir ihtimal dahilindedir. Bayraklı hafriyatına ait raporda belirttiğimiz gibi, Troia harplerinden sonra Batı Anadolu'da kurulan İon kolonileri iki asır boyunca geliştikten sonra 9. yüzyılın sonundan itibaren bir İon expansion'ı şeklinde evvelâ Batı Anadolu dahilinde aiol şehirlerinin veya aiol bölgesindeki müsait yerlerin ionlaştırılması suretinde yeni kolonizasyonlar vücuda getirmişlerdir. Bu itibarla Propontis'de, hattâ kısmen de Pontos'da daha 8. yüzyıl zarfında istikşaf seyahatleri yapıldığını ve kolonizasyon teşebbüslerine girişilmiş olduğunu kabul etmek mümkündür.

Bununla beraber, Sinop'da ve onunla birlikte bütün Pontos'da hakikî kolonizasyonun 630 tarihlerinde başlamış olduğunu söylemek lâzımdır. Herodot: «Kimmerler şimdi Yunan kolonisi Sinope'nin bulunduğu yarım adayı ele geçirdiler» (17) demekle Kimmerlerin istilâsı sırasında yani 677 tarihinde Yarımada'da Yunanlıların mevcut olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Böylece Bayraklı hafriyatında tesbit ettiğimiz gibi, burada da geleneğin ve bilhassa Eusebios tarafından verilen tarihlerin dikkate şayan bir şekilde hakikate uydukları ortaya çıkmaktadır.

Bayraklı'da gün ışığına çıkan ve takriben 650 tarihlerine ait bir vazodan parçasında vazonun Ἰστρουκλήης adlı bir çömlekçi tarafından yapıldığı kaydedilmektedir. Sanatkârın adına göre kendisinin Istros'dan yani Tuna nehri civarından gelmesi lâzımdır (18). Bulgaristan'da bulunmuş olan bir mezar taşı üzerinde Ἰστρόδωρος adına rastlandığına göre (19) Bayraklı parçasındaki sanatkârın da Tunalı olması lâzım gelir (20). Istros'a göre ad alan bir adamın İzmir'de veya Istros'un

kurucu şehri olan Miletos'da yedinci asrın ortasında çalışması Istros nehri civarının veya şehrinin en aşağı yedinci yüzyılın ikinci dörtlüğünde kolonize edilmiş olması icabettiğine işaret eder.

Batı Pontos'un Propontis gibi yedinci yüzyılın ikinci dörtlüğünde kurulmuş olması imkânını kabul etmekle beraber, Bayraklı vazosunun bu hususa kesin olarak işaret ettiğine kani değilim. Çünkü Eski İzmir'in yedinci asrın ortasından itibaren kozmopolit bir şehir olduğunu ve civardan gelen Hellenleşmiş barbarları da şehirde ikamet ettiğine dair elimizde bol miktarda işaretler mevcuttur. Böylece Istros menşeli olan bu sanatkârın henüz Helenler tarafından kolonize edilmemiş olan Tuna civarından olması da mümkündür. Bu takdirde Istros adının Helen menşeli olmaması ve Yunanlıların bu adı yerlilerden almış olmaları lâzımgelir. Netice itibariyle diyebiliriz ki, Bayraklı'da bulunan vazodan parçası Batı Pontos'un yedinci yüzyılın başında kurulduğu hususuna işaret etmeğe kâfi bir delil değildir. Bu itibarla bugün için Arkeoloji buluntularına dayanarak Batı Pontos kolonizasyonunun Robert M. Cook'un dediği gibi, ancak yedinci yüzyılın sonunda, daha doğrusu 630 tarihinde (21) başladığını söyleyebiliriz. Zaten dikkate şayan ki, bir Miletos kolonisi olan Mısır'daki Naukratis'de de 7. yüzyılın son üçlüğünden daha eski seramik bulunmamıştır (22). Böylece Batı Anadolu İon şehirlerinin uzak yerlerdeki deniz aşırı kolonilerini ancak yedinci yüzyılın ortasından sonra tesis etmeğe başladıkları anlaşılmaktadır.

2 — Sinop şehri içinde, yani Yarımada'nın iki liman arasına tesadüf eden mahallinde üç sene zarfında yapılan çalışmalarda Helen ve Fryg seramiği dışında hiç bir kültür eserine rastlamak mümkün olmamıştır. Helenlerden önce Yarımada'yı işgal ettiklerini (24) Herodot'tan bildiğimiz Kimmer'lerin izlerine rastlamak ümidi hafriyatımızın amaçlarından birini teşkil ediyordu (25). Fakat yazılı vesikaların bildirdiği bu mühim hâdiseyi arkeoloji

bakımından tevsik etmek maalesef kabil olamamıştır.

Buna mukabil hafriyat sırasında elde edilen Fryg vazoları mühim bir buluntu olarak zikredilmek gerektir. Elde edilen Fryg çanak çömleği Sinop'ta ya fryglerin veya onların kuvvetli tesiri altında bulunan bir yerli kavmin yaşadığını açıklamaktadır. Fryg yazısına ait hiçbir örneğin bulunmamış olması bu halkın frygler olduğunu kat'i olarak söylememize müsaade etmezse de, Ankara ve civarında olduğu gibi, Paflagonya'da da bu bu devirde fryg yerleşmelerinin bulunmuş olması (26) bu kavmin Sinop'da da oturduğu ihtimalini ortaya koymaktadır. Sinop hafriyatında elde edilen fryg çanak çömleği Attika mamulâtı küçük usta Kyl'x'leriyle birlikte bulunmuş oldukları için ilk defa olmak üzere geç tipteki fryg seramiğini şimdi kesin bir surette 6. asrın 2. dörtlüğünde kullanıldığını tesbit etmek mümkün olmuştur.

3 — Sinop hafriyatında bundan başka, önünde bir sunağı ve üç bir tarafı Stolarla çevrili bir mâbed meydana çıkarılmıştır. Şimdiye kadar Pontos bölgesinin ilk malûm olan mâbedi olmak bakımından bilhassa zikre şayandır. (Bu hususta müteakip sahifelerdeki rapora bak).

4 — 30 sene kadar önce Sinop berzahu üzerinde inşa edilip sonra metrük kalan kibrit fabrikası için yapılan toprak hafriyatı sırasında şehrin arkaik devre ait mezarlığı bulunmuş ve burada meydana çıkan eserler Ankara Müzesi'ne nakledilmiştir. Heyetimiz mezarlığı sistematik bir şekilde araştırarak bütün devirlere ait mezar örnekleri gün ışığına çıkarmış ve ölü gömme âdetini tetkik ederek mezarlığın vüs'ati hakkında da bir fikir sahibi olmuştur. (B uhususta müteakip sahifelerdeki hafriyat raporuna bak).

5 — Yapılan hafriyat neticesinde Sinop'un kültür bakımından ilk yerleşmesi sırasında kurucu ana şehir Miletos'a fakat 6. yüzyılın ikinci dörtlüğünden itibaren de doğrudan doğruya anavatana ve hassaten Atina şehrine bağlı olduğunu ve

bunun Helenistik çağ içine kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Daha erken arkaik safha sırasında geç tipte şarkkâri vazolar yanında Korinth vazolarının bol olarak yer alması anavatanın daha ilk kuruluş safhasında Sinop'la ticarî münasebet tesis etmiş olduğunu gösterir. Yüksek arkaik safhada yani 6. yüzyılın ikinci dörtlüğünden itibaren Attika seramiğinin gözüktüğü safhada «Miletos»dan gelmesi muhtemel olan eslere maalesef rastlanamadı. Rhodos'la olan münasebete bir fikellura Amphoriskos'u işaret etmektedir. Beşinci asır ortalarında meydana gelmiş olan bir mezar stelinin bir Miletos'lunun eseri olması mümkündür. Buna karşılık güzel bir bronz kap Argos'dan ithal edilmiş olup bu devir seramiği Attikadan temin edilmektedir. Ana vatanın ve hassaten Attikanın takriben 560 tarihlerinden itibaren Sinop'taki büyük tesiri kendisini başka Pontos kolonilerinde olduğu gibi, eski İzmir şehrinde de göstermektedir. Bu durum Anadolu'nun İranlılar tarafından istilâsını müteakip Batı Anadolu'daki Helen şehirlerinin eski kudretlerini kaybettiklerini vazih bir şekilde anlatmaktadır.

Hafriyattan elde edilen diğer bir netice de geç Helenistik devirde Sinop'un Batı Anadolu şehirlerinin aksine olarak bâriz bir Romalı karakter arzettiğinin tesbit edilmiş olmasıdır.

6 — Sinop Yarımadası'nın iki liman arasında kalan kısmı ile, şehrin yakın civarında prehistorik devre ait iskân izlerine rastlanamamıştır. Buna mukabil Kastamonu yolu üzerinde Sinop'tan 16 kilometre kadar uzaktaki Demirciköy'de eski bronz çağı malzemesi ve katları veren bir höyükte sondajlar yapmak mümkün olmuştur. Burası Samsun'dan sonra Cenup Pontos'un bilinen ikinci prehistorik istasyonu olmakla temayüz eder.

Sinop'ta üç sezon zarfında yapılan hafriyat Nekropolis'de ve şehir dahilinde yedinci yüzyıl sonuna kadar giden eski malzeme vermekle beraber, açılan çukurların hiçbirinde maalesef tahrip edilme-

miş arkaik devir tabakaları ortaya çıkarılmak mümkün olmamıştır. Yarımada'nın Romalılar ve bilhassa Bizanslılar ve Türkler zamanında kesif bir yerleşmeye sahne olması eski tabakaları hemen hemen ortadan kaldırmıştır. Etrafı surlarla çevrili olan şehrin içinde kalan kısımda yapılan müteaddit sondajlar Hellenistik devirden eskiye giden izler vermedi. Ancak, surların dışında kalan ve hükümet konağı arkasında bulunan Şehidler âbidesi yanında yani mâbed civarında ve onun Batısında deniz kenarına yakın mahalde yapılan sondajlarda yukarıda söz konusu olan 7. ve 6. asır Yunan seramiği ile 6. asrın ikinci dörtlüğüne ait fryg seramiği çömlek döküntüsü olarak elde edilmiştir. Son 1953 yazı çalışmaları sırasında sistematik şekilde muhtelif mahallerde yapılan sondajlarda da arkaik devir tabakaları elde etmek mümkün olmamıştır. Hapishane kompleksi içinde maalesef kazı yapmak mümkün olamadı. Arkaik devir Akropolis, muhtemel olarak ya burada veya hükümet konağı ile, Şehidler âbidesi ve çarşı arasında yani Ortaçağ devri surunun Şark duvarı hendeği tarafından tahrip edilen yerde bulunmakta idi. İleride Cennup Pontos'da yani Karadeniz bölgesinde tahribe uğramamış bir arkaik devir yerleşmesi bulunmadığı takdirde bir gün bu mevzuda ilâve sondajlar yapmak üzere Sinop çalışmalarını tekrar ele almak lâzım gelecektir. Bu takdirde şehrin Cennup yamaçlarında ve hapishane civarında şehrin Şimal limanı kısmında, mektep önünde açtığımız B çukuru civarında ve çarşı içinde Doğu yöndeki sur yakınında yeni çukurlar açmak yerinde olacaktır.

Sinop'ta ele alamadığımız iki mühim mesele daha vardır :

1) Dağ mahallesi ile hükümet konağı arasında kalan ve büyük bir ölçüde henüz iskân edilmemiş olan sahada Hellenistik devir ve erken Roma çağına ait kalıntılar bu arada mozaikler ve duvar resimleriyle süslü, kolaylıkla hafredilecek ev harabeleri mevcuttur. Paramızın azlığı ve mesa-

imizin eski devir tabakalarının araştırılmasına hasredilmiş olması burada sistematik çalışma yapmamıza imkân vermemiştir. Bu sahanın inkişaf etmekte olan şehir tarafından iskân edilmeden önce genişliğine kazılması Anadolu'da erken Roma çağına ait tabakalarını araştırmak bakımından çok faydalı olurdu.

2) Maddî imkânlarımızın azlığı yüzünden Dağ Mahallesi'nin üstünde bulunan tümülüsleri de sistematik bir şekilde ele alamadık. Yazılı vesikaların sarîh olarak anlattıklarına göre Pompeius düşmanı Mithridates için kendi parasıyla bir cenaze alayı yaptırmış ve onu Sinop'ta gömdürmüştür (27). Dağ Mahallesi'nin üstünde bir sıra halinde dizili olan tümülüslerden en Batıda olanı büyüklüğü bakımından kuvvetli bir ihtimalle Mithridates'in mezarı olmak gerektir. Hellenistik devrin en mühim simalarından biri olan Mithridates'in (28) mezarı hiç şüphe yok ki, tarih bakımından olduğu kadar, müzecilik ve turizm yönünden büyük bir sansasyon mahiyetinde eserler ihtiva etmektedir. Hiç olmazsa bu büyük tümülüs'ün bir gün kazılması yapılması gereken işlerin başında gelmektedir. Ayrıca Sinop ile Demirciköy arasında yarı mesafede Korucuk Köyünde bulunan tümülüslerden büyük ölçüde olanının bilhassa araştırılması yerinde olacaktır (29).

Bundan otuz sene kadar önce kibrit fabrikasının inşaatı sırasında Nekropolis'de ve bundan başka, şehrin içinde ve dışında ele geçen ve halen Sinop, Kastamonu ve Ankara Müzelerinde bulunan eserlerden de burada kısaca haber mahiyetinde bahsetmek yerinde olacaktır. Kibrit fabrikası yapıldığı zaman ele geçen Korinth Aryballos'ları bir Fikellura Amphoriskos'u, ciddi stilde Argos mamulâtı bronz kaplar ve çeşitli küçük eserler Ankara Müzesindedir. Yine Nekropolis'de bulunmuş oldukları söylenen, geç arkaik ciddi stil tarzında işlenmiş mezar taşları, geyik parçalayan arslanlar grubu halen Kastamonu Müzesinde bulunmaktadır. Çeşitli Roma devri kabartmaları ve

daha birçok eserler ise, Sinop Müzesinde yer almaktadır. Ciddî stil tarzındaki mezar kabartmaları ve bronz kaplarla geyik parçalayan arslanlar grubu fevkalâde nefaset ve ehemmiyette olan eserlerdir. Mezar stelleri Pontos'un şimdiye kadar malûm olmuş en eski plâstik eserleridir. Bunlardan bir tanesi, ion sütunlu mezar kabartması tipinin en eski nümunesi olup, ait bulunduğu heykeltraş mektebi bakımından da hususî bir önemi haizdir. Bir mezar anıtını süsleyen mezkûr arslanlar grubu (30) ise eski bir arkaik motifin 4. asra kadar yaşamış bir örneğini temsil etmekte, fakat işlenişindeki güzellik ve fevkalâdelik bakımından Türk müzelerinin en kıymetli eserlerinden birini teşkil etmektedir. Adı geçen hafriyat dışı elde edilmiş eserlerden klâsik, hellenistik ve Roma çağlarına ait olanları Ludwig Budde ve arkaik çağa rastlayanları da tarafımdan olmak üzere yakında Türk Tarih Kurumu neşriyatı arasında neşredileceklerdir.

(1) E. von Stern, O zret o Raskopkah na Ostrov Berezanci (Odessa 1914); Ma'eriali i Issledovania po Archeologii SSSR 25, 1952, s. 227 v.d.; T. W. Blavatskaia: Zapadno pontiiskie Goroda W VII-I Wekach do naşey broy. Moskova 1952 s. 262 v.d.

(2) Marcelle F. Lambrino, Les Vases Archaiques d'Histria, Bucureşti, fundatia Regele Carol I Strade Wilson I. 1938:

(3) Daha eski literatür için bk. Robert M. Cook, JHS 66, 1946 s. 76 (not 84, 90, 91).

(4) Th. Macridy, une citadelle archaïque du Pont MDOG 12, 1907.

(5) K. Kökten, N. ve T. Özgüç Belle'en IX s. 361 - 400.

(6) David M. Robinson, Ancient Sinope A. J. of Pehilology 27, no. 2 s. 125-153. no. 3 s. 245-279; Creek and Latin Inscriptions from Sinope and environs AJA IX s. 294-333.

(7) Studia Pontica I - III.

(8) Jerphanion, Mélanges d'archéologie anatolienne 1928 (Mélanges de l'Université Saint-Joseph. Beyrouth, cilt 8).

(9) L. Robert Etudes Ana'oliennes s. 279-300 (Amastris, Tiesion, Sinop ve Trabzon mevkilerine ait kitabe ve daha başka eserler).

(10) 1952 yılı sonbaharında İngiltere'de bulunduğum strada Prof. Beazley bu eserin attika mamulâtı olduğunu söyledi. Bu hususta kendisinin mütalâası bugün için en mutabek hükmüdür. Za-

ten Bayraklı'da ve şimdi Foça'da elde ettiğimiz Doğu Yunan eserleri arasında bu çeşit, tam mânası ile attika tekniğinde eserlere henüz rastlamamış olduğumuza göre Sinop Kylix'inin attikalı bir usta elinden çıkmış olması hususundaki hüküm doğrudur. Bununla beraber, geyik boynuzlarının bir arma gibi dekora'if bir şekilde işlenmiş olması attika eserlerinde rastlanmayan bir hususiyet olup, daha çok Doğu Yunan zevkine işaret etmektedir. Sinop Mileos'un kolonisi olduğuna göre Mileos'un siyah figür stilindeki eserleri meçhulümüz kalığı müddetçe bu eserin kat'i olarak attika mamulâtı kabul edilmesinde ısratlı davranmak mümkündür. Fakat 6. yüzyılın ikinci dörtlüğünde Doğu Helen dünyasının tamamıyla Attika tesiri altına girdiğini eski İzmir ve Foça buluntuları göstermektedir. Bu itibarla bu eserin attika mamulâtı olduğunu, fakat üzerindeki tasvirlerin Atina'da yerleşmiş bir Doğu Yunanlı ressam tarafından çizilmiş olduğunu kabul etmek belki daha doğru olacaktır.

(11) Robert M. Cook Ionia and Greece adlı makalesinde Pontos bölgesinde bugüne kadar 7. asrın sonundan daha eski seramik bulunmadığına haklı olarak işaret etmektedir. (JHS 66, 1946 s. 76 not 84, 90, 92 ve 76. sahifedeki tabela).

(12) Bu hususta Macridy'nin neşrettiği bir geç şarkkâri örneğe bk. (MDOG 12, 1907 Levha 10, aşağıda ortada). Ayrıca bk. R. M. Cook, JHS 66, s. 82 not 138.

(13) Ruge, Pauly - Wissowa cilt III A, 1. Sinope s. 252. Robert M. Cook JHS 66, 1946 s. 77; A. R. Burn, Dates in Early Greek History JHS 55, 1935 s. 136.

(14) Robert M. Cook, JHS 66, 1946 s. 77.

(15) ibid.

(16) Franz Miltner (Kolonisation im Sudpontus in Studies presented to William H. Buckler s. 191-195) güzel bir görüşle sekizinci asırdaki Pontos kolonizasyonunu fryglerin Orta Anadolu'ya hâkim olmalarına ve böylece Şark yolunu kapamalarına karşı Helenlerin başvurdukları bir çare olarak izah etmektedir. Böylece Anadolu içinden geçen yol yerine Sinop'tan ve Samsun'dan Şarka bağlı olan bir yol temin edilmiş olacağına göre mütalâa çok güzeldir. Fakat bugün için Pontos'un 8. asırda Helenler tarafından kolonize edildiğine dair arkeoloji buluntuları ele geçmedikçe bu mütalâaya birinci kolonizasyon için yer vermek mümkün değildir. Fakat Miltner'in mütalâası ikinci pontos kolonizasyonu için de variddir. Çünkü Frygler Orta Anadolu'da 8. yüzyılın ortasından İranlıların 6. asırda Orta Anadolu'yu istilâasına kadar hâkim olmuşlardır. (Bu hususta yakında neşredilecek olan Fryg sanatı adlı kitabımıza bk.) Bu itibarla Helenlerin 7. yüzyılın ikinci yarısında Pontos'u kolonize etmelerinin bir sebebi de Miltner'in ortaya attığı düşünce neticesi olduğu hiç şüphesizdir.

(17) Rhys Carpenter, the Greek Penetration of the Blacksea, AJA 52, 1948 s. 1-10.

(18) Herodot IV 12.

(19) Bu parçayı hafriyat sırasında John M. Cook görerek onun Istros'la ilgili olduğunu tesbit etmiştir (ILN February 28 1953 s. 329, sağda aşağıda).

(20) 1953 yılında Berlin'de bulunduğum esnada Prof. G. Klaffenbach ile Istrokles adı üzerinde görüştüğümde bana Bulgaristan'da bulunmuş bir mezar steli üzerinde Istrodoros adının bulunduğu söylemek lütfunda bulundu. Bu mezar taşı J. ve L. Robert tarafından da zikredilmiştir. (Bulletin Epigraphique, REG 1952, 161 Nr. 102).

(21) Stephanos Byzantios Pontos'dakinden başka, biri ada olan daha üç Istros şehrinde bahseder (Bk. Thesaurus). Fakat Bayraklı vazosunu yapan sanatkârın daha önemli olan Pontos'daki Istros şehrinde veya daha doğrusu adını şehre veren Istros nahrinden yâni Tuna boyundan gelmiş olması dah doğrudur. Nitekim bir önceki notta zikredilen Bulgaristan'da bulunmuş olan mezar taşındaki 'Ιστροδωρος' adı da Istros adlı şehirle değil, nehirle ilgilidir.

(22) Payne Cenup Rusya'da geç prokorinth olan fakat transition stiline de ait olması mümkün olan bir vazo kaydetmektedir. (Necrocorinthia s. 271, 30 A; Otzet 1903, 130 şek. 221). Bu itibarla tek de olsa, bu en eski örneğin tarihine yaklaşmak ve diğer taraftan da geleneğin verdiği seneyi aşmak düşüncesi ile 630 rakkamını kabul etmek yerinde olacaktır kanaatindeyim.

(23) Robert M. Cook JHS 66, 1946 s. 74 not 67, s. 77 ve s. 83.

(24) Herodot IV 12.

(25) Kimmerler problemi için Bittel. Kleinasiatische Studien s. 54 v.d.

(26) Bu hususta yakında neşredilecek olan Fryg saratı adlı kitabımıza bk.

(27) Dio Casso XXXVII 3, 11-13, 14; Plut. Pomp.42; (Daha başka kaynaklar için bk. Robinson A. J. of Philology s. 255: Appian, Mithr. 113).

(28) Magie, Roman Rule in Asia Minor, Prin-

cton 1950, passim; G. Kleiner, Bildnis und Gestalt des Mithridates JdI 68, 1953 s. 73 v.d.

(29) Bu tümülüs, gerek Sinop şehrinde ve gerekse daha başka yerlerden çok bâriz şekilde görülmektedir. 1951 yılı Ağustos ayında burasını gezdiğimiz zaman tümülüse bitişik evde oturan âmâ Kadir Efendi, tümülüsün kendi evine bakan yönünde bir mezar içinde bulunduğu siyah mat renkte küçük boyda, sağlam bir Helenistik Lekythos gösterdi. Vazocuğun sağlam olarak ele geçmesi onun gerçekten bir mezarda bulunmuş olduğuna işaret e'mektedir. Bu takdirde tümülüs en geç Helenistik devirdendir. Üzerinde tahribe ait izler görülmeysin bu tümülüsün muhakkak surette kazılması icabetmektedir.

(30) Bu arslanlar grubunun bulunduğu yer Nekroopolis hududu içindedir. Ludwig Budge mahallinde yaptığı sondajlar neticesinde mezkûr âbideye ait taş temelleri meydana çıkarmış ve böylece bu arslanlar grubunun bir mezar anıtına ait olduğunu ispat etmiştir (aşağıya bk.).

Boğa veya karaca ve gevik gibi hayvanların arslanlar tarafından parçalanması motifi, bilhassa Sinop örneğindeki şekli ile, bir mâbet alınlığının mevzuudur ve Yunan arkaik sanatında plâstik eser olarak yalnız mâbet alınlıklarında kullanılmıştır. Fakat Yunan sanatında bir mezar bekçisi rolünü oynayan arslanlar, Anadolu'nun helenleşmiş bölgelerinde bir hayvan parçalar vaziyetinde de, mezarlarda yer alırlar. Bilfarz Lykia'da Xanthos şehrinde bulunmuş olup, şimdi Londra Müzesinde yer alan arslanlı mezar (bk. Ekrem Akurgal, Griechische Reliefs aus Lykien s. 3 şek. 1 Levha 1; Pryce Catalogue s. 119 şek. 176 Levha 18). bu husus için en eski örnektir. Xanthos'daki 5. asra ait bir mezarda ise (Picard, Manuel I s. 603, şek. 212 Sinop motifinin aynısı bulunmaktadır. Son misal ile Sinop misalinin taşralı bir örneği de 4. asra ait bir Paflagonya mezarında tekerrür etmektedir. Leonard, Paphlagonien Levha 25, Bossert Anatolien 1042-1043). Böylece Sinop arslanlar grubunun eski bir Anadolu geleneğine uygun olarak bir mezar anıtına ait olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

DIE AUSGRABUNGEN VON SINOPE

Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

Als die nach Aussage der schriftlichen Quellen älteste griechische Kolonie im Pontus und zweite Hauptstadt des Pontischen Königsreiches, nach Amasya, gehörte Sinope, das bisher zufällige Funde von grösstem Werte geliefert hatte, zu den Orten deren Ausgrabung dringend nötig war. Die Grabungsarbeiten wurden hier im Namen der Türkischen Historischen Gesellschaft und der Universität Münster, im August des Jahres 1951, unter Leitung von Dr. Ludwig Budde, und des Autors dieses Berichtes begonnen, und nach drei Grabungs-Kampagnen 1953 zu Ende geführt. Ihre Ziele waren den Beginn und den Umfang der griechischen Kolonisation festzustellen, den Spuren der Kimmerier, Phryger und Hethiter und der vorgriechischen Kulturen nachzugehen und die Reste von verschiedenen Perioden, von der archaischen abwärts, zu untersuchen.

Professor Lenzen von der Teahnischen Hochschule Berlin war 1952 als Gast bei uns zugegen. Prof. Afif Erzen, von der Universität Istanbul, leitete, als Ko-Direktor, gemeinsam mit Dr. Ludwig Budde, die Arbeiten von 1953 im Namen der Türkischen Historischen Gesellschaft. Baki Ögün, Assistent an der Universität Ankara und Himet Gürçay, Abteilungsdirektor bei der Generaldirektion der Museen, arbeiteten drei Jahre lang als Mitglieder des Ausgrabungsstabes, Dr. Yusuf Boysal, von der Universität Ankara und Dr. Hermann von der Universität Münster nahmen an Arbeiten des ersten Jahres teil. Während unserer Tätigkeit erfreuten wir uns stets der grössten Unterstützung von Seiten der Verwaltungsbehörden und des Magistrats. Der Staatsanwalt Hamdi Yılmaz Ertokin stellte uns nach erfolgter Genehmigung

des Justizministeriums, Insassen des dortigen Gefängnisses als Handlanger zur Verfügung, was unsere Arbeiten erheblich erleichterte. Ihm und der Bevölkerung von Sinope, die uns während der drei Arbeitskampagnen in jeder Hinsicht behilflich war, sowie dem Bürgermeister Şevket Şekeroglu, des weiteren dem Direktor des Unterrichtswesens Âkil Mengü, dessen Unterstützung wir weitgehend genossen, und dem Generalgouverneur Muharrem Balasaygun, der unseren Arbeiten des letzten Jahres grösstes Interesse entgegenbrachte, danken wir hier wärmstens.

Da Sinope in erster Linie hinsichtlich der Lösung der weiter unten besprochenen historischen Fragen wichtig war, haben wir von einer Ausgrabung grossen Formats Abstand genommen; infolgedessen rückten die Grabung und Untersuchung der in der Stadt befindlichen römischen Denkmäler in den Hintergrund. Nichtdestoweniger hat Professor Lenzen die Baudenkmäler von Sinope einer gründlichen Untersuchung unterzogen, deren Ergebnis er in einer besonderen Schrift veröffentlichen wird. Die vom Standpunkt der anatolischen Forschungen aus sehr wichtige pontische Geschichte wird von Dr. Afif Erzen in einer Sonderuntersuchung behandelt werden. Die klassischen, hellenistischen und römischen Funde werden von Dr. L. Budde, die archaischen von mir selbst, u. zwar in den Publicationen der Türkischen Historischen Gesellschaft, veröffentlicht werden.

Die in Russland, Rumänien und der Türkei durchgeführten, der Aufhellung der Pontischen Geschichte dienenden Forschungen und Grabungen haben nur zum Teil die erwünschten Ergebnisse gezeitigt. Die an verschiedenen Orten der Krim,

besonders in Berezan (1) gemachten Ausgrabungen und die in Rumänien und zwar im alten Istros (2) ausgeführten Untersuchungen haben wertvolles Material für die Geschichte der ausserhalb der Türkei befindlichen Teile des Pontus - Gebietes geliefert (3). Die in den innerhalb der Türkei liegenden Teilen durchgeführten Arbeiten haben ebenfalls sehr gute Ergebnisse zutage gefördert (4).

Was die vorgr. eichischen Zeiten anbelangt, so wurde ihre Untersuchung an den Küsten des Schwarzen Meeres nur an einem Orte, in Dündartepe, Kaledoğru und Tekeköy, und zwar durch die Türkische Historische Gesellschaft in Angriff genommen (5): Wir sind, dank diesen Ausgrabungen, im Besitze von nützlichen Kenntnissen über die Siedlungen dieses Gebietes aus der chalkolithischen - und der Kupferzeit, sowie der hethitischen periode.

Abgesehen davon, sind die von vielen Historikern und Archäologen nach dem Pontus - Gebiet unternommenen Erkundungsreisen von grosser Bedeutung für die Erforschung der griechischen und vor allem der römischen Kultur. Hier sind die Arbeiten von Robinson (6), Anderson, Cumont und Grégoire (7), ferner die Forschungen von Jerphanon (8) und Louis Robert (9) besonders hervorzuheben.

Aber trotz der benannten Grabungen und Untersuchungen wurde das Pontus - Gebiet bisher nicht systematisch erforscht. Unsere Ausgrabungen haben immerhin einen Teil der ihrer Lösung harrenden Probleme beleuchten können. Die von uns erzielten Ergebnisse können wie folgt zusammengefasst werden:

1 — Die älteste griechische Keramik in Sinope wird durch die im Friedhof ausgegrabenen Stücke, d.h. die korinthischen Aryballoi, die orientalisierenden Vasenfragmente von späterem Typus, also durch ungefähr am Ende des 7. Jahrhunderts (610-600) hergestellte Waren vertreten. Ausser diesen Funden sind: in

der Nekropole gefundene Vasen in mittel- bzw. spätkorinthischem Stil, in der Stadtgrabung ans Tageslicht getretene attische Kleinmeisterschalen, ostgriechische Vasen des schwarzfigurigen Stils, Scherben Naucratischer Becher, sowie ein bereits vor uns im Friedhof aufgefundener Fikellura - Amphoriskos besonders zu erwähnen. Wir nennen ferner eine ca. um 560 hergestellte attische Kyxlix, die wohl das Werk eines Künstlers jonischen Ursprungs (10) ist.

Ältere Werke als diejenigen des späten 7. Jahrhunderts sind in Sinope nicht gefunden worden, und dies steht in völligem Einklang mit der Fundlage an anderen Orten des Pontus - Gebietes. Die in Berezan, Olbia (Boristhenis), Istros und Apollonia Pontica bisher aufgefundene Keramik geht, wie Robert M. Cook es richtig hervorhebt (11), nicht weiter als bis zum letzten Viertel des 7. Jahrhunderts zurück. Die ältesten Exemplare der von Macridy in Samsun ausgegrabenen und jetzt im Depot des Istanbuler Museums aufbewahrten Funde bestehen aus orientalisierender Keramik des späteren Stils; dies besagt, dass auch das Samsun-Gebiet uns keine griechische Keramik gibt, die älter wäre als vom Ende des 7. Jahrhunderts (12). So sind wir nun, dank den Sinope-Grabungen besser in der Lage mit grosser Wahrscheinlichkeit festzustellen, dass die griechische Kolonisation am Pontus im letzten Viertel des 7. Jahrhunderts eingesetzt hat.

Die Tatsache, dass nirgends im Pontus-Gebiet griechisches Material aus einer älteren Zeit als dem letzten Drittel des 7. Jahrhunderts aufgefundene wurde, lässt die Aussage der schriftlichen Quellen über die erste Ansiedlung unbestätigt, dafür bestätigt sie, fast genau auf das Jahr, das von ihnen angegebene Datum 630 für die zweite Kolonisation. Bekanntlich spricht Eusebius von zwei Ansiedlungen in Sinope: die eine fällt auf das Jahr 756 und die andere auf 630 (13). Derselbe Autor erwähnt auch für Kyzikos eine

zweiphasige Kolonisation, die sich in den Jahren 756 und 679 ereignet haben soll (14). Es ist beim Pseudo-Skymnos ebenfalls von einer zweiphasigen Kolonisation für Sinope die Rede: die erste Phase soll nach 700, und die letzte nach 664 stattgefunden haben (15). So sollen, nach der Überlieferung, die Propontis und das südliche Pontus-Gebiet zweimal kolonisiert worden sein, einmal um die Mitte des 8. Jahrhunderts und das andere Mal um das Jahr 630. Dass die von den schriftlichen Quellen erwähnte erste Kolonisation (16) durch die archäologische Forschung nicht bestätigt wird, hängt mit dem Umstand zusammen, dass diese wohl eine von ersten pionieren in kleineren Maßstäben und zu Auskundschaftzwecken durchgeführte Versuchsansiedlung gewesen war. Rhys carpenter hat nämlich treffend bemerkt, dass die pontische Kolonisation erst nach Erfindung der Trieren, also frühestens im 7. Jahrhundert möglich war (17). Daher wird die Entdeckung von Kulturresten in solchen belanglosen Ansiedlungen, welche nicht als richtige Kolonien aufgefasst werden können, umso schwieriger. Wie wir es in unserem Bericht über die Ausgrabungen von Bayraklı an einer anderen Stelle hervorhoben, haben die jonischen Kolonien des westlichen Kleinasien, nachdem sie sich zwei Jahrhunderte lang entfaltet hatten, vom Ende des 9. Jahrhunderts an neue Ansiedlungen in einer jonischen Expansion zustande gebracht, und haben zunächst die aeolischen Städte und die geeigneten Zonen des aeolischen Gebietes «jonisiert». Es steht daher im Bereich des Möglichen, dass schon im 8. Jahrhundert Entdeckungsgreisen in die Propontis und teilweise ins Pontus-Gebiet unternommen wurden. Man muss jedoch annehmen, dass eine eigentliche Kolonisation in Sinope, und damit zusammen im ganzen Pontus-Gebiet erst um 630 begann. Indem Herodot berichtet: «Die Kimmerier bemächtigten sich der Halbinsel auf der heute die griechische Kolonie Sinope sich befindet»,

(18) sagt er mittelbar, dass um die Zeit der kimmerischen Invasion, d.h. um 677 die Griechen noch nicht auf der Halbinsel waren. So kommen wir hier, genau so wie bei unseren Bayraklı-Ausgrabungen, zu dem Ergebnis, dass die überlieferten und besonders von Eusebius angegebenen Daten eine bemerkenswerte Übereinstimmung mit den Tatsachen aufweisen.

Auf einem in Bayraklı ans Tageslicht gebrachten Vasenfragment aus der Zeit um 650, heisst es, die Vase sei von einem Töpfer namens Ἰστροκλήης hergestellt worden. Nach seinem Namen zu urteilen, muss dieser Künstler von Istros aus der Donaugegend gekommen sein (19). Da man auf einem in Bulgarien gefundenen Grabstein dem Namen Ἰστροδόρος begegnet (20) müsste der Hersteller dieser Vase aus der Donaugegend stammen (21). Die Tatsache, dass ein nach Istros benannter Mann in der Mitte des 7. Jahrhunderts in Smyrna oder in Milet, der Mutterstadt von Istros, wirkte, gibt ein Zeugnis dafür, dass die Istros-Gegend spätestens im zweiten Viertel des 7. Jahrhunderts kolonisiert worden sein muss.

Obwohl ich annehme, dass das westliche Pontus-Gebiet, genau so wie die Propontis, im zweiten Viertel des 7. Jahrhunderts besiedelt worden sein könnte, betrachte ich die Bayraklı - Vase nicht als ein eindeutiges Beweisstück dafür. Denn viele Anzeichen sprechen dafür, dass Alt-Smyrna von der Mitte des 7. Jahrhunderts an eine kosmopolitische Stadt war und die hereingeströmten hellenisierten Barbaren der Umgegend ebenfalls in der Stadt wohnten. Daher könnte dieser aus Istros stammende Künstler auch aus von der von den Griechen noch nicht kolonisierten Donaugegend gekommen sein. In diesem Falle müsste der Name Istros nicht-griechischen Ursprungs sein, und die Griechen ihn von den Einheimischen entlehnt haben. Das Fragment von Bayraklı ist demnach nicht als zureichendes Argument zugunsten der

Gründung von West-Pontus zu Beginn des 7. Jahrhunderts anzusehen. In diesem Sinne können wir müssen jedoch, an Hand von archäologischen Funden bis jetzt nur feststellen, dass die westpontische Kolonisation, entsprechend der Aussage von Robert M. Cook, erst ab 630 stattgefunden haben muss (21). Merkwürdigerweise zeitigten die Grabungen in Naukratis, in Ägypten, auch keine ältere Keramik als diejenige vom Ende des 7. Jahrhunderts (22). So ergibt sich der Eindruck, dass die jonischen Städte Westanatoliens ihre ferneren, überseischen Kolonien erst nach der Mitte des 7. Jahrhunderts zu gründen anfangen.

2 — Innerhalb der Stadt Sinope, d.h. in dem zwischen den beiden Häfen befindlichen Teil der Halbinsel, haben die drei Jahre währenden Arbeiten überhaupt keine Kulturreste ausser der griechischen und der phrygischen Keramik gezeitigt. Eines der Ziele unserer Ausgrabungen war durch die Hoffnung bestimmt, auf Reste der Kimmerier, die nach Herodot, vor den Griechen die Halbinsel bewohnten (24), zu stossen (25). Es war aber leider nicht möglich, diese wichtige Mitteilung der schriftlichen Quellen archäologisch zu begründen.

Dagegen stellen die von uns ans Tageslicht gebrachten phrygischen Vase eine bedeutende Entdeckung dar. Die hier gefundene phrygische Töpferei zeigt, dass eine Zeitlang entweder die Phryger oder ein stark unter dem Einfluss der letzteren stehendes Volk damals in Sinope lebte. Da bisher phrygische Inschriften aus diesem Gebiete fehlen, ist es uns nicht möglich, mit Bestimmtheit zu behaupten, es handle sich um phrygisches Volk selbst; jedoch existierten wahrscheinlich damals, ebenso wie in Ankara und Umgebung, phrygische Siedlungen in Paphlagonien (26); und die Phryger bewohnten auch Sinope wahrscheinlich um diese Zeit. Da in Sinope die phrygische Töpferei zusammen mit den attischen Kleinmeisterschalen sutage trat, so ist es hier

zum ersten Male gelungen, genau festzustellen, dass die spätphrygische Keramik im zweiten Viertel des 6. Jahrhunderts im Gebrauch war.

3 — Die Ausgrabungen von Sinope haben ferner einen von drei Seiten von Hallen umgebenen Tempel mit Altar zu Tage gebracht. Dieser Fund ist insofern von grosser Bedeutung als mit ihm zum ersten Mal ein Tempel im Pontusgebiet bekannt worden ist; (siehe hierzu Dr. L. Buddes Bericht, unten).

4 — Während der vor dreissig Jahren durchgeführten Aushebungen für den späteren brachgelegten Bau der Streichhölzerfabrik auf der Landenge von Sinope, wurde die Nekropole der Stadt aus der archaischen Periode entdeckt; die hier ans Licht gebrachten Funde wurden dem Ankara-Museum zugeführt. Wir haben die Nekropole einer eingehenden Untersuchung unterzogen und Grabtypen von allen Perioden erhalten; wir konnten dabei die Bestattungssitten untersuchen und einige Kenntnisse über den Umfang der Nekropole erwerben (siehe hierzu Dr. L. Buddes Grabungsbericht, unten).

5 — Zu den weiteren Ergebnissen der Ausgrabungen kann die Erkenntnis gezählt werden, dass Sinope, in den ersten Gründungsjahren kulturell von Milet, und vom zweiten Viertel des 6. Jahrhunderts an vom Mutterlande und ganz besonders von Athen abhängig war, und dass dies bis in das hellenistische Zeitalter hinein dauerte. Bereits in der früharchaischen Periode kommen korinthische Vasen neben Spättypen orientalisierender Vasen, in grossen Mengen vor; ein Zeichen für die regen Handelsbeziehungen die schon in der Gründungszeit das griechische Mutterland mit Sinope unterhielt. In der hocharchaischen Zeit, d.h. in der Periode in welcher vom zweiten Viertel des 6. Jahrhunderts an attische Keramik auftritt, haben wir Waren, deren Ursprung man mit einiger Wahrscheinlichkeit «milesisch» bezeichnen könnte, nicht gefunden. Auf Beziehungen zu Rhodos weist

ein Fikellura-Amphoriskos hin. Eine um die Mitte des 5. Jahrhunderts hergestellte ist möglicherweise milesisch beeinflusst. Eine schöne Bronzevase aber ist im argivischen Stil, und die Keramik dieser Periode wird von Attika bezogen. Der grosse Einfluss, den das Mutterland und insbesondere Attika seit 560 macht sich, wie bei anderen pontischen Siedlungen, so auch in Alt-Smyrna und Phokaia bemerkbar. Dieser Zustand zeigt uns deutlich, wie sehr die griechischen Städte Westanatoliens nach der persischen Eroberung an Macht verloren haben.

Ein weiteres Ergebnis unserer Ausgrabung besteht in der Erkenntnis, dass Sinope, im Gegensatz zu den westanatolischen Städten, in der späthellenistischen Zeit einen ausgesprochen römischen Charakter trug.

6 — Weder in dem zwischen den beiden Häfen liegenden Teil der Sinope-Halbinsel noch in der näheren Umgebung der Stadt haben wir Spuren der prähistorischen Zeit entdeckt. Es gelang uns aber in einem Höyük, der im auf der Kastamonu-Strasse, in 16 km. Entfernung von Sinope befindlichen Dorf Demirciköy liegt, Material sowie Schichten der alten Bronzezeit festzustellen. Dieser Höyük stellt die zweite bekanntgewordene prähistorische Station des südlichen Pontusgebietes, nach Samsun, dar.

Die während dreier Kampagnen in der Nekropole und im Innern der Stadt durchgeführten Ausgrabungen haben zwar bis zum Ende des 7. Jahrhunderts zurückreichende Funde gegeben. Es gelang uns jedoch nicht, unzerstörte archaische Schichten freizulegen. Da die Halbinsel unter den Römern, Byzantinern und Türken stark bevölkert war, so verschwanden die alten Schichten. Die an mehreren Stellen in dem mit Mauern umgebenen Stadtinnern angelegten Schnitte haben keine Spuren von Wohnschichten ergeben, die weiter als in die hellenistische Zeit zurückgingen. Nur in dem ausserhalb

der Stadtmauer, hinter dem jetzigen Regierungsgebäude, neben dem Gefallenendenkmal, d.h. in der Nähe des Tempels und westlich davon, an der Seeküste angelegten Graben fanden wir die oben erwähnte griechische Keramik des 7. und 6. Jahrhunderts, sowie phrygische Keramik vom zweiten Viertel des 6. Jahrhunderts, u. zwar als Abfallreste und kleine Scherben. Auch die systematisch an verschiedenen Stellen durchgeführten Sondierungen des letzten Jahres haben keine Wohnschichten der archaischen Perioden gegeben. Es ist leider nicht möglich gewesen, Grabungen im Gebäudekomplex des Gefängnisses vorzunehmen. Die Akropole der archaischen Zeit lag möglicherweise entweder hier oder zwischen dem Regierungsgebäude, dem Gefallenendenkmal und dem Bazar, d.h. an Stellen die durch den Bau des östlichen Teiles und des Grabens der mittelalterlichen Stadtmauer zerstört wurden. Falls in der Zukunft keine unzerstörte Siedlung im südlichen Pontus-Gebiet, also am Schwarzen Meere entdeckt wird, wird es nötig sein, die Arbeiten in Sinope wieder aufzunehmen, um neue Sondierungen durchzuführen. Dann wäre es empfehlenswert, Graben an den Abhängen südlich der Stadt, ferner am Nordhafen und in der Nähe des Gefängnisses, neben dem vor der Schule eröffneten Graben B und endlich im Bazar im Osten, nahe der Stadtmauer, anzulegen.

Es bleiben in Sinope zwei wichtige Probleme, die wir nicht behandeln konnten, übrig:

A) Auf dem zwischen dem «Dağmahallesi» (Stadtviertel am Berghange) und dem Regierungsgebäude liegenden und bisher nicht intensiv besiedelten Gelände sind Kulturreste der hellenistischen und frühromischen Zeit, darunter leicht auszugrabende Mosaiken, und Wandmalereien enthaltende Häuserruinen, vorhanden. Da unsere Geldmittel unzureichend und unsere Untersuchungen der Erforschung der Schichten älterer Perioden gewid-

met waren, konnten wir hier eine systematische Arbeit nicht in Angriff nehmen. Es wäre für das Studium der anatolisch-frührömischen Kulturperioden sehr wünschenswert, dieses Gelände, ehe es von der schnell sich entwickelnden Stadt besiedelt wird, in grösseren Maaßstäben auszugraben.

B) Wegen der Unzulänglichkeit unserer Geldmittel waren wir ebenfalls nicht halesi» gelegenen Tumuli einer eingehenderen Untersuchung zu unterziehen. Nach dem eindeutigen Zeugnis der schriftlichen Quellen, liess Pompeius seinem Feinde Mithridates einen Begräbniszug veranstalten und ihn in Sinope begraben (27). Der westlichste aller dieser eine Reihe bildenden Tumuli dürfte wegen seiner Grösse mit einiger Wahrscheinlichkeit das des Mithridates sein. Das Grab einer der interessantesten Persönlichkeiten der hellenistischen Zeit wird zweifellos Beigaben enthalten, die sowohl vom historischen Standpunkt als auch vom Standpunkt des Museumwesens aus sensationell wirken würden. Die Ausgrabung wenigstens dieses grossen Tumulus steht also an der vordersten Reihe der hier in Angriff zu nehmenden Arbeiten. Es wäre ausserdem zu empfehlen, den grössten der im Dorfe Korucuk, auf halbem Wege zwischen Sinope und Demirciköy befindlichen Tumuli ebenfalls zu untersuchen (29).

Wir müssen zum Schluss Einiges über die Funde berichten, welche vor ungefähr dreissig Jahren beim Bau der Streichhölzefabrik, an der Nekropole und auch innerhalb sowie ausserhalb der Stadt zutage gefördert wurden und jetzt in den Museen von Sinope, Kastamonu und Ankara zu sehen sind. Darunter befinden sich vor allem: korinthische Aryballoi, der oben erwähnte Fikellura-Amphoriskos, Bronzevasen strengen Stils und argivischer Herkunft, sodann verschiedene Kleinfunde im Ankara-Museum; in spätarchaisch - strengem Stil ausgeführte Grabsteine und eine prächtige Löwen-

gruppe, auch aus der Nekropole stammend, im Kastamonu-Museum. Verschiedene römische Reliefs sind nebst anderen Werken im Sinope-Museum aufbewahrt. Die in strengem Stil gehaltenen Grabreliefs, die Bronzevasen, die Löwengruppe stellen bedeutende Funde dar und zeichnen sich durch ihre grosse Schönheit aus. Die Grabsteine sind die ältesten bisher bekannten plastischen Werke des Pontusgebietes. Eine von ihnen ist das älteste Exemplar des Grabrelief-Typus mit Aedicula in jonischer Ordnung und besitzt, bezüglich der Bilhauerschule der sie angehört, eine eigene Bedeutung. Die Löwengruppe, die ein Grabmal krönt (30), vertritt den Typus eines bis zum 4. Jahrhundert lebendig gebliebenen archaischen Motivs und ist dank der ausserordentlichen Schönheit ihrer Ausführung, eines der wertvollsten Kunstwerke, die in türkischen Museen aufbewahrt (31) werden (32).

Die in dieser Ausgrabung ans Tageslicht getretenen Werke aus der klassischen, der helenistischen und der römischen Zeit werden von Dr. Ludwig Budde, diejenigen aus der archaischen Periode von mir selbst unter den Publikationen der Türkischen Historischen Gesellschaft veröffentlicht werden.

(1) E. von Stern, *Otzet o Raskopkah na Ostrov Berezanci* (Odessa 1941); *Materiali i Issledovania po Archeologii SSSR* 21, 227 ff. T. W. Blavatskaia, *Zapadno pontiiskie Goroda V VII-I vekach do nasey broy*. Moskau 1952 s. 262 ff.

(2) Marcelle F. Lambrino, *Les Vases Archaiques d'Histria*, Bucureşti, Funda'ia Regele Carol I Strade Wilson I. 1938.

(3) Für ältere Literatur, siehe Robert M. Cook, *JHS* 66, 1946, s. 76 (Anm. 84, 90, 91).

(4) Th. Macridy, *Une citadelle archaïque du Pont*, *MDOG* 12, 1907.

(5) K. Kökten, N. und T. Özgüç, *Bulleten IX* s. 361-400.

(6) David M. Robinson, *Ancient Sinope*. A. J. of *Philology* 27, Nr. 2, s.125-153. Nr. 3 s. 245-279; *Greek and Latin Inscip'ions from Sinope and environs* *AJA IX*, s. 249-333.

(7) *Studia Pontica I-III*.

(8) Jerphanion, *Mélanges d'archéologie a ato-*

lienne 1928 (Mélanges de l'Université St-Joseph, Beyrouth, vol. 8).

(9) Louis Robert, *Etudes anatoliennes*, s. 259-300 (Inschriften und andere Funde aus Amasris, Tieion, Sinope und Trapezunt). Siehe zuletzt auch G. E. Bean, *Bulleten XVII*, 1953, s. 151 ff.

(10) Als ich mich im Herbst 1952 in England aufhielt, bedeutete mir Prof. Beazley, dass diese Schale ein attisches Werk wäre. Das Wappenartige an dem Hirschgeweih zeigt aber eine bei attischen Werken unbekannte Eigentümlichkeit und weist vielmehr auf den ostgriechischen Geschmack hin. Da Sinope eine milärische Siedlung war, so wäre Vorsicht bei der Beurteilung dieser Vase als attisches Werk am Platze, solange schwarzfigurige Vasen aus Milet uns unbekannt bleiben. Jedoch zeigen die Funde von Alt-Smyrna und Phokaia, dass die griechische Welt im zweiten Viertel des 6. Jahrhunderts völlig unter attischem Einfluss geraten war. Vielleicht wird es richtiger sein anzunehmen, dass das Werk zwar von einem attischen Töpfer hergestellt, die Bilder die es trägt aber von einem nach Athen ausgewanderten Ostgriechischen Maler gezeichnet wurden.

(11) Robert M. Cook, weist mit Recht darauf hin, dass im Pontusgebiet bisher keine ältere Keramik als die des späten 7. Jahrhunderts gefunden wurde (JHS 66, 1946 s. 76 Anm. 84, 90 u. 92 und die auf s. 76 befindliche Tabelle).

(12) Vgl. hierzu ein von Macridy veröffentlichtes spät-orientalisierendes Exemplar (MDOG 12, 1907 Taf. 10, Mitte unten). Ausserdem vgl. R. M. Cook, JHS 66, s. 82 Anm. 138.

(13) Ruge, Pauly-Wissowa Bd. III A 1. Sinope s. 252. Robert M. Cook JHS 66, 1946 s. 77. A. R. Burn, *Dates in Early Greek History* JHS 55, 1935 s. 136.

(14) Robert M. Cook, JHS 66, 146 s. 77.

(15) *ibid.*

(16) Franz Milner, *Kolonisation im Südpontus*, in *Studies Presented to William H. Buckler* s. 191-193, erklärt die Kolonisation des Pontusgebiets sehr treffend als eine Massnahme der Griechen, gegenüber der Beherrschung Mittelanatoliens durch die Phryger und der folglich Sperrung der Oststrasse. Somit war, an Stelle des inneranatolischen Weges, ein Sinope und Samsun mit dem Osten verbindender Weg sichergestellt. Solange aber keine archäologischen Belege für die Besiedlung des Pontusgebiets durch die Griechen im 8. Jahrhundert vorhanden sind, können wir, bei der Lösung der Frage der ersten Kolonisation, diesem Gesichtspunkt keinen Platz einräumen. Der Standpunkt Milners gilt jedoch für die zweite pontische Kolonisation, da die Phryger vom 8. Jahrhundert bis zur persischen Invasion des 6. Jahrhunderts, Mittelanatolien unter ihrer Botmässigkeit hielten (Siehe hierzu unser in Druck befindliches Werk

über die phrygische Kunst). So kann man zweifellos die von Milner geäusserte Meinung als einen der Gründe für die pontische Kolonisation durch die Griechen in der zweiten Hälfte des 7. Jahrhunderts, anführen.

(17) Rhys Carpenter, *The Greek Penetration of the Blacksea*, AJA 52, 1928 s. 1-10.

(18) Herodot IV 12.

(19) John M. Cook hat dieses Stück während der Ausgrabung gesehen und dessen Beziehungen zu Istros festgestellt (ILN February 28 1953 s. 329, rechts unten).

(20) Als ich mich 1953 in Berlin mit Professor G. Klaffenbach über den Namen Istrokles unterhielt, hatte er die Liebeshwürdigkeit mir mitzuteilen, dass der Name Istrodoros auf einer in Bulgarien gefundenen Grabstele zu lesen wäre. Diese Grabstele wird von J. und L. Robert auch erwähnt *Bulletin Epigraphique*, REG 1952, 161 Nr. 102).

(21) Stephanos Byzantios, erwähnt, von der pontischen abgesehen drei Städte Namens Istros, von denen eine sich auf einer Insel befindet (siehe: *Thesaurus*). Es ist aber wohl richtiger anzunehmen, dass die Bayrakli-Vase von einem Künstler geschaffen worden ist, der aus der bedeutenderen Stadt Istros am Pontus, oder besser aus der Gegend des Istros-Flusses (dessen Name dieser Stadt gegeben wurde), also aus der Dnaugebiet stammt. Auch der in Anm. 20 erwähnte Name Ἰστρόσωρος aus Bulgarien hängt nicht mit der Stadt Istros, sondern mit dem Fluss zusammen.

(22) Payne erwähnt eine spätprotokorinthische Vase aus Russland, welche auch dem Übergangsstil angehören könnte (*Necrocorinthia* s. 271, 30 A; *Otzet* 1903, 130 Abb. 221). Daher bin ich der Meinung, dass wir uns dem Datum dieses ältesten, wenn auch einzigen Exemplars annähern müssen, andererseits aber das überlieferte Jahr nicht überschreiten dürfen; so erhielten wir ungefähr die Zahl 630.

(23) Robert M. Cook JHS 66, 1946 s. 74 Anm. 67, s. 77 u.s. 83.

(24) Herodot IV 12.

(25) Für das Problem der Kimmerier, vgl. *Bitel*, *Kleinasiatische Studien* s. 54 ff.

(26) Vgl. hierzu unser in Druck befindliches Werk über die Phrygische Kunst.

(27) Dio Casso XXXVII 3, 11-13, 14; *Plut. Pomp.* 42; (Für weitere Quellen, siehe Robinson A. *J. of Philology* 255; *Appian*, *Mhr.* 113).

(28) *Magie*, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton 1950, *passim*. G. Kleiner, *Bildnis und Gestalt des Mithridates* *JdI* 68, 1953 s. 73 ff.

(29) Dieser Tumulus ist sowohl von der Stadt Sinope als auch von anderen Orten aus, auffällig sichtbar. Als wir August 1951 diese Stelle besuchten, zeigte uns der blinde Herr Kadir, der das dem Höyük anliegende Haus bewohnte, einen kleinen mattschwarzen hellenistischen Lekythos, den er in

gutem Zustande, auf dem Tumulus, in dem seinem Hause zugewandten Grabe gefunden haben will. Dass die kleine Vase unversehrt war, ist Zeichen dafür, dass sie aus einem Grabe stammt. Folglich müsste der Tumulus spätestens der hellenistischen Zeit angehören. Er trägt keine Spuren von Zerstörung, und muss unbedingt ausgegraben werden.

(30) Die Fundstelle dieser Löwengruppe befindet sich innerhalb der Grenzen der Nekropole Dr. Ludwig Budde hat, durch Anlegen von Schritten die Steinfundamente zu diesem Denkmal freigelegt, und somit den Beweis erbracht, dass diese Gruppe tatsächlich zu einem Grabdenkmal gehört.

Das Zerfleischen von Stieren oder Hirschen durch Löwen ist, besonders im Bildmotiv wie es im Beispiele von Sinope vorliegt, ein beliebtes Thema für Tempelgiebel. Dieses Motiv findet aber in den hellenisierten Teilen Anatoliens auch als Grabschmuck Verwendung. Das Löwengrab, das in der Stadt Xanthos in Lykien gefunden wurde und jetzt

im Londoner Museum ausgestellt ist (siehe: Ekrem Akurgal, Griechische Reliefs aus Lykien, s. 3 Abb. 1 Taf. 1; Pryce, Catalogue s. 119, Abb. 176, Taf. 18) bildet das älteste Beispiel dafür. Besonders erwähnenswert ist ein Grab des 5. Jahrhunderts in Xanthos (Picard, Manuel I s. 603, Abb. 212), bei welchem dasselbe Bildmotiv vorkommt. Eine provinzielle Wiederholung des letzteren sowie des Sinopenischen Exemplars ist auf einem paphlagonischen Grabe des 4. Jahrhunderts zu finden (Leonhard, Paphlagonien. Taf. 25; Bossert, Altanatolien 1042-1043) Es steht also fest, dass die Löwengruppe von Sinope, einer anatolischen Tradition entsprechend, Bestandteil eines Grabmals ist.

(31) Ein weiterer ausführlicher Bericht über unsere Grabungen in Sinope wird im Belleten dieses Jahres erscheinen.

(32) Diese erwähnten Zufallsfunde werden demnächst von L. Budde und mir in den Publikationen der Türkischen Historischen Gesellschaft veröffentlicht werden.

REPORT OF THE PRELIMINARY SURVEY OF THE TOMB OF
ANTIOCHUS I KING OF COMMAGENE CONDUCTED BY THE
AMERICAN SCHOOLS OF ORIENTAL RESEARCH IN 1953.

Theresa GOELL

The Preliminary Survey of the Tomb of Antiochus I of Commagene on the summit of Nimrud Dagh in the Vilâyet of Malatya was conducted in 1953 under the sponsorship of the American Schools of Oriental Research. Its representative in Turkey was Miss Theresa Goell to whom the permit to direct the work was issued by the Department of Antiquities, Ankara under date June 8, 1953, letter No. 672.46.2306. The actual work at the tomb, after preparatory work of about 5 weeks in Ankara, Malatya, and Eski Kâhta took place between August 24th and October 1st, 1953.

OBJECTIVES OF THE PRELIMINARY SURVEY:

1. To make a general topographical and architectural plan of the site and tomb complex;
2. To examine the extant remains and to solve problems concerning several of the architectural features by means of surface examination, and to record them;
3. To locate surviving inscriptions;
4. To estimate the personnel, equipment and funds necessary for future prolonged excavations of the site.

STAFF:

The staff at the site included the director who was in charge of the general work, directing the clearance and architecture in particular; Dr. Friedrich Karl Dörner, Assistant Professor of Ancient History at Münster University, Germany,

collaborating as historian and epigrapher; Mr. İsmet Ebcioglu, assistant of the Kon-ya Museum, who acted as commissar for the Department of Antiquities; and intermittently Mr. Korkut Özal, surveying engineer, of Malatya and his assistants.

RESUMÉ OF RESULTS ACHIEVED:

A general survey plan of the site was made, showing a delineation of the chief architectural features of the Monument, including the East Court, the West Court and the North Terrace. Their features and constituent details were recorded.

EAST COURT:

As a result of the surface clearance of débris fallen from the tumulus and collapsing members of the architecture and sculpture it became apparent that the principal Court for the performance of the ritual of Antiochus in celebration of his birthday and ascension to the throne, was the East Court. This determination was the result of the surprising discovery that the so-called Monumental Stairway leading to the colossal statues and to the great inscriptions of Antiochus was *not a Stairway*. It actually was a tribune on which the ritual, no doubt, was conducted immediately below the statues, while the lower steps constituted a long platform (running north to south) which carried a long wall of orthostats sculptured with reliefs. One relief found in the débris on the level of the court was a representation of the Lion Horoscope of Antiochus, well-known to us from its replica on the

West Court. A fragment of the inscription was found on the platform which still contained dowels of several of the orthostats in their sockets. At the base of the platform of reliefs several courses of the retaining wall of this Monument were still *in situ*. This revision of the nature of the so-called stairway changes completely our previous opinion of the tomb complex and adds fresh light to the ritual practices of Antiochus.

In consequence of the above we were also able to determine that the so-called Block Altar, which had been considered by previous investigators as standing on the stairway, actually is not a part of it at all but is free-standing to the east of the retaining wall. Lying to the south of the altar is a group of stone blocks surmounted by large, flat stones. They appear to be offering-tables standing in front of the row of reliefs-which were flanked at their north and south ends by groups of lions and eagles.

Another feature on the East Court that was illuminated was the so-called Stepped Altar on the eastern edge of the Court. We determined its outlines. They formed a square ca. 13.00 metres by 13.00 metres. Its lower steps and southern retaining wall formed an encircling passage. The eagle and lion that originally surmounted its apex are now lying at its western base where they appear to have been thrown by previous excavators who destroyed the western and eastern steps by forcing a trench through the east to west axis of the Monument. We came to the conclusion that the walled passage running east to west at its western base formed originally a ramp or stairway leading up the stepped western face of the Altar.

The Court was flanked on the north and south sides by low walls composed of contiguous sandstone orthostats inserted in sockets. These sockets are sunken into limestone plinths. The plinths, running east to west, remain in a fairly good

state of preservation *in situ*, but the orthostats are scattered to the north and south and have disintegrated into grey dust. The reliefs, which originally adorned them, depicted the ancestors of Antiochus and faced the Court. The subject matter of only a few reliefs could be distinguished. The inscriptions, chiselled on the backs of the orthostats, have perished almost in their entirety. We collected scattered fragments of the inscriptions and Dr. Dörner attempted to assemble them in a logical sequence for deciphering, and to compare them with previous publications. The orthostats with reliefs could be hardened chemically and turned over in order to decipher what still remains of the inscriptions, and unless steps are taken to preserve them they will soon vanish completely.

EPIGRAPHY :

At a later date a separate report of the epigraphical material of the tomb will be prepared by Dr. Dörner. But we may state briefly at this time that the great inscription of Antiochus engraved on the western side of the bases of the colossal statues depicting Antiochus and his Gods was cleared of surface débris in order to enable Dr. Dörner to study and compare it in its present condition with previously published material. In general, the lower parts of the columns are in a fairly good state of preservation, but the upper parts have suffered heavily from exposure. Several missing fragments of the inscription were found in the débris, thus filling the lacunae and adding fresh material to that already known, with a possibility of reinterpretation of some portions. In anticipation of our remarks about the Western Court we would like to state here that the inscriptions on the bases of the colossal statues on that Court are so heavily covered with débris from the slipping tumulus that no attempt was made to clear them this season. Such an attempt would have demanded a sepa-

rate project, necessitating the use of heavy equipment not at our disposal.

WEST COURT :

The West Court is situated at a level of about ten metres lower than the East Court. The limited space and hazardous condition of the West Court render examination and study even more difficult than the East Court. This Court possesses practically identical architectural features as the East Court but adjusted to meet the physical requirements of the limited space. Thus the orthostats of Antiochus shaking hands with his Gods, instead of being situated on a monumental platform, are relegated to a narrow annex of the north side of the Court. Apparently the Court suffered more heavily from earthquake; than the East Court, so that not one statue has preserved the upper part. We were able to determine that accesses led from the west up to the West Court. The mountain itself was chiselled away from north to south to give access by means of a platform passage running from north and south to the West Court from its southern limits. The continuation of the living rock into the core of the tumulus is still visible on the southern side of the Court, where the surface rubble piled up over it has slipped away. The presence of a living rock core of the tumulus on the western side suggests that the tomb of Antiochus is probably a rock-cut chamber hewn out of the living rock and conforms with the indigenous type of sepulchral monument of Commagene, — namely a rock-cut chamber known to us through the discoveries of Dr. Dörner at the tomb of Mithradates at Arsameia-on-the-Nymphaios (now Eski Kâhta).

Orthostat reliefs and inscriptions remain scattered among the debris. The block incense altars in front of the plinths which hold the orthostats on the west and south sides are in a better state of preservation than those on the East Court.

The row of great orthostats with Antiochus shaking hands with his Gods have suffered heavily since 1883 when they were first recorded and are in a state of rapid disintegration. The lion horoscope in particular has lost parts of its face, stars, and inscription, as it seems to be a special target for visitors hurling stones at it. Detailed photographic records were made of all parts of the West Court, although we did not carry out any extended clearance examination on this Court. Dr. Dörner examined the epigraphical remains which will be dealt with in his separate report. The inscriptions on the bases of the colossal statues were so heavily covered with debris that it would have been beyond the scope of this year's project to attempt to clear them.

NORTH TERRACE :

The North Terrace had heretofore been considered unfinished due to the fact that its overturned long east to west wall was unsculptured and uninscribed, but support our conclusion that the orthostats stood erect at one time in the sockets of the foundation plinths. Apparently, the wall had been overthrown by a severe earthquake. It had served as a separating barrier between the East Court and its approaches and the North Terrace that had been occupied by buildings, fragments of walls of which still remained *in situ*. Since our objectives were limited, we were unable to conduct excavations with a view to determining the function or nature of these buildings on the steep, northern upper slope of the mountain top. It is hoped that subsequent excavations will demonstrate that the dwellings of the priests and personnel serving the sanctuary, and storage space for food served to participants in the ritual were situated here. The discovery of these walls and rooms promises a solution of the vexing problems concerning the North Terrace. Doorways in the west end and the centre of the long east to west Wall

led to the passage separating the buildings from the accesses and surrounding area of the East Court. Fragments of statues lie in the passage. We were unable to determine where their original position might have been.

RETAINING WALLS AND ACCESSES :

In order to give a firm foothold to the precarious site of the tumulus and its terraces, a system of retaining walls was constructed of large stones. Notable are those supporting the west edge of the West Court, the northern end of the colossal tribune of the East Court and its approach, and the approach from the north-east to the East Court proper. These retaining walls and the large fragments of loose rubble found at the base of the tumulus require more extensive clearance to expose their extent.

A long east-to-west approach chiselled from the living rock beginning at the lower slopes gives access to the north-eastern side of the East Court. Its southern side is reached by a stairway with several turnings leading from the valley below.

There is a steep stairway now in a

bad state of destruction on the south-west side of the West Court.

CONCLUSION :

The objectives of the Preliminary Survey of 1953 as originally proposed by the American Schools of Oriental Research demonstrate that further concentrated work on the monument would be productive of fruitful results. This season's scope was to make only a surface examination. We therefore were unable to locate the position of the tomb itself. It is hoped that this work will continue in the spring of 1954 as a full-fledged excavation, leading to a solution of remaining problems.

The writer wishes to take this occasion to formally thank the Director of Antiquities and Museums of the Turkish Republic Dr. Cahid Kınay for his warm support of the Preliminary Survey. Thanks also are extended to his assistants and staff, and to the officials of the Government throughout Turkey for their help in arranging formalities. We are also grateful to the local citizens of the Vilayet of Malatya and to our workers for their constant friendship, assistance and co-operation in our work.

Plateaus des Burghügels von Arsameia. Zunächst wurde die grosse Felsinschrift ganz freigelegt, die in 5 grossen Kolumnen auf dem rechtwinklig abgearbeiteten Felsen eingehauen ist (Abb. 3). Nur 2,40 m von der beschrifteten Felswand entfernt stiessen wir auf eine grosse Reliefplatte, die mit der Bildseite nach unten lag, 3,30 m hoch (einschliesslich Sockel), 1,75 m breit und 0,82 m dick; die Darstellung zeigt eine Begrüssungsszene zwischen dem Gotte Herakles und einem zum Gott erhobenen kommagenischen König (Abb. 2).

Um die Frage nach der Person des dargestellten Herrschers zu klären, war es von grösster Wichtigkeit, den Aufstellungsort des Reliefs ausfindig zu machen. Es wurden daher die hohen über dem Königsrelief aufgestauten Schuttmassen weiter abgetragen, eine sehr schwierige Arbeit, da es sich um die Reste von ehemaligen Lehmziegelgebäuden handelte, die mit Kalk durchsetzt waren und zweifellos von der Höhe des Plateaus herabgestürzt waren. Als wir dann die Freilegung bis indie Höhe der Felswand fortgesetzt hatten, stiessen wir auf eine schmale in den Felsen gehauene Treppe, die nach Norden, d.h. zur Höhe des Plateaus führte und auf einer Art Plattform endigte; sie erhebt sich über der in Form eines rechten Winkels abgearbeiteten Felswand, und auf ihr legten wir dann die Ausarbeitung für den Sockel des Reliefs frei, d.h. die grosse Reliefplatte gehört zum Hieroschesion des Königs Mithradates Kallinikos.

Die Ausführung des Reliefs ist von meisterhafter Arbeit und übertrifft durch seine Qualität alle bisher aus Kommagene bekannt gewordenen Reliefdarstellungen. Die Arbeit ist ein ausgezeichnetes Beispiel für die Umdeutung, die das hellenistische Kulturgut im Bereich seiner orientalischen Umwelt erfahren hat. Die Person des dargestellten Herrschers trägt durchaus porträthafte Züge, und der Fundort legt es nahe, in dem von Herakles begrüßten König den Vater des Antiochos von Kommagene, Mithradates Kallinikos zu sehen.

Die Grabanlage des Königs Mithradates Kallinikos befindet sich wahrscheinlich in der Tiefe des Burgfelsens. Denn wir stiessen unter der Inschriftkolumne III auf den Eingang eines aus dem Felsmassiv herausgehauenen Tunnels (Abb. 3). Es kann nur dieser Ort gemeint sein, den zu betreten in Kolumne IV Z. 43 ff. so ausdrücklich gewarnt wird und von dem es heisst, dass als seine Hüterin «die grosse Wächterin» eingesetzt war. Der Tunnelleingang selbst war vollständig verschüttet, aber die Auffüllung erfolgte, nach den Resten später Keramik zu schliessen, die sich in der Füllung befanden, erst in nachkommagenischer Zeit. Die ersten 30 m fanden wir fast ganz zugeschwemmt, da sich nach 30 m der Tunnel verengt und einstmals anscheinend hier auch verschlossen gewesen ist. In einem Winkel von 45 Grad führen die Treppentufen dieser imposanten Anlage in die Tiefe. Ein Bruch im Gestein hinderte zunächst unser weiteres Vordringen. Nachdem wir die verschiedenen Brüche in dem Treppentunnel so gut verbaut hatten, wie es möglich war, versuchten wir weiter in die Tiefe vorzudringen. Bei 70 m erhöht sich der Neigungswinkel auf annähernd 55 Grad. Breite und Höhe innerhalb des Tunnels wechseln vielfach (Abb. 4), was auf die Beschaffenheit des Felsens im allgemeinen zurückzuführen sein wird. An verschiedenen Stellen bemerkten wir Ausarbeitungen, die für das Aufstellen von Lampen und Lichtern bestimmt gewesen sind. Die Arbeiten im brüchigen Gestein in einer Tiefe von 80 m vom Eingang entfernt wurden dann aber so gefährlich, dass ich mich entschliessen musste, hier die Arbeiten abzugeben, ohne das Ende des Treppentunnels erreicht zu haben, der meiner Meinung nach zu der Grab- und vielleicht auch zu einer Kultanlage des Königs Mithradates Kallinikos führen muss.

Im weiteren Verlaufe der Arbeiten legten wir dann am Westende der Südseite eine weitere Sockelanlage frei, die in ihrer Anordnung an den Aufstellungsort für das grosse Königsrelief erinnert, aber Ausarbeitungen für zwei Reliefs aufweist

(Abb. 5), von denen wir leider nur noch Fragmente aufgefunden haben. Zu dieser Sockelanlage gehört offenbar eine riesige, in einer Höhe von 9 m aus dem Felsen herausgehauene Felsenhalle, von der ein kleiner Treppentunnel zu einer grossen Felsenkammer führt. Da wir unterhalb der grossen Königsinschrift eine dritte Sockelanlage aufgefunden haben, auf der ebenfalls zwei Reliefs aufgestellt gewesen sind, von denen Teile erhalten blieben, erhebt sich die Frage, ob diese Anlagen alle noch zum Bezirk des Hierothesion des Königs Mithradates Kallinikos gehört haben oder — was mir wahrscheinlicher erscheint — hier für verschiedene Kommagenische Herrscher Kult- und Sepulkraltstätten bestanden. Die künftigen Arbeiten soll der Lösung dieses Problems besondere Aufmerksamkeit gewidmet werden.

Während der Ausgrabungskampagne wurde auch schon das Plateau auf der Höhe der Eski Kale in die Untersuchung mit eingezogen. Vor Beginn der Ausgrabung war es von einer wirren Masse von kleineren und grösseren Bruchsteinen überdeckt; bei der Freilegung zeigte sich, dass eine Reihe von an der Oberfläche liegenden Bruchsteinen zu einer ausgedehnten mittelalterlichen Wohnanlage gehört haben, die bisher in zwei Schichten auf der Ostseite, durch einen grossen, die Länge des Plateaus von Norden nach Süden durchschneidenden Suchgraben in der

Mitte des Plateaus und ebenso auf der Westseite angeschnitten worden ist. Die relativ vollständig erhaltenen Fundamente waren der Anlass dass ein grösserer Komplex freigelegt und vermessen worden ist und nicht sofort abgetragen wurde, um eine Untersuchung der tiefer gelegenen Schichten durchzuführen.

Es drängt sich die Vermutung auf, dass diese Wohnanlagen im Zusammenhang mit der mittelalterlichen Burganlage stehen, die sich auf der nördlichen Seite des Nymphaios (Kâhtaçay) erhebt, da die von uns dort aufgefundenen Bauinschriften (vgl. Dörner-Naumann a. O. S. 97 ff., behandelt von K. Dorn) aus dem Ende des 13. und dem Anfang des 14. Jahrhunderts stammen, d.h. aus derselben Zeit, der auch die auf dem Plateau gefundene Keramik angehört.

Am Fuss der West- und Südseite der Eski Kale liegen einige natürliche Höhlen; bei einer von ihnen untersuchten wir das Erdreich vor dem Eingang und den Eingang selbst. Wie nicht anders zu erwarten, sind zwar die Schichten gestört, aber eine Reihe von kleineren und grösseren Klängen aus Obsidian, bearbeitete Knochen und Keramikfragmente, die der Bronzezeit angehören, zeigen, in welcher frühen Menschheitsperiode das Besiedlungsalter der Eski Kale zurückreicht, deren genauere Erforschung hoffentlich in Kürze fortgesetzt werden kann.

Abbildungen

ARSAMEIA AM NYMPHAIOS

(Dörner)

Abbildung 1: Der Burgberg von Arsameia von Westen. Auf der rechten Seite des Bildes die in der Antike terrassierte Südflanke, im Vordergrund der Nymphaios (Kâhtaçay).

Abbildung 2: Das grosse Relief aus dem Hierothesion des Königs Mithradates Kallinikos von Kommagene.

Abbildung 3: Die grosse Königsinschrift des Antiochos I. für das Hierothesion seines Vaters Mithradates Kallinikos mit dem Eingang zum grossen Treppentunnel.

Abbildung 4: Blick in den grossen Treppentunnel, etwa 30 m vom Eingang entfernt.

Abbildung 5: Blick auf die Sockelanlage I von Osten. Im Hintergrund das Bett des Nymphaios (Kâhtaçay) nach seinem Durchbruch durch das Gebirge.

Abbildung 6: Die mittelalterliche Wohnanlage auf der Osthälfte des Plateaus der Eski Kale.

SİNOP KAZISI 1953 YILI ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Afif ERZEN

İyon kolonizasyonu tarihinde ikinci derecede bir ana şehir rolünü oynyarak Karadeniz'in güney sahillerinde birkaç koloni kuran ve bu bölgenin yegâne mahfuz, tabii liman şehri olan Sinop'un zengin bir mazisi vardır. Bugün oldukça sönük bir vilâyet merkezi olan Sinop, antik çağda iç Anadolu ile irtibatı bulunan büyük bir Karadeniz limanı olmakla beraber, Kırım yarımadası ile Kuzey Anadolu sahilleri arasındaki münakaleden çok mühim bir rol oynamıştır. Zira karayı gözden kaybetmemek zorunda olan antik çağ gemicileri, ancak Kırım yarımadası ile Sinop yarımadası arasındaki mesafe açık ve müasit havalarda bu imkânı sağlıyabildinden Karadeniz'i bir taraftan diğer tarafa katedebilmişlerdir [1]. Bu itibarla cenubi Rusya ile Anadolu ve Yakınşark arasında da bir mübadele merkezi olan Sinop çok eski bir maziye sahip olmalıdır. Helenistik devirde ise Karadeniz'e hâkim olan müstakil Pontos Kırallığının baş şehri olması dolayısıyla Sinop'un ehemmiyeti büsbütün artmıştır. İşte şimdiye kadar ihmal edilmiş olan bu kadar mühim bir Anadolu şehrinin tarihini araştırmak ve muhtelif medeniyet bakiyelerini meydana çıkarmak gayesiyle üç yıldan beri Türk Tarih Kurumu ile Münster Üniversitesi namına Sinop'ta hafriyat yapılmaktadır. 1951 ve 1952 yıllarında Ankara Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığında yapılan çalışmalar Sinop'un antik şehir surları haricindeki sahalar üzerine teksif edilmiş olup elde edilen neticeler Prof. Ekrem Akurgal tarafından bir rapor halinde neşredilmektedir.

Yine Türk Tarih Kurumu ve Münster Üniversitesi namına 1953 yılında devam ettirilen Sinop kazısına bu satırların yazarının idaresinde olmak üzere, Münster Üniversitesi Arkeoloji Doçenti Dr. Ludwig Budde, Ankara Üniversitesi Arkeoloji Asistanı Baki Ögün ve Müzeler Umum Müdürlüğünde Şube Müdürü Hikmet Gürçay'dan terekküp eden heyet tarafından başlandı. Ağustos sonundan Ekim sonuna kadar iki ay devam eden kazılarla Sinop'daki çalışmalar sona ermiştir. Bu mevsimdeki çalışmaların başlıca konusu eski Sinop şehir surları dahilinde mümkün merteye fazla sayıda tranşeler açmak suretiyle en eski devirden itibaren yekdiğerini takibeden kültür katları elde etmek ve en eski iskân yerini meydana çıkarmaktır. Bu tarihi problem ele alınırken, şimdiye kadar yapılan tecrübelerle göre, şehrin kuzey tarafı eski devir tabakalarını ihtiva etmediğinden güney ve batı kısımları kazının esas sahalarını teşkil etmiştir. Bu noktalar üzerine teksif edilen 1953 kampanyası çalışmaları ve elde edilen neticeler hakkında aşağıdaki satırlar umumî bir fikir verecektir.

K tranşesi: Bu tranşe mahalli idarenin hususi müsaadesiyle askerî deponun

[1] — Denizde ufuk inhitatı fomülüne göre; görülebilen uzaklık = $3,8\sqrt{H} = 3,8\sqrt{1500} = 144,4$ km. dir. Sinop'la, Kırım yarımadası gerisindeki dağlar arasındaki mesafe ise 280 km. dir. Binaenaleyh açık havada, görüş şartları müsait olduğu takdirde, denizin ortasında bir gemici her iki taraftaki dağları veyahutta birini ruyetten kaybettikten kısa bir müddet sonra diğerini görebilecektir. Bu durum antik çağ müelliflerinin Kırım yarımadası ile Sinop arasındaki gemi seyrüseferi hakkında vermiş oldukları malûmatın doğruluğunu teyid etmektedir.

yanında oldukça geniş bir saha teşkil eden kalede açılmıştır ki, Sinop kazısının başlangıcından itibaren burasının şehrin antik devir akropolisi olduğu tahmin edilmekte idi (Res: I). 6×12 m. eb'ındaki bu tranşede gayet kalın bir moloz tabakası ve Türk devri bina bakiyeleri altında takriben iki metre derinlikte dahili teşkilât bakiyeleri ile birlikte bir Bizans devri evi meydana çıkmıştır. Bunun altında Roma devri duvarlarına ve buluntularına tesadüf edilmiş olup, ancak Helenistik ve klâsik devre ait binaların duvar bakiyeleri bulunmuştur. Bu tabakalar 6 büyük Bothros tarafından tahrib edilmiştir. Altıncı Bothros'da güzel bir Helenistik vazo parçası bulunmuştur ki, bunun üzerinde bir boğa başı kabartması vardır. Buluntuların verdiği umumî neticeye göre kalenin şimal kısmı erken Grek devrinde iskân edilmiş değildir.

M tranşesi: Şehrin cenup tarafında, bugünkü pazar yerinin yakınında bir teras üzerindeki bahçede 4×6 m. eb'ında kazılmıştır. Burada ancak Bizans, Roma, Helenistik ev bakiyeleri bulunmuştur. Evlerin altında sarı renkte kalın bir kum tabakasına tesadüf edilmiştir ki, 7,86 m. derinlikte bu kum tabakası devam edip gitmektedir. Bu kazı, göstermiştir ki, yarımada'nın dar münhat kısmı aslında deniz altında bulunmakta idi. *M tranşesi* yakınında, daha az meyilli bir satih üzerinde hamam yanında *L tranşesi* açıldı. Birtakım küçük, Bizans devri duvar bakiyelerinin bertaraf edilmesinden sonra, takriben 3 m. derinlikte geniş methali cenupta olan bir Roma evinin kısımları meydana çıkarıldı. Daha derine inilince deniz seviyesine pek yaklaşmış olduğundan tranşeye su dolmuş ve çalışmak mümkün olmamıştır. Şehrin cenubu garbî kısmında bir bahçe içinde açılan *N tranşesinde* de aynı hal vâki olmuştur. Burada Roma katı altındaki bütün katlar su içinde bulunmakta olup, yapılan boşaltma ameliyesi bir netice vermemiş ve mütemadiyen su dolmuştur. Çukurun şimal kısmındaki büyük bloklardan müteşekkil Helenistik

duvarın âbidevi bir yapıya ait olduğu anlaşılmıştır.

O tranşesi: Bu mevsimde açılan zikre değer tranşelerden birisi de Büyük Alâeddin Camii avlusu içinde 5×10 eb'ındaki *O tranşesidir*. Bu mevki M.S. XIII. asırdan beri tahrib edilmemiştir. Burada şimal kısmında bir kuyu bulunan Bizans devri seviyesinin hemen altında iki mozaik bakiyesini ihtiva eden muahhar Roma tabakası meydana çıkmıştır. Mozaikin birisinin ortasındaki tasvir sahası tahrib edilmiştir. Mozaik altında ikinci tabakada Helenistik devre ait iki evin bakiyesi bulunmuştur (Res: II). Tranşenin garp köşesinde bulunan büyük ocak biraz daha sonrakı devreye aittir. Klâsik devre ait olan üçüncü tabaka ise doğrudan doğruya bakır kaya üzerinde bulunmaktadır (Res: III). İkinci tabakaya ait bir Pitos da bu seviyeye kadar inmektedir (Res: IV). Burada görülen kazan şeklindeki yerli kaya teşekkülâtı yarımada'nın şimal tarafında deniz altında ve kıyıda çok sayıda bulunmakta olan ve antik devirde de Sinop'un karakteristik bir hususiyeti olarak zikredilen jeolojik teşekkülün aynıdır. Büyük cami avlusunda da müşahede edilen bu avarız yarımada'nın denizden yükselmiş olduğuna bir delil sayılabilir. Burada bulunan birçok eşya arasında bilhassa terakotadan bir Serapis maskesini, Helenistik devir lâmbalarını ve Helenistik devir katı altında elde edilen yüzüğü zikretmek lâzımdır.

Daha önceki kazılarda meydana çıkarılmış olan mâbed sahasında yapılan kontrol çalışmaları esnasında, mâbedin şimali garbisinde bir çukurda güzel, bir kadın ve bir erkek, iki Roma mermer portresi bulunmuştur ki, bunlar erken Augustus devrine aittirler. Bu portreler aynı zamanda mâbedin tarihlenmesi hususunda çok kıymetli bir vesika teşkil etmektedirler (Res: IV).

Bugün dahi geçit vermeyen sık ormanlarla kaplı Kuzey Anadolu dağlarının sahile muvazi ve birbiri ardında gittikçe yükselen tabii sedler gibi sıra dağlar teş-

kil etmesi ve pek az vâdinin bu silsileyi denize kadar katedebilmesi dar sahil bölgesini iç Anadolu'dan ayırmıştır. Bu durumun iskân tarihi bakımından eskiçağda oynadığı rolü nazarı itibare alan bazı bilginler bilhassa 2.000 m. yi aşan Ilgaz ve Dranaz silsilesinin teşkil ettiği kısımlara isabet eden sahil bölgesinin ancak denizden iskân edilmiş olacağını ileri sürmüşlerdir. Fakat Sinop civarında ve onun şarkında sahil dağlarının dik yamaçları gitikçe alçaldığı gibi, bazı nehir vâdileri Sinop bölgesinin iç Anadolu ile doğrudan doğrudan irtibatını temin edecek mahiyettedir. Nitekim bugünkü yegâne yol da böyle tabii bir şarta bağlı bulunmaktadır. Binaenaleyh büyük orduların geçmesini güçleştiren bu geçitler küçük çaptaki tedrici göç hareketlerine hiçbir zaman mani teşkil etmemiş olsa gerektir. Kaldı ki, sahil bölgesinin ikliminin mülayimliği, kesif ormanları, mümbit toprağı iç Anadolu'nun sert iklim şartları altında yaşayan ilk insan topluluklarını cezbetmiş olmalıdır. Fakat bütün bunlara rağmen Sinop içinde ana toprağı kadar inen hafriyat çukurlarının hiçbirinde prehistorik kültür katlarına tesadüf edilememiştir. Yalnız Greklerden başka milletlere ait olarak, en eski kültür bakiyesi ilk Grek kalıntılarıyla birlikte bulunan Frig keramiğidir ki, bundan Grek kolonizasyonunun başlangıcından beri Greklerle beraber Friglerin de burada yaşamış olduklarını anlatmaktadır.

Sinop'un oldukça yakın sayılan civarında prehistorik bir iskân mahalli ancak 1951 kampanyasında yapılan toprak üstü tetkikleriyle tesbit edilmiştir. 1953 senesinde ise sistematik bir araştırma neticesinde Demirci Köyü civarındaki Kocagöz höyüğü (Res: VI) ve bu höyükten 5 km. uzakta Hacıoğlan Köyü civarında Maltepe höyüğü (Res: VII) tespit edilmiştir ki, her iki höyük buluntulara göre aynı kültür ve aynı devreye aittir.

Bu itibarla 1953 kampanyasının en mühim neticelerinden biri de Sinop'un takriben 16 km. garbinde, Kastamonu yo-

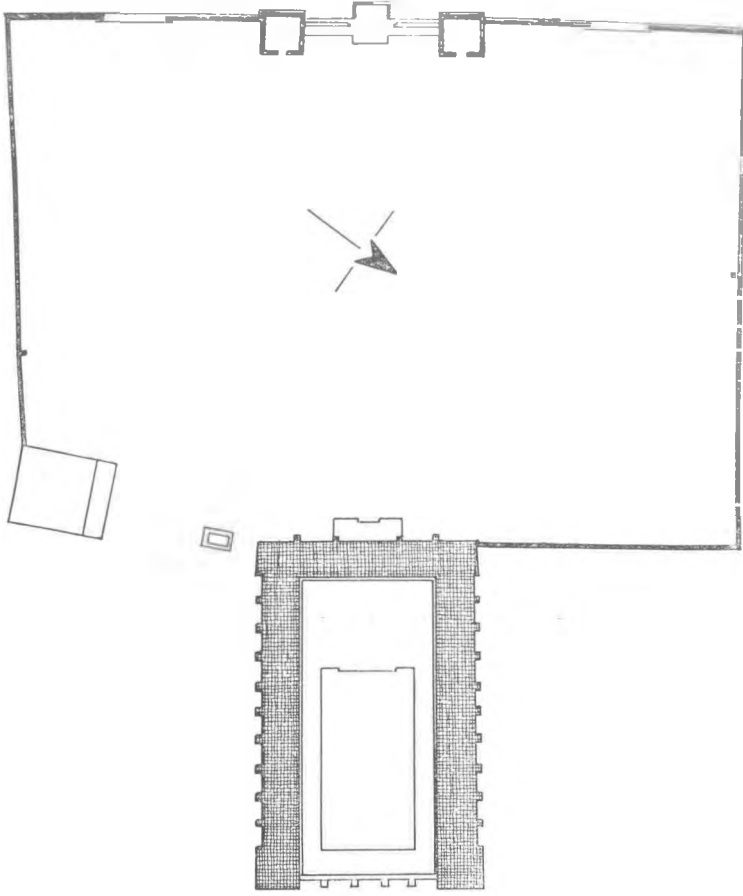
lu istikametinde Demirci Köyü yakınında kâin bulunan Kocagöz höyüğünün ilk üç kültür katının meydana çıkarılmasıdır (Res: VIII). Şimdiye kadar malûm olan ekseri höyüklerin aksine olarak Kocagöz höyüğü bronz devrinden itibaren iskân edilmemiş olup, kültür tabakaları doğrudan doğruya hemen bugünkü toprak seviyesinden 20-30 cm. derinlikte başlamaktadır. Höyüğün cenup kısmında A ve B tranşelerinde yalnız A 2 m. derinliğe kadar kazılmıştır (Res: IX - X). Bu kazıda üç kat elde edilmiştir ki, bunlardan her birisi kalın bir kil tabakası ile birbirinden ayrılmaktadır. Katların tabanlarında bir takım kulübe zeminlerine ve ocak yerlerine tesadüf edilmiştir (Res: XI - XII). En iyi şekilde üçüncü kat muhafaza olunmuştur. Katlar her defasında yangın neticesinde tahribe uğramıştır. Birinci ve ikinci kat ocakları oval şekilde olup, taştan yapılmışlar ve araları kille doldurulmuştur (Res: XIII-XIV). Üçüncü tabaka ocakları ise köşeli olup, ince kırmızı kilden vücade getirilmiştir. Ocakların içinde ve yanlarında vazolar, kaplar, öğütme taşları, taş ve kemik aletler, ağırşaklar, tezgâh ağırlık taşları ve pek çok miktarda çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Res: XV - XVI-XVII-XVIII). Keramik kâmilen el ile yapılmıştır (Res: XIX-XX-XXI-XXII-XXIII). Bunlar ekseriyetle parlatılmış; siyah, kahverengi, gri, sarı ve kırmızı kildir. Bazı vazo ve çanak çömlek parçaları, basit şekilde beyaz bir madde ile doldurulmuş, mahkûk motiflerle süslenmiştir. (Res: XXIV-XXV). Diğer bir kısmı ise balık kılıcı, çıkıntı (Buckel) ve düğme motifini havidirler. En ziyade tesadüf edilen şekiller; çanaklar ve küçük tabaklardır ki, bunlarda tutamaklar ve kulplar vardır. Geniş ağızlı sürahiler, keskin profilli amforalar, derin kaplar, küre şeklinde vazolar, kaideli ve kadesiz kupalar ve taslar da elde edilmiştir. Gayet büyük, taştan ve topraktan Pitos parçaları buluntular arasındadır. A tranşesinin bir kesiminde daha derine inilmek suretiyle müteakip dördüncü tabakaya rastlanmıştır

ki, burada fevkalâde iyi pişirilmiş ve güzel parlatılmış mahkûk tezyinat gösteren siyah bir keramik bulunmuştur. Üçüncü tabakada gayet iyi pişirilmiş kilden kırmızı parlak keramik çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlar arasında tek kulplu kupalılar ve yayvan tabaklar vardır (Bk. Res: XI¹ ve XXI¹). İkinci tabaka ekseriya daha az itinalı keramiği ihtiva etmekte olup, kısmen iyi temizlenmemiş kilden ve itinasız pişirilmiş kaplardan müteşekkildir. Üçüncü tabakanın güzel kırmızı cilâlanmış keramiğine bu katta nadiren tesadüf edilmektedir (Bk. Res: XX). Birinci tabakada umumiyetle kahverengi, açık kahverengi ve gri astarlı keramik hâkimdir. Bu tabakanın ve ikinci tabakanın çanak çömleğinin ekserisinin kaidesi yoktur. Birinci ve ikinci tabaka vazoları mahkûk motiflerle tezyin edilmiş olup, kısmen itinasız zikzak ve münhani hatlar vazunun gövdesini kaplamakta, kısmen ise çok muntazam bir dekorasyon kabın kuvvetli yapısını tebaruz ettirmektedir Bk. Res: XXI¹-XX¹). Bu kültür katlarının muhtevası muhtelif nevideki küçük buluntular, hayvan kemikleri ve bunlar arasında bilhassa kilden yapılmış idollerle zenginleşmektedir. Ayrıca pek çok miktarda kül ve kömüre rastlandığı gibi, kömürleşmiş buğday da bu-

lunmuştur. Fakat hiçbir kapta mezara tesadüf edilmemiştir.

Kocagöz höyüğünde bulunmuş olan kültür tabakaları *Truva I* ve bilhassa *Truva II* ile benzerlikler gösterdiği gibi *Yortan* kültürü ile de paralel gittiği görülmektedir. Burada bulunan eşyaya yakın benzerlik gösteren buluntular *Karasamsun* kazısından elde edilmiştir. Bununla beraber, Kocagöz höyüğü keramiğinin bazı şekilleri bir hususiyet arz etmektedir ki, bu belki de mevkiin Orta Anadolu ve Batı Anadolu'ya karşı oldukça kapalı bir bölge içinde bulunmasından ileri gelmiştir.

1953 kazısında şehrin surları dahilinde Sinop'un en eski iskân yerini bulmak için kazılmaya müsait noktalarda yukarıda zikredilen muhtelif tranşeler açılmış ve bütün imkânlardan istifade edilmiştir. Bu kampanyada bilhassa Sinop'un topografya ve stratigrafisinin tahmil ettiği meseleleri tamamiyle aydınlatmak bahis mevzuu olduğundan, çalışmaların büyük kısmı bu konuya tahsis edilmiştir. İki seneden beri devam eden kazılara ilâveten 1953 yazında Kocagöz höyüğünün açılması ve sur dahilindeki eski şehirde ana toprağa kadar inen tranşelerin kazılmasıyla Sinop'un ve civarının iskân ve kültür tarihi hakkında tamamlayıcı önemli belgeler elde edilmiştir.

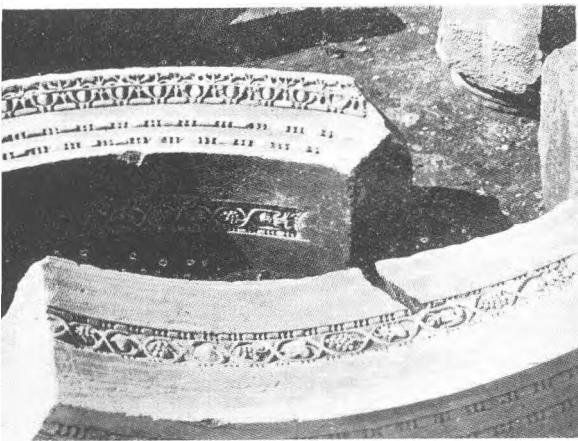
Res: 1

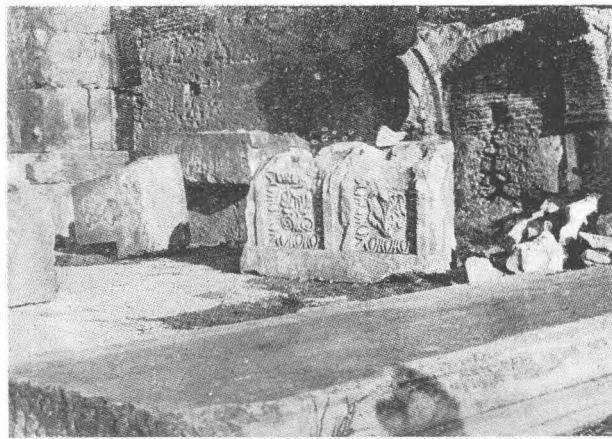
Res: 2 — Mausoleum'un umumi görünüşü

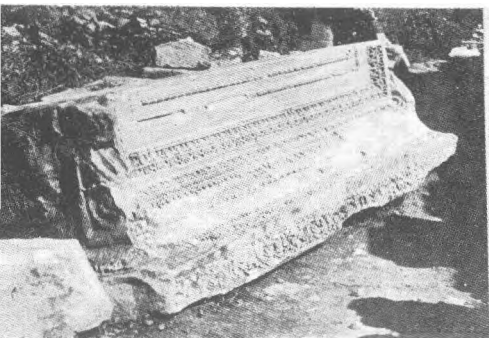
Res: 3 — Mausoleum'un cephesi

Res: 4 — Mausoleum'un alınlığına ait
arkhivolt parçaları

Res: 5 — Sella'nın içi, ön plânda mermer
kapı eşiği, arkada tonoz kemere ait
kasetli parçalar

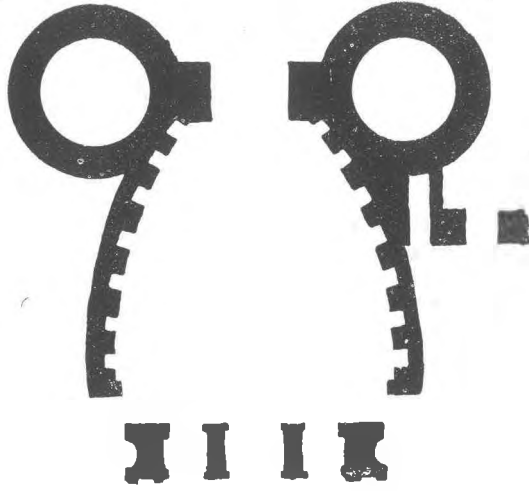
Res: 6 — Sella kapısının lentosu

Res: 7 — Solda Mauseleum'un saçaklığına
ait firiz, sağda Sella'nın tonoz
kemere ait parçalar

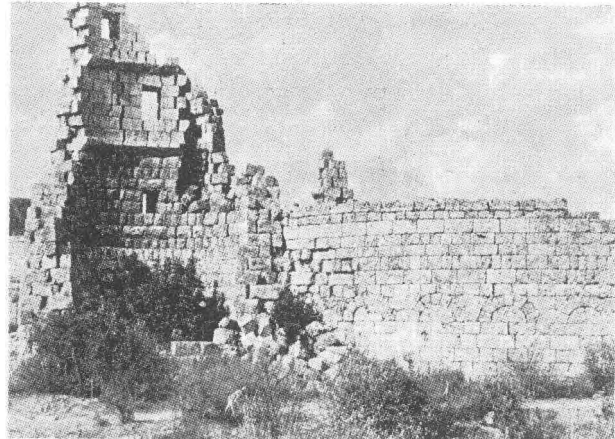
Res: 8 — İkinci avlunun deniz kenarındaki fasadı

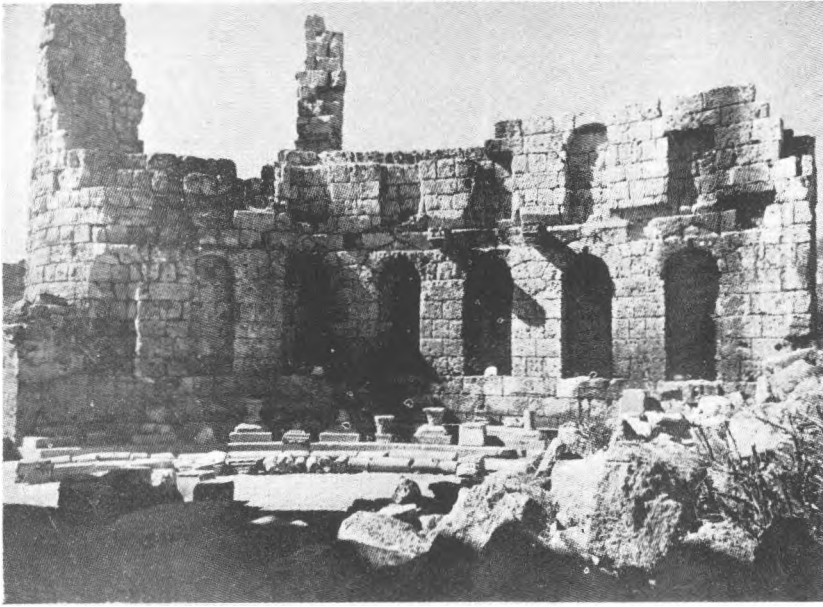
Res: 9 — Perge şehir kapısının plânı

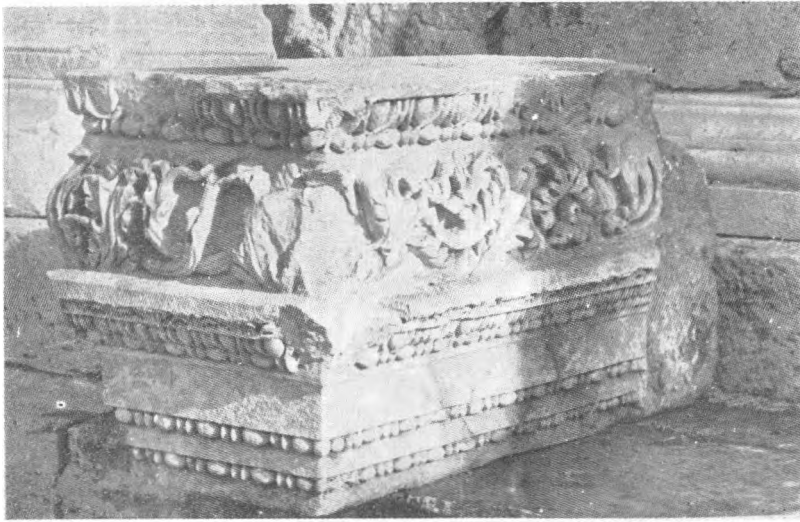
Res: 10 — Perge şehir kapısının umumi görünüşü

Res: 11 — Yuvarlak kulelerden birinin içi ve arka avlu duvarının dışı

Res: 12 — Perge şehir kapısı, arka ve köşeli duvarın kazıdan sonraki durumu

Res: 13 — Avlunun sütun mimarisine ait bir konsol parçası

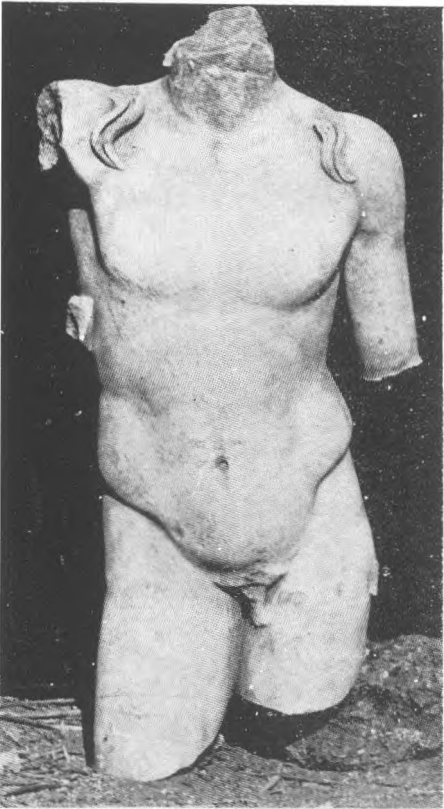
Res: 14 — Avlunun sütun mimarisine ait bir arkivolt-firiz parçası

Res: 15 — Dioskur heykeli
(Env: 1)

Res: 16 — Hermes heykeli
(Env: 4)

Res: 17 — Apollon heykeli

Res: 18 — Afrodite heykeli

Res: 19 — Genç erkek başı
(Env: 11)

Res: 20 — Plankia Magne'nin kardeşi Markos Plankios
Varos heykelinin kaidesi

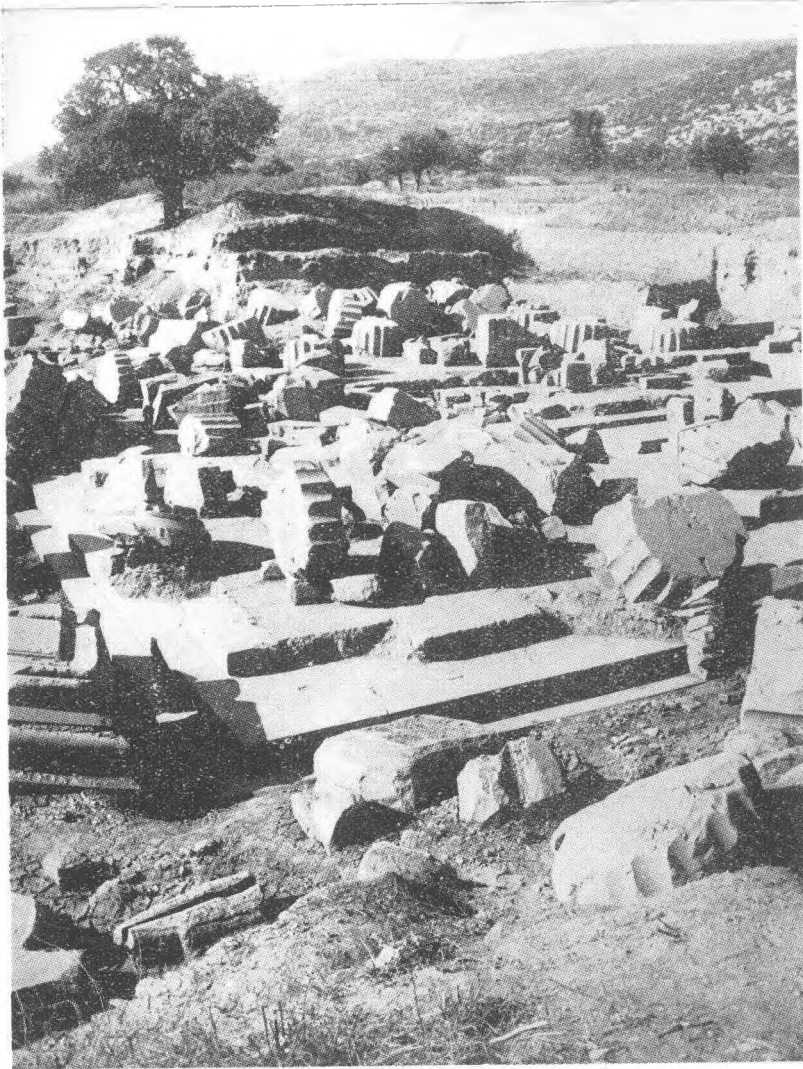

Fig: 1 — Le Temple

Fig. 2 — Le couloir souterrain dans le temple

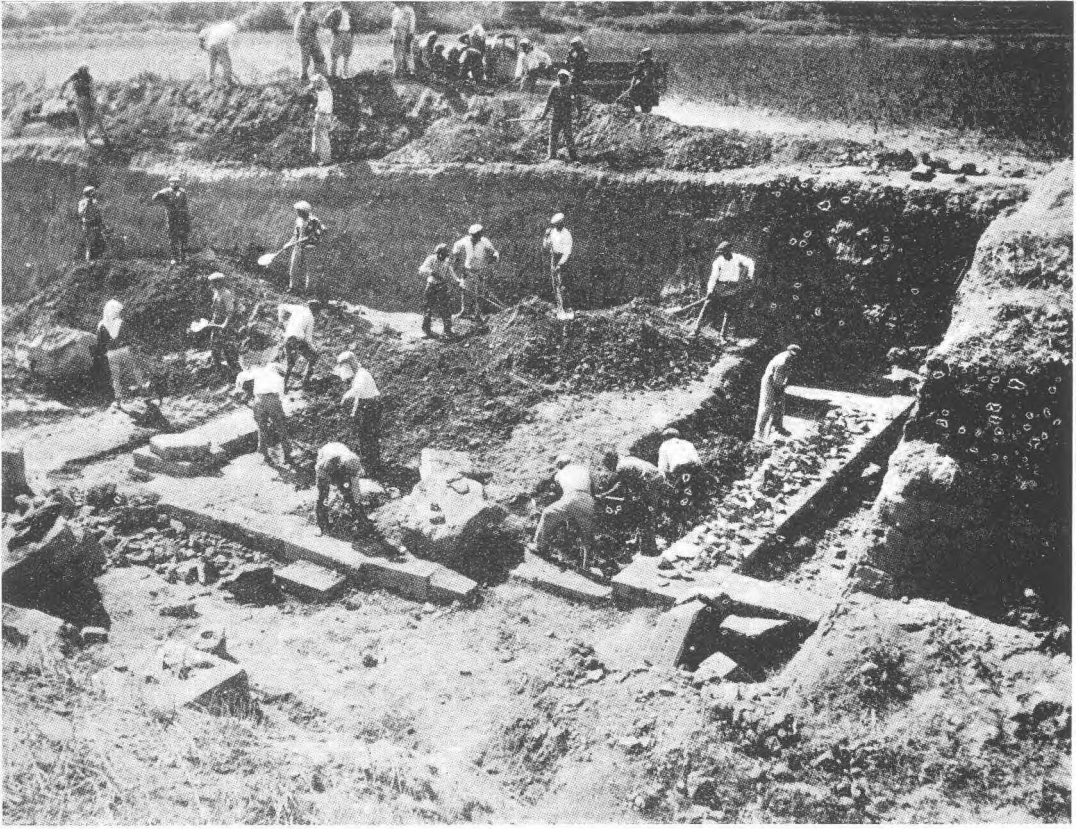
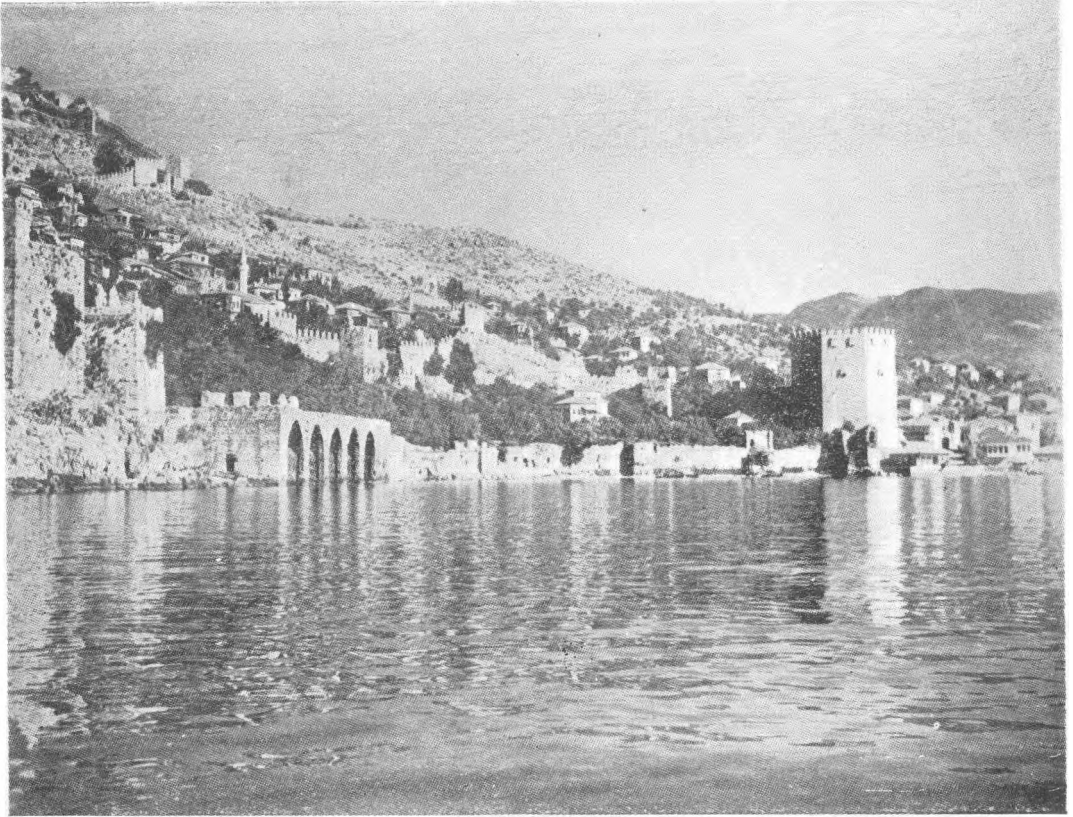

Fig: 3 — Pronaos d'un temple ionique au nord grand temple

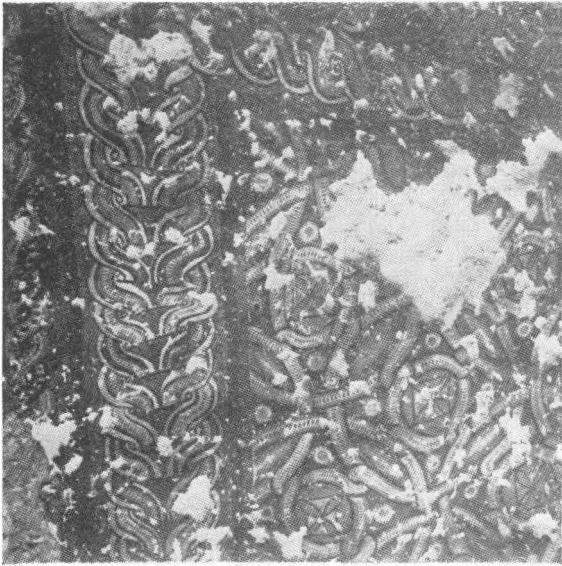

Fig: 4 -- Colonnes du côté nord du temple

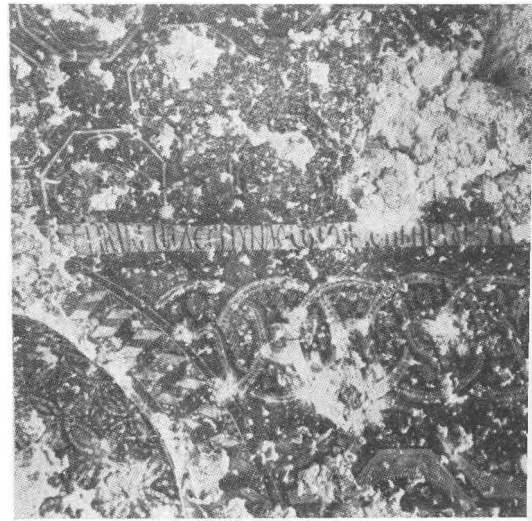

1 — Alanya :

The Seljuk harbour, showing on the left, the TERSANE and on the right KIZILKULE with recent restoration by the Ministry completed

2 — Painted ceiling decoration of rock-cut church near Alahan (İçel)

3 — Painted wall decoration inscription in rock-cut church near Alahan (İçel)

Fig: 4 -- Altar at Hamzılı

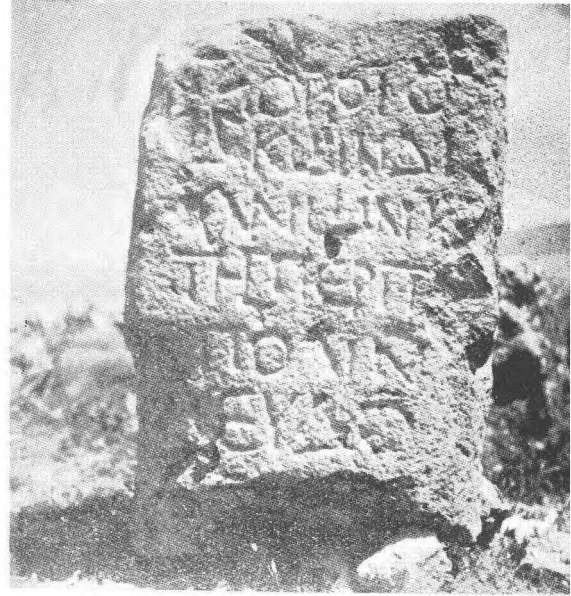

Fig: 5 — Inscript'ion from Holantaköy

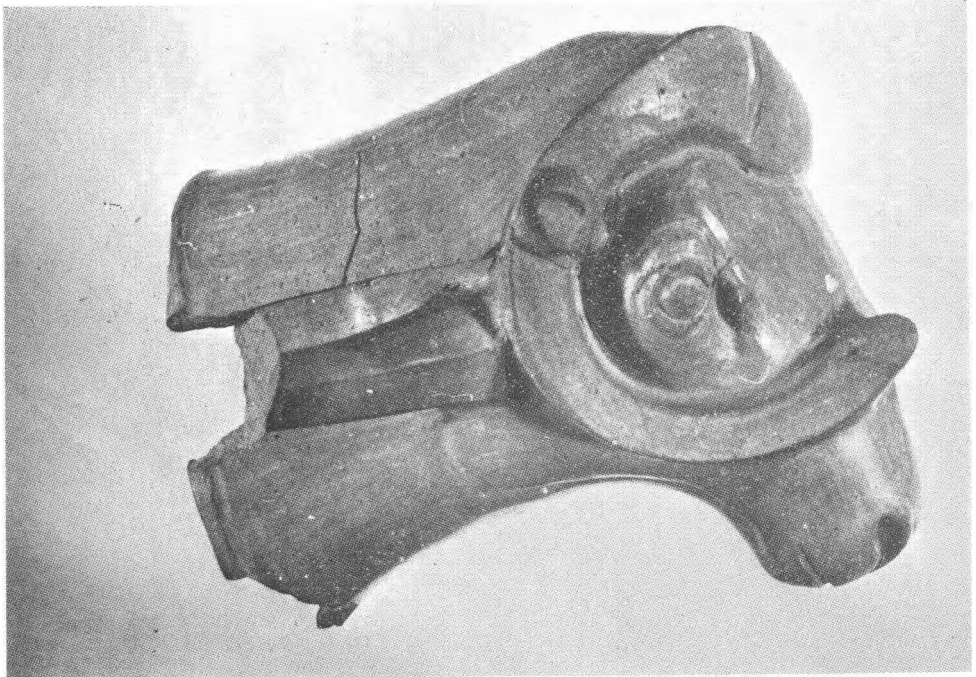
Savcılı Dokuz; south of Kaman. Cyclopean wall on höyük

Savcılı Dokuz; south of Kaman. Altar with ox heads on höyük

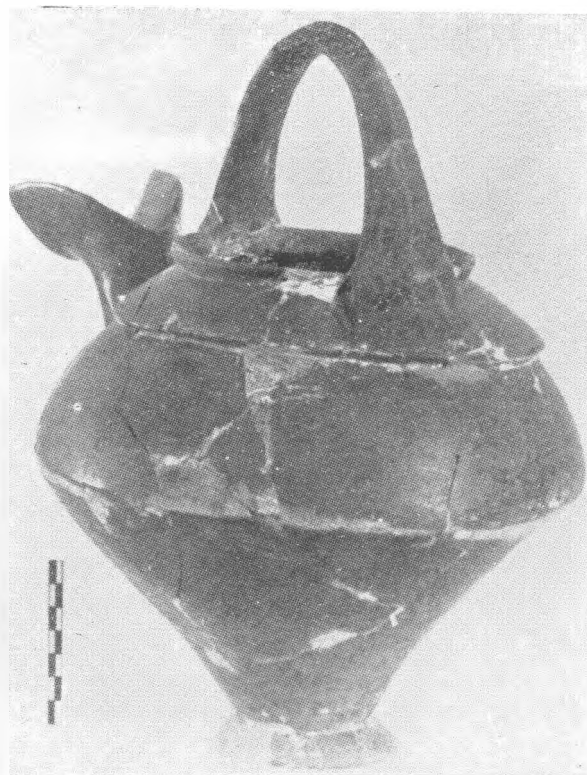
Res: 1 — (C) çukurunun umumi görünüşü

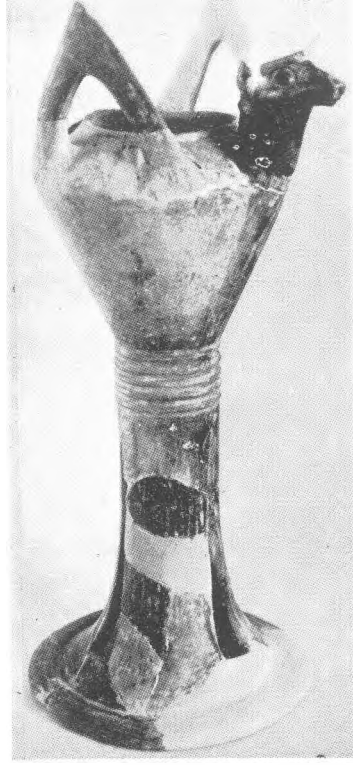
Res: 2 — Karahöyükte ele geçmiş bir keç başı ritonu

Res: 1 — Ia-b katı yapıları

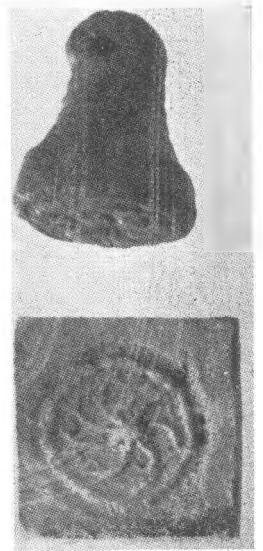
Res: 2 — Sepet kulplu çaydanlık, Ib katı

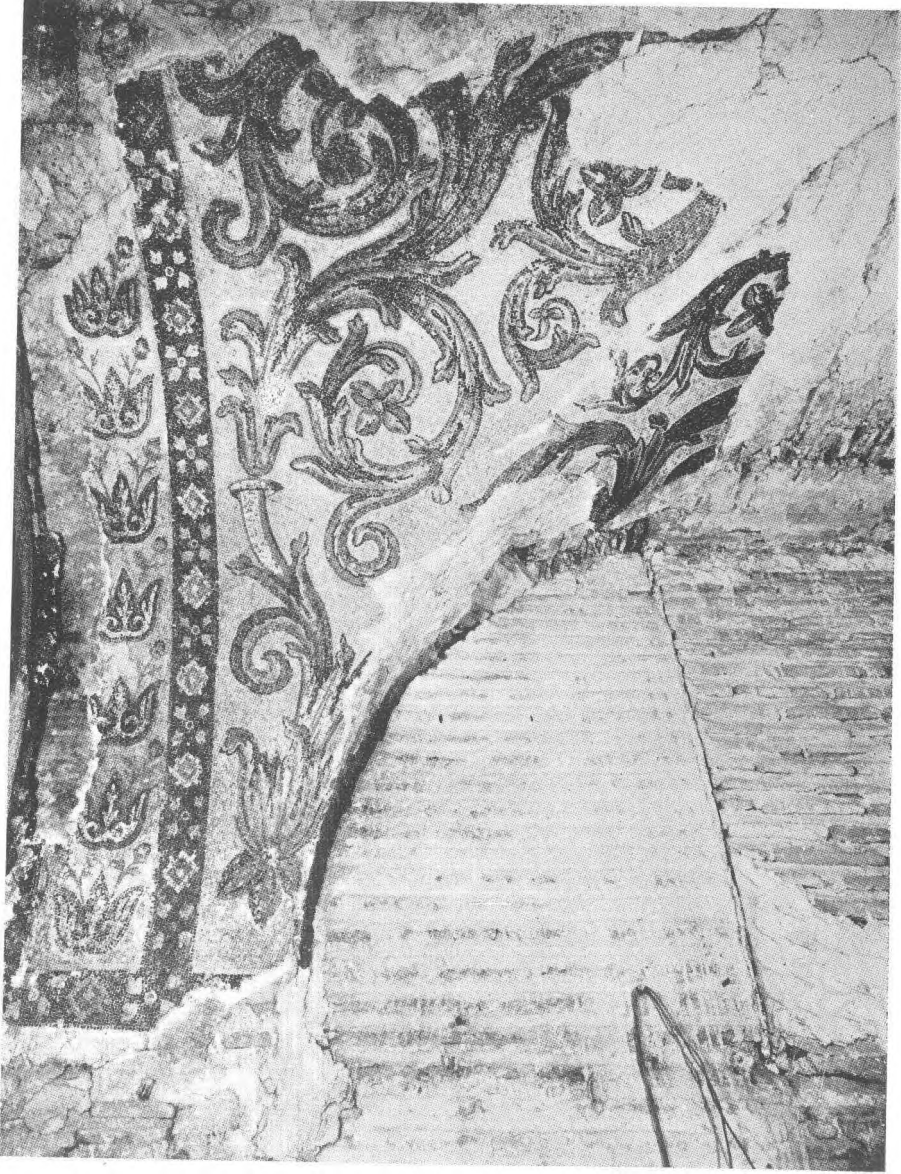
Res: 3 — Boğa başlı meyvelik, II kat

Res: 4 — Taş kalıp, I b katı

Res: 5 — Damga mühür, I b katı

Res: 1 — Ayasofya Müzesi, Renso süsleme

Res: 2 — Kariye Camii, İcakim ve Meryem

Res: 3 — Kariye Camii, İsaak Komnenos'un portresi

Res: 4 — Kariye Camii, Fresk, İsa Adem ve Havva'yı dirililiyor

Res: 5 — Kariye Camii, Fresk, bir melek

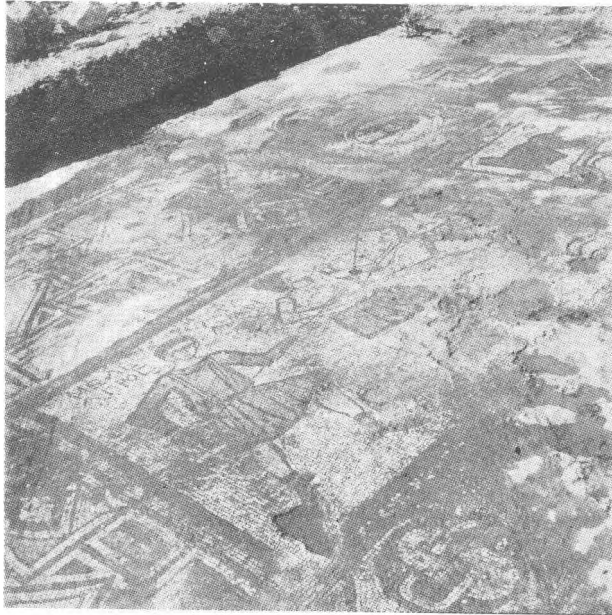

Fig: 1 — Mosaïque, chasse de Méléagre et Atalante

Fig: 2 — Mosaïque, tête de Méléagre

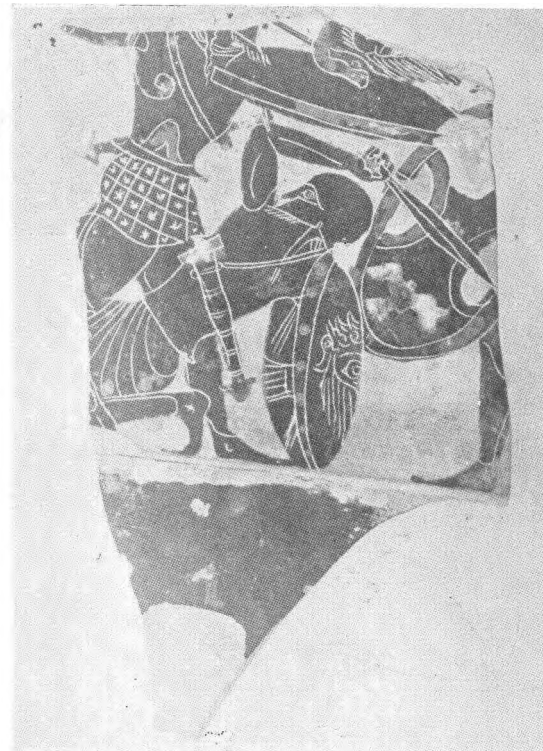

Fig: 3 — Tesson attique à figure noire (acropole)

Fig: 4 — Acropole: Bâtiments archaïques

Fig: 5 — Le théâtre romain

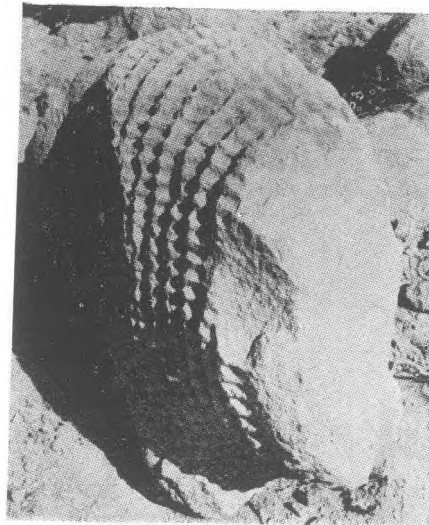

Fig: 6 — Lion archaïque en marbre

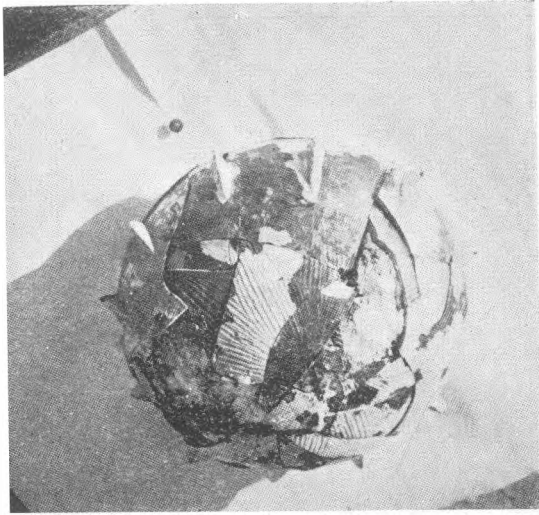

Fig: 7 — Coupe hellénistique en verre

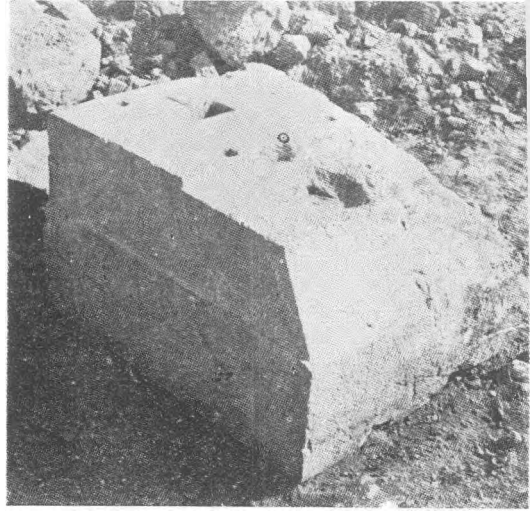

Fig: 8 — Piédestal de la statue assise du dynaste au sommet de la stèle inscrite

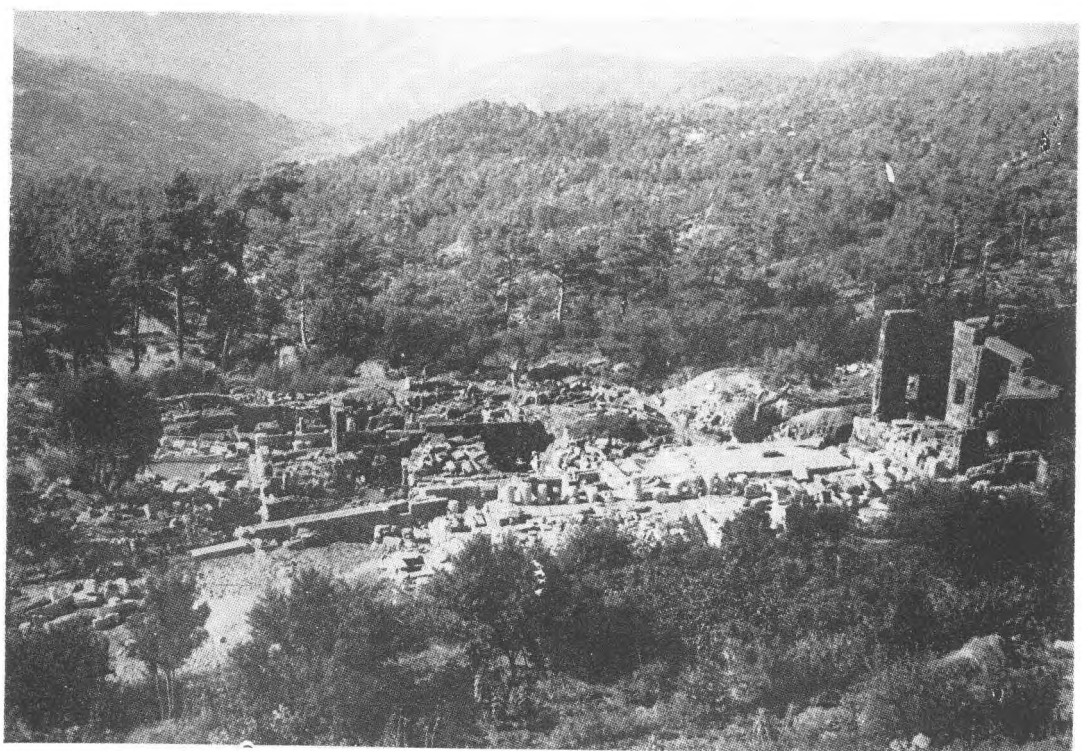
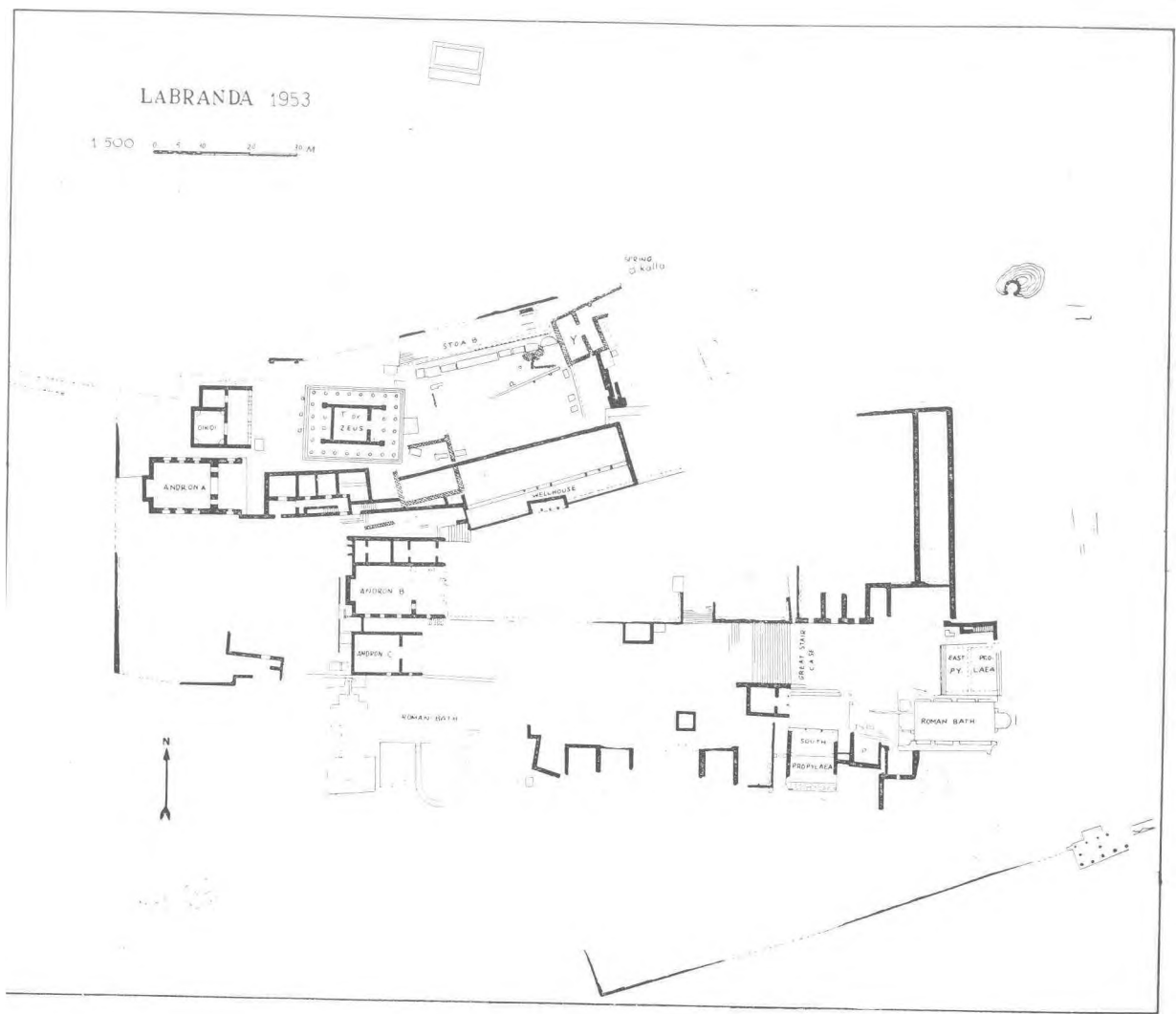
Fig: 9 — Hérôon romain

Fig: 10 — Sarcophage attique du IIe siècle de notre ère

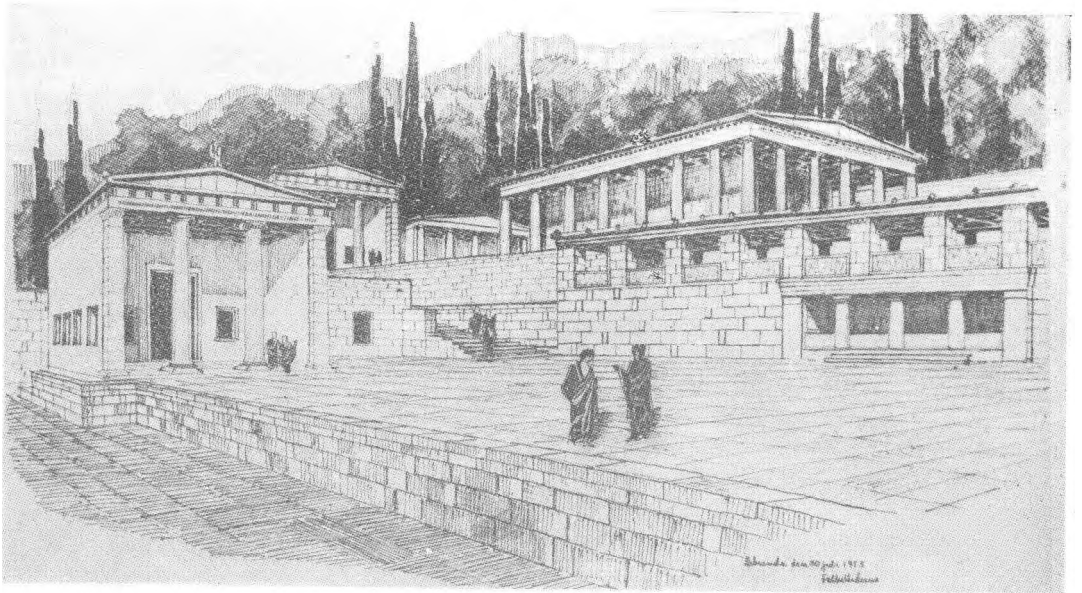
Fig: 11 — Relief archaïque

2 - Vue générale de la partie N.E. de la ville

3 Vue des fouilles exécutées à l'Ardron C.

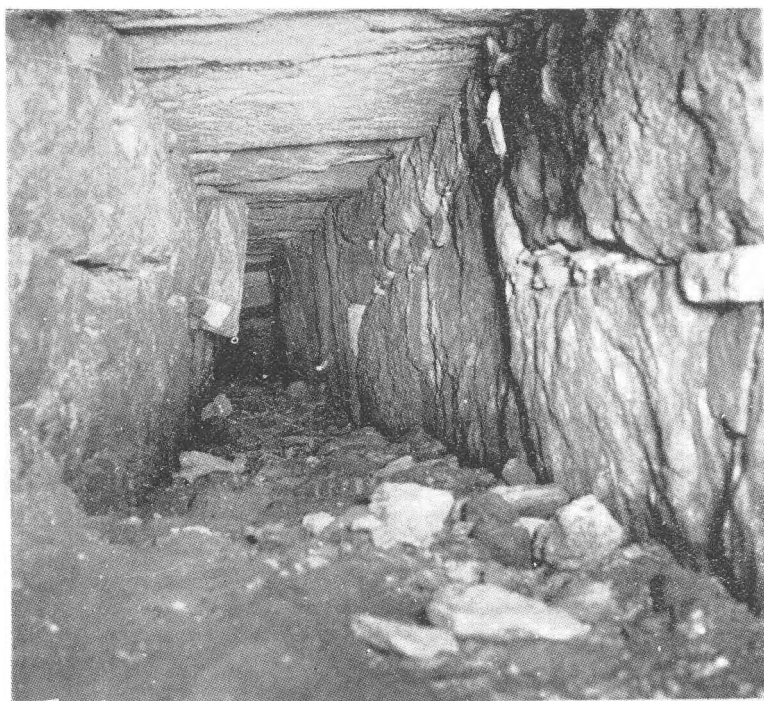
4 — Restauration des terrasses les plus hautes vues du Sud-Est

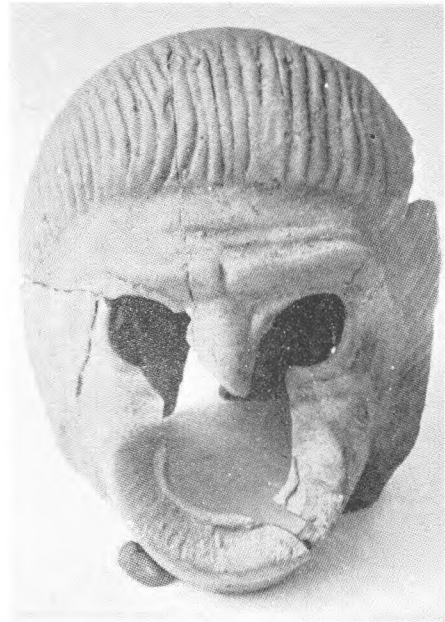
5 — Sphinx de marbre, placé au-dessus de l'anta sud de l'Andron B. (peut-être un acrotère)

6 — Le même, détail

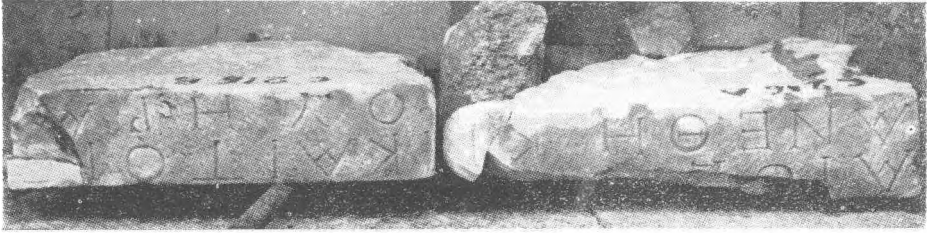
7 — Egout (hauteur env. Om. 80, larg. env. Om. 60) drainant la place en dedans les deux propylées à la terrasse la plus basse

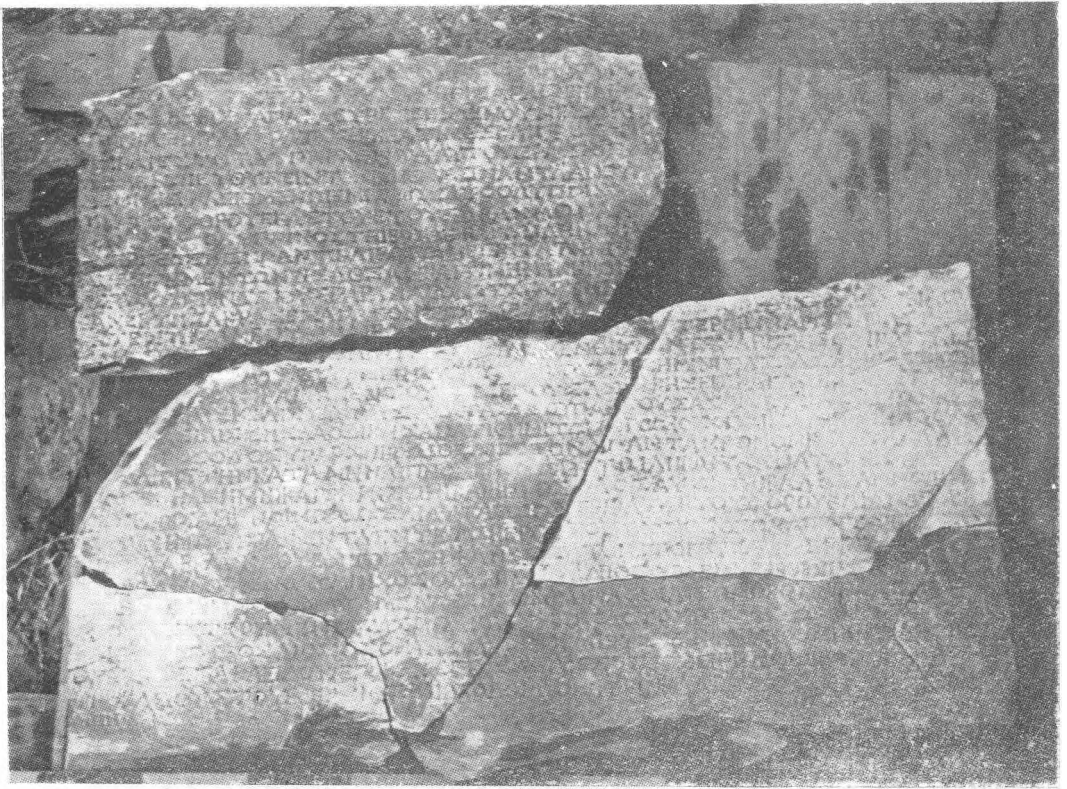
8 — Masque de théâtre en terre cuite trouvée dans les bains romains voisins des propylées

9 --- Relief de marbre, sur la face d'un appui, appartenant à une balustre pour un exèdre dans la salle du Apodyterion des bains romains

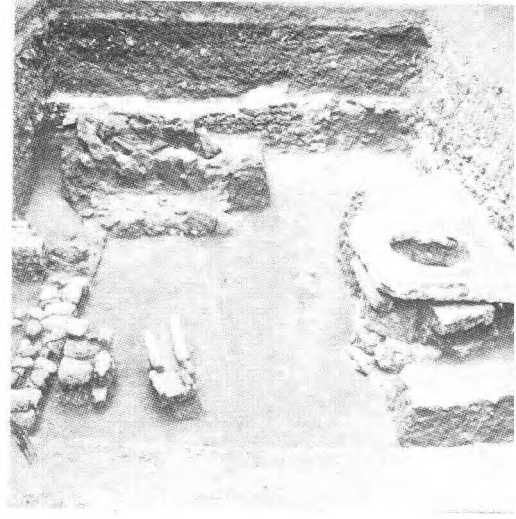
10 — Lettre royale d'un roi hellénistique

11 — Inscriptions votives de l'empire romain

1 — Kışla arkasında kazı sahası

2 — Roma katı

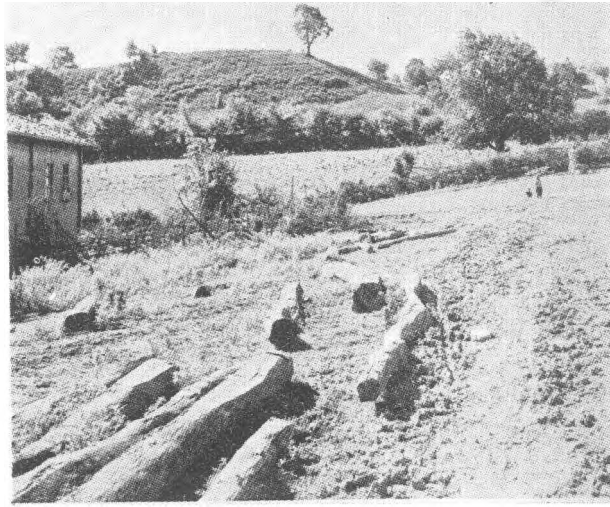
3 — B ve C odası

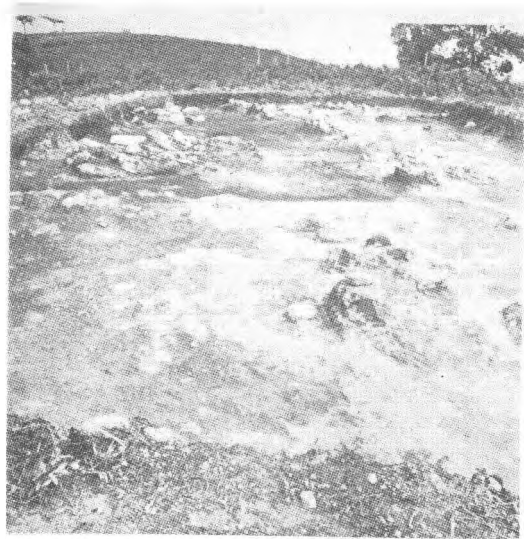
4 — Roma çağına ait kadın başı

5 — Kocagöz Hüyükünün Kuzey-Doğudan görünüşü

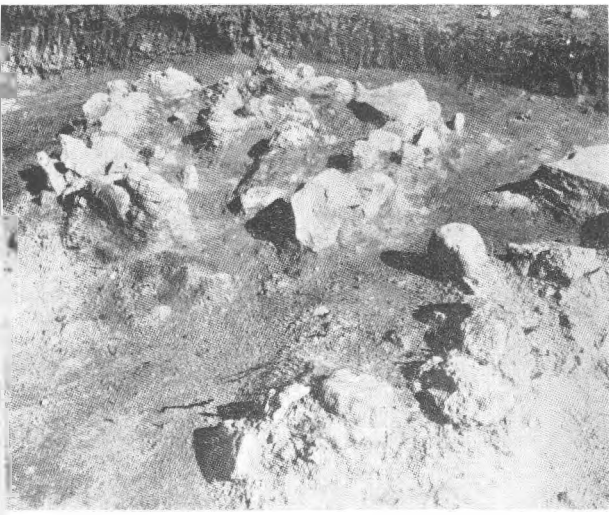
6 — Hacıoğlan Köyü civarındaki Maltepe Hüyükü

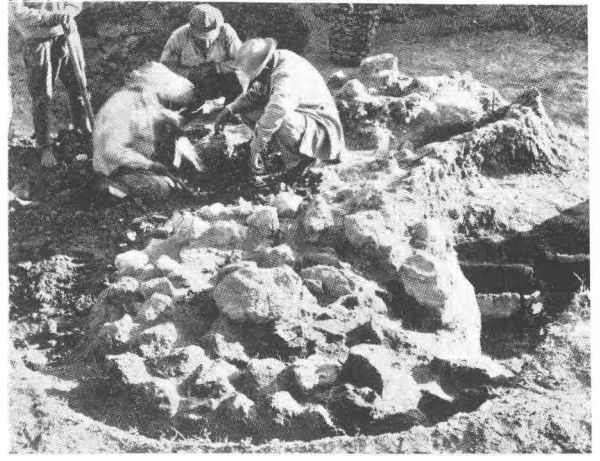
7 — Kocagöz Hüyükünün Güneyden görünüşü

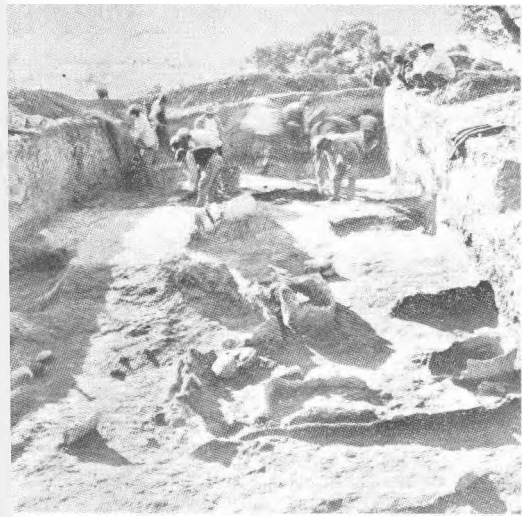
8 — Kocagöz Hüyükünün birinci kat A tranşesinin detay görünüşü

9 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi birinci katın birinci ocağı

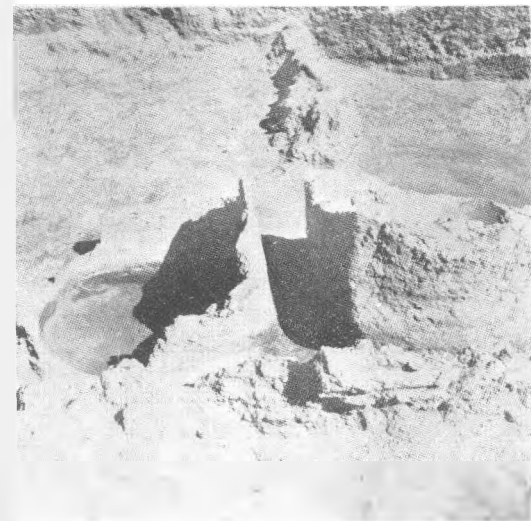
10 — Kocagöz Höyüğü birinci katın ikinci ocağı

11 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi üçüncü katın detay görünüşü

12 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi üçüncü katın kilden yapılmış dördüncü ocağı

13 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi üçüncü katın kilden yapılmış 1. ve 2. ocağı

14 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi kat: 4 ocakt bulunan tabak. Yükseklik: 6 cm., Çapı: 18 cm.

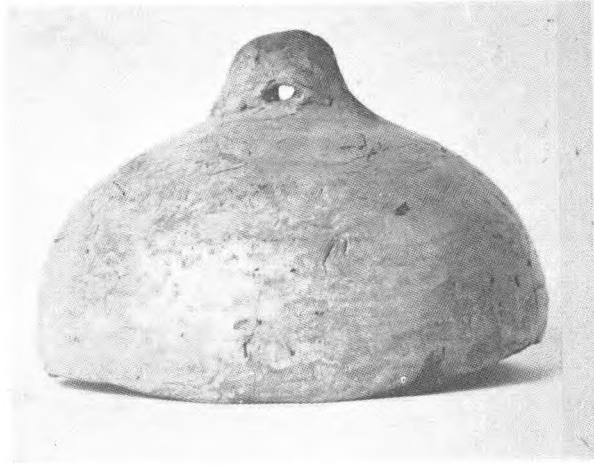
15 — Kocagöz Höyüğü B tranşesinde bulunan kupa. Kat: 2, Yüksek: 9, Kütürü: 6 cm.

16 — Kocagöz Höyüğü A tranşesinde bulunan kupa. Ocak: 4, Yüksek: 12,5, Kütürü: 7,5 cm.

17 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi kulplu tas. Kat: 3, Yüksek: 6 cm.

18 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi vazo kapağı. Kat: 1

19 — Kocagöz Höyüğü 1. kat askı kulplu vazo. Yüksek: 7 cm.

20 — Kocagöz Höyüğü A tranşesi, kat: 1 askı kulplu vazo. Yüksek: 6,5 cm.

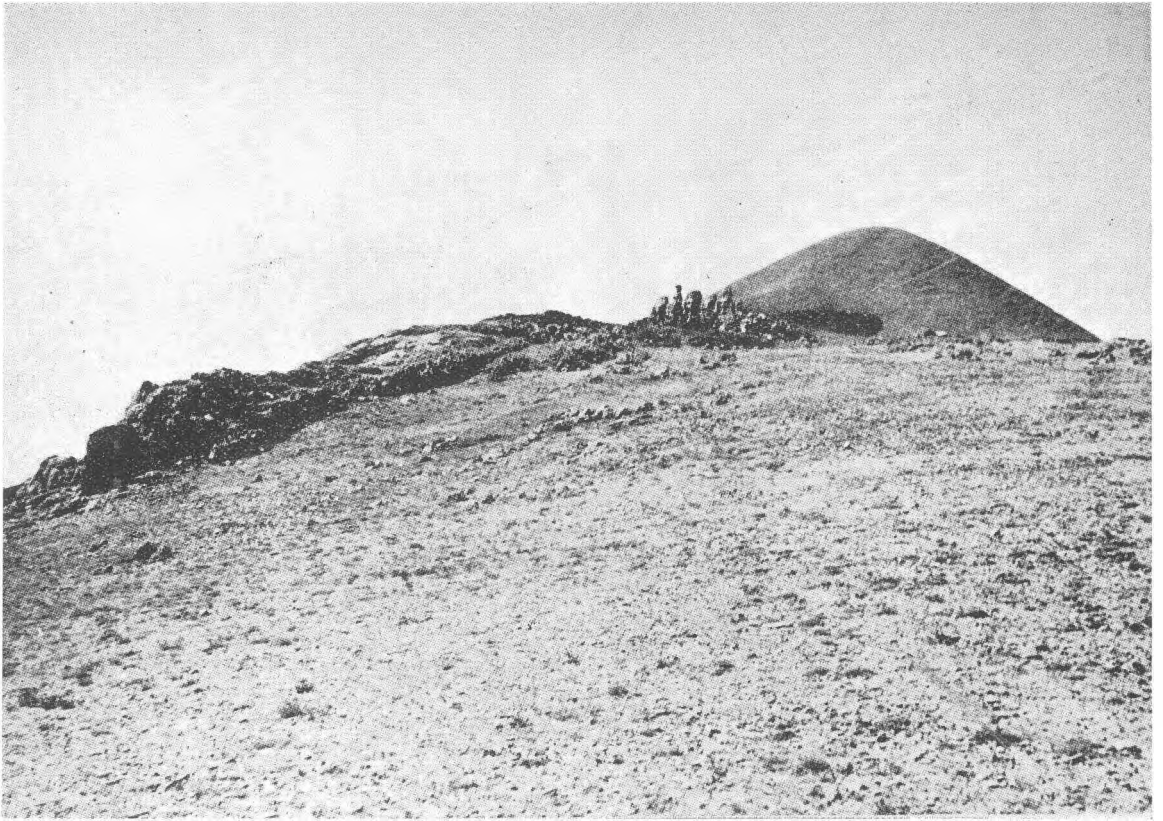

Fig: 1 — Nemrud Dagh, Tomb of Antiochus I of Commagene Approach from N. E. showing Tumulus, colossal statues and processional way chiselled out of living rock

Fig: 2 — East court, colossal statues. Monumental platform

Fig: 3 — Heads of Herakles and Antiochus. East court

Fig: 4 — West court, from east seen from top of tumulus

Fig: 5 — Detail of inscription

Abb: 1

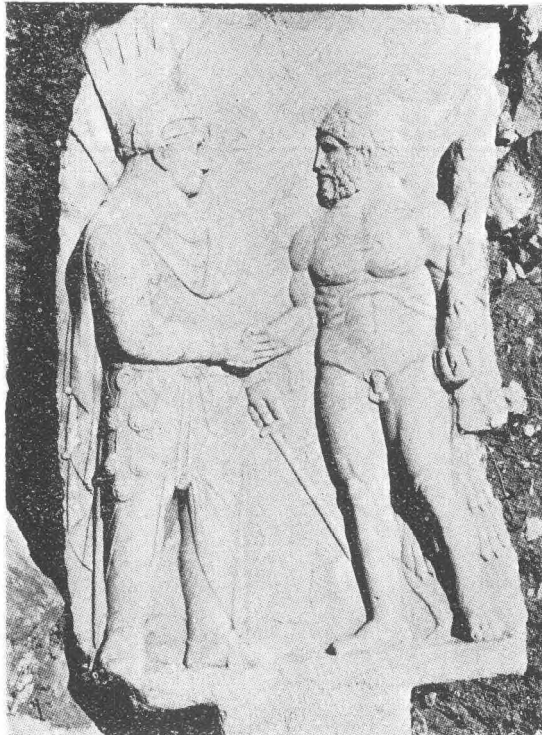

Abb: 2

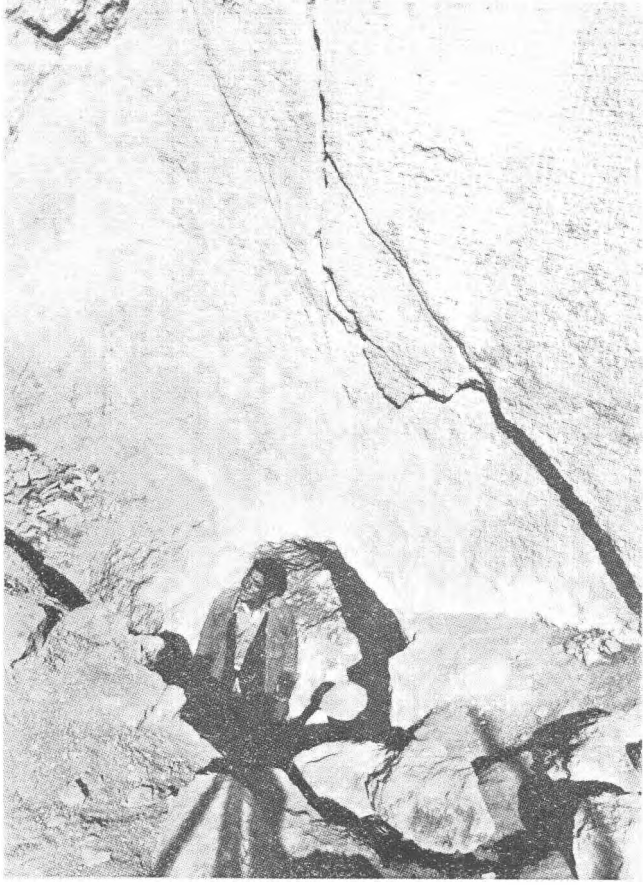

Abb: 3

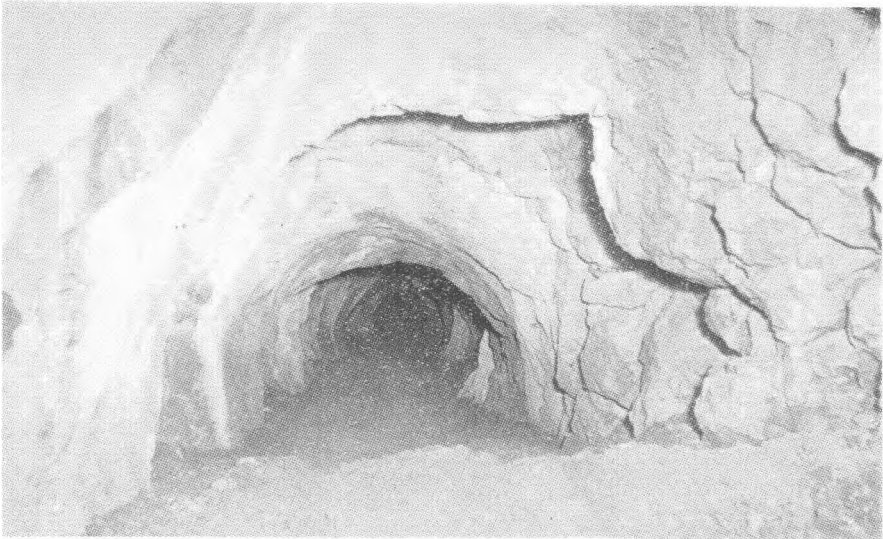

Abb: 4

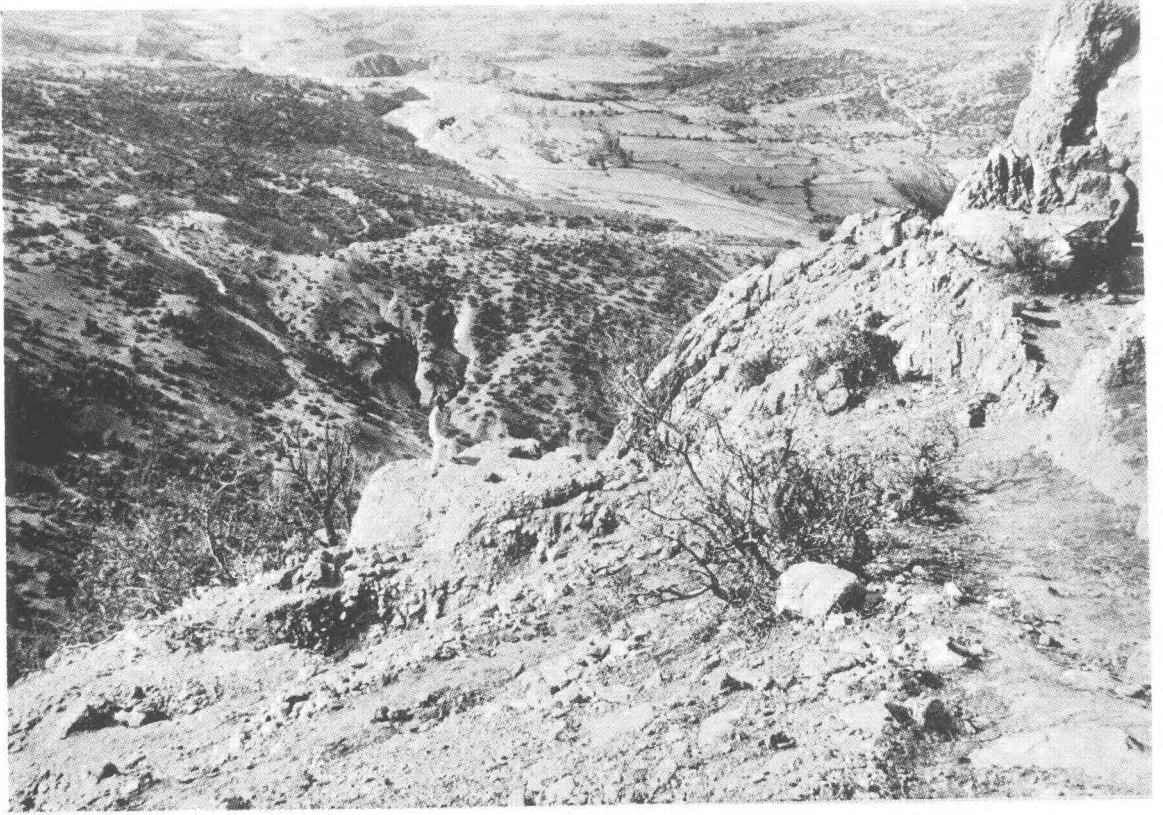

Abb: 5

Abb: 6